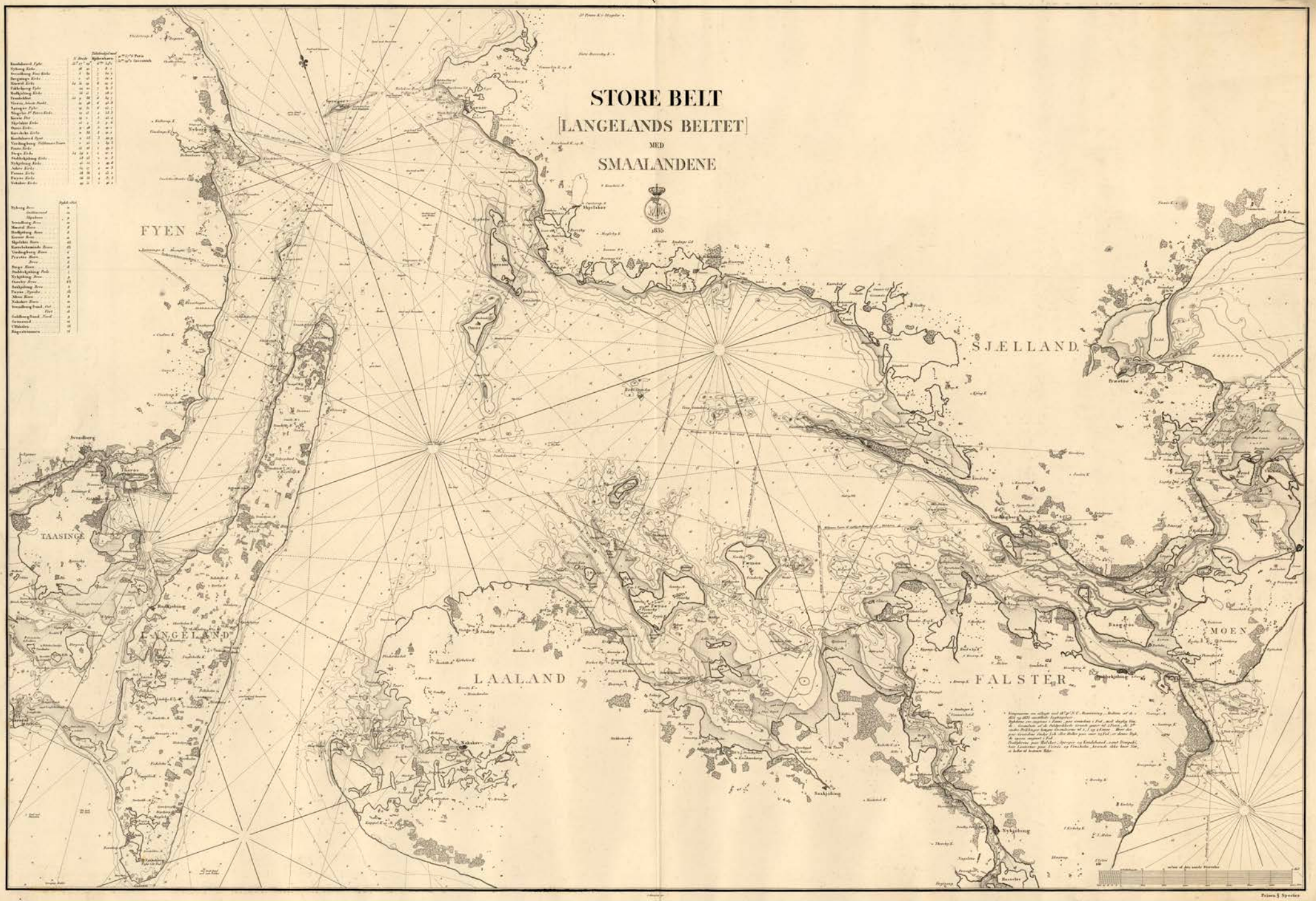

afsluttende rapport
**Kulturmiljøer i den mulige
Nationalpark Smålandsfarvandet**

POTENTIALEANALYSE

1. november 2025

STORE BELT, KLINGSEY, 1835

Introduktion

...

LÆSEVEJLEDNING TIL RAPPORTEN

Den foreliggende rapport indeholder resultaterne af den kortlægning, analyse og vurdering af Smålandsfarvandets kulturhistoriske fortællinger og kulturmiljøer, som en ekspertgruppe har udført for Naturstyrelsen i forbindelse med forundersøgelserne af en Nationalpark Smålandsfarvandet.

Rapporten sammenfatter ekspertgruppens endelige vurderinger og analyser af kulturhistoriske fortællinger og lokaliteter, som en afrapportering af den proces, som ekspertgruppen har gennemført i sommeren og efteråret 2025. Den endelige rapport afspejler her alene ekspertgruppens vurderinger med bidrag fra den offentlige proces på baggrund af de rammer, som Naturstyrelsen har opstillet for opgaven.

Rapporten rummer fire dele:

Del 1 giver en introduktion til den stillede opgave og til de metoder, som ekspertgruppen har valgt til at løse opgaven. Introduktionen giver her en sammenfatning af de uddybende metodiske overvejelser og den proces for udvikling af fortællinger og potentialebaserede vurderinger af kulturmiljøer, som ekspertgruppen har redegjort udførligt for i en tidligere delrapport. For en uddybende drøftelse af disse metoder henvises til delrapporten.

Del 2 handler om undersøgelse af de kulturhistoriske fortællinger, som ekspertgruppen har vurderet, har en relevans for en Nationalpark Smålandsfarvandet i såvel et lokalt som i et nationalt og internationalt perspektiv.

Ekspertgruppen har i denne sammenhæng opstillet et tredelt hierarki af fortællinger, som sammenfatter både repræsentative og unikke fortællinger om Smålandsfarvandet:

- Et bud på en kort samlet kulturhistorisk nationalparkfortælling, der sammenfatter kernen af Smålandsfarvandets kulturhistorie i et nationalt perspektiv.
- Bud på tre kulturhistoriske fortællinger, som hver afspejler karakteristiske aspekter af Smålandsfarvandets kulturhistorie.
- Bud på seks stedsspecifikke fortællinger, som hver tager udgangspunkt i konkrete historiske lokaliteter, og som introducerer fortællinger med relevans på tværs af Smålandsfarvandet.

Del 3 sammenfatter analyserne og potentialeanalyserne af de ca. 50 kulturmiljøer, som ekspertgruppen har vurderet har den største fortælleverdi og det største besøgs- og oplevelsespotentiale for en Nationalpark Smålandsfarvandet i et hierarki på tre typer af attraktioner.

- Portaler – som rummer særligt centrale kulturspor og fortællinger, hvor et besøg i Smålandsfarvandet kan starte og publikum kan blive ledt videre i området.
- Særlige besøgssteder, som rummer oplevelsen af centrale fortællinger for aspekter af Smålandsfarvandets unikke og repræsentative fortællinger.
- Andre spændende lokaliteter, som bidrager til oplevelsen af Smålandsfarvandets særlige historie.

Del 4 udgøres af ekspertgruppens perspektiv på kulturforbrugere i en mulig Nationalpark Smålandsfarvandet eksemplificeret i tre scenarier.

Delrapport 1, afleveret i august 2025, udgør bilag til den endelige rapport

Basnæs, sommeren 2025

Falstria, ca. 1950

Gavnø Gods, forår 2023

Bandholm Havn, ca. 1935

Bisserup Havn, sommer 2025

Sakskøbing, sommer 2025

Femø Havn og Frugtcentral, sommeren 2025

Ravnsborg Voldsted, foråret 2021

Karrebæksminde Strand, ca. 1920

Indhold

...

INTRODUKTION

1. INDLEDNING

- a. Sammenfatning
- b. Indledning

2. SMÅLANDSFARVANDETS KULTURHISTORISKE FORTÆLLINGER

- a. Fem rammefortællinger fra delrapport 1
- b. Perspektiver på rammefortællingerne fra borgere og interessenter
- c. Et bud på en samlende nationalparkfortælling for Smålandsfarvandet
- d. Tre unikke kulturhistoriske fortællinger om Smålandsfarvandet i 8.000 år

3. SMÅLANDSFARVANDETS VIGTIGE KULTURSPOR

- a. Kulturmiljøer i Smålandsfarvandet
- b. Perspektiver på kulturmiljøerne
- c. Mulige portaler til Smålandsfarvandet
- d. Mulige vigtige besøgssteder i Smålandsfarvandet

4. KULTURFORBRUGERE I SMÅLANDSFARVANDET

- a. Lidt om kulturforbrugere og deres adfærd
- b. Frugtweekend på Æbleøerne
- c. På opdagelse i fortidens landskaber
- d. Over havet på eventyr

APPENDIX - DELRAPPORT 1

<< Billeder på modsatte side er en kombination af billeder, taget af konsulentgruppen, arkivfotos fra Det Kongelige Biblioteks digitale samling og skråfoto fra Klimadatastyrelsen.

1. INDLEDNING

Sammenfatning

Konsulentgruppens overordnede anbefalinger

I løbet af foråret 1219 samlede den danske kong Valdemar Sejr en mægtig flåde i Smålandsfarvandet omkring Vordingborg. Kilder nævner hele 1.200 skibe med hver ca. 30 mand; i givet fald én af de største samlede hære i danmarkshistorien. Målet var et korstog mod hedningene i Estland, som styrken besejrede hen over sommeren 1219 og gjorde Danmark til den ubestridte stormagt i Østersøen i de næste flere hundrede år.

Det var ikke tilfældigt, at kong Valdemar netop valgte at samle sin styrke i Smålandsfarvandet. Med store danske besiddelser i Nordtyskland, Pommern og Baltikum, lå farvandet med kongebyen Vordingborg i midten af riget. Herfra var der nem adgang til at sikre gennemsejlingen af både Storebælt og Øresund og til Østersøen, hvilket både gav sikkerhed mod angreb og gjorde stedet til en oplagt handelsplads mellem Østersøregionen og resten af Europa. Fremfor alt var Smålandsfarvandet et sikkert og roligt farvand, hvor leddingsflåden var beskyttet mod storme og overraskelsesangreb. Det gode fiskeri i farvandet og de rige gårde langs kysterne gjorde det samtidig muligt at forsyne den store styrke. Det gjaldt for vikingernes togter ind i Østersøen og for de tyske og russiske flåder, og det gjaldt i middelalderens krige mod venderne, hansestæderne og hollænderne senere i krigen mod Sverige, England og Tyskland. I 1.000 år var Smålandsfarvandet den danske flådes sikre samlingssted for i til fælde af krig og konflikt.

Konsulentgruppens arbejde med at identificere og præcisere tre Kulturhistoriske fortællinger, der er unikke for Smålandsfarvandet i et nationalt perspektiv, peger netop på disse karakteristiske og særegne egenskaber ved Smålandsfarvandet, der i flere tusinde år har gjort området

til et på mange måder enestående dansk kystlandskab. Sydsjællands, og det nordlige Lollands og Falsters kyster tegner et unikt indhav, der er kendetegnet ved store kystnære skove, tanger og kystøer og et stort antal øer og holme. Det rolige farvand ud mod Østersøen har ydet beskyttelse mod vejret og mod angreb fra fjender, og det har siden de første mennesker i området dannet grundlag for et rigt liv med udgangspunkt i fiskeri, skovbrug og landbrug.

Smålandsfarvandets beskyttede farvande ud til Østersøen har altid udgjort en unik base for international handel over havet. Områdets rige og sikre fiskeri gjorde i århundreder fisk til én af Danmarks vigtigste eksportvarer. Samtidig var Smålandsfarvandets kystenge og overdrev ideelle til husdyrhold, og den fede jord omkring Smålandsfarvandet har givet et rigt udbytte. Der har været rigeligt at handle med, og netop Smålandsfarvandets placering som en portal for forbindelsen over havet mellem Danmark, Østersøregionen og Europa har siden jernalderen understreget områdets betydning og skabt grundlag for store rigdomme.

Siden middelalderen har en række af Danmarks største og rigeste godser haft store jordbesiddelser langs Smålandsfarvandets kyster. Godserne startede alle som borge langs kysterne og har som noget ganske særligt for Smålandsfarvandet altid været orienteret mod vandet på en måde, som man ikke finder andre steder i landet. Godsernes hovedbygninger ligger helt ud til havet og er bygget til at skulle imponere fra søsiden. Forbindelserne over havet har været godsernes primære adgang til omverdenen.

Godsernes ligger der endnu og tegner deres centrale del

af Smålandsfarvandets og af Danmarks historie gennem de sidste 900 år. Sammen med hundredvis af andre kulturspor fra oldtid til nutid langs kysterne omkring Smålandsfarvandet og på bunden af havet står de i dag som fine og velbevarede vidnesbyrd om livets kontinuitet og nationale betydning i Smålandsfarvandet i mere end 8.000 år. De imponerende grupper af gravhøje og fortidsminder fra stenalderen, bronzealderen og jernalderen tegner et iøjnefaldende og unikt billede af en lang og ubrudt kontinuitet, hvor Smålandsfarvandets særlige kystlandskaber har dannet grundlag for et rigt liv i området; et sikkert og trygt liv, hvor forandring og opbrud ikke har været nødvendig.

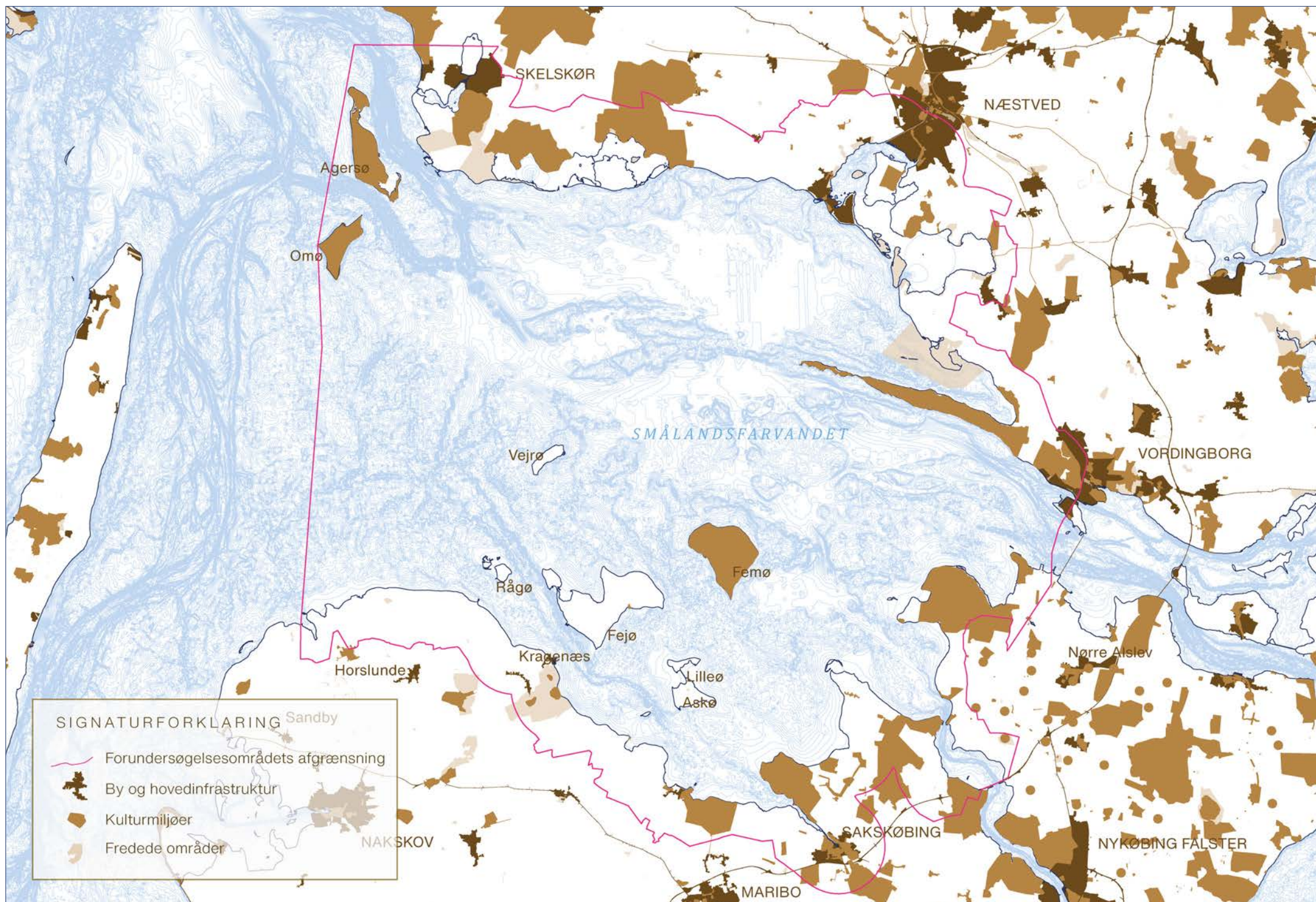
Smålandsfarvandets uforanderlighed er unikt i et nationalt perspektiv og ses tydelig i områdets mange små fiskerlejer, hvor det kystnære fiskeri har dannet grundlag for et konstant og rigt liv. Godserne med deres store godslandskaber, koloniserede jord, gårde og landsbyer er tydelige vidnesbyrd om det rige landbrug, som den anden centrale gren i områdets liv og handel. Smålandsfarvandets handel over havet er tilsvarende tydelig; ikke bare i købstæderne og havnebyerne Skælskør og Sakskøbing, men også i de nyere havne i Karrebæksminde, Bandholm og Guldborgsund, som tilføjer nye aspekter til en historie om dansk og international handel over havet, der kan forfølges mindst 1.000 år tilbage.

Noget af det meget tydelige og helt særlige ved Smålandsfarvandet er, hvordan områdets mange fine kulturspor tæt sammen med et autentisk, velbevaret og stort set uforandret kyst- og ølandskab. Landskabet og den menneskelige interaktion med landskabet har

på mange måder været uforandret i de mindst 8.000 år, der har levet mennesker i området. Selvom området naturligvis har undergået forandringer med en udbygning af beboelser og landbrugsjord og kolonisering af nyt land, er landskabet i al væsentlighed uforandret siden den seneste havvandsstigning for ca. 5.000 år siden, hvor det nuværende landskab blev dannet. Der er således bevaret en enestående balance mellem landskab og kultur – mellem naturgrundlaget og det liv, der er udsprunget af dette grundlag.

Konsulentgruppen peger i sin gennemgang af Smålandsfarvandets Kulturhistoriske fortællinger og kulturspor – sammenholdt med den parallelle undersøgelse af områdets landskab og natur - på en række velbevarede og let forståelige fortællinger og historiske steder, som er unikke i et nationalt perspektiv. Unikke i kraft af blandt andet Smålandsfarvandets særlige historiske rolle som Danmarks port til Østersøen og godsernes helt særlige karakter i netop dette område. Det er et stykke Danmarkshistorie, der også er relevant og trækker tråde ud i Østersøregionen og til Europa, og som ikke findes tilsvarende andre steder. Men Smålandsfarvandet er også unikt i et nationalt perspektiv, fordi samspeilet mellem historien, kultursporene og landskabet her er så uforstyrret, tydeligt, og vedkommende for enhver.

Smålandsfarvandets mange velbevarede og let afkodelige kulturspor og landskabsoplevelser gør forståelsen og oplevelsen af områdets særlige historie let forståelig, nærværende og relevant for enhver; ikke kun som historiske levn, men som en aktuel ramme for det fortsatte liv i og omkring Smålandsfarvandet.

OVERSIGTSKORT SAMTLIGE VÆRDIFULDE KULTURMILJØER OG FREDEDE AREALER UDPEGET AF DE BERØRTE KOMMUNER 1:300.000

1. INDLEDNING

Kortlægning og vurdering

Baggrund for undersøgelsen, samt sammenfatning af metode og proces

BAGGRUND

Smålandsfarvandet er udpeget som mulig kommende nationalpark. Forligskredsen bag nationalparkloven (S, V, M, LA, K, DF, SF og RV) er blevet enige om at igangsætte en forundersøgelse i Smålandsfarvandet for at vurdere, om området egner sig til at blive en ny nationalpark. En forundersøgelse skal belyse flere forskellige emner:

- Natur og geologi
- Landskab og kulturhistorie
- Friluftsliv og formidling
- Erhverv og turisme
- Lokal opbakning blandt borgere, kommuner og lokale organisationer.

Indeværende rapport omhandler *kulturhistorie*.

OPGAVEN

Det kræver en række undersøgelser at finde potentielle områder, der opfylder kriterierne for oprettelsen af en nationalpark. Naturstyrelsen har derfor iværksat en ekstern forundersøgelse af kulturhistoriske fortællinger og lokaliteter indenfor Smålandsfarvandet. Undersøgelsen mål er afgrænset i opgavebeskrivelsen:

”Målet med den samlede opgave er, at leverandøren laver en potentieanalyse af udvalgte kulturmiljøer i området samt udpeger hvilke særlige kulturhistoriske fortællinger, der forbinder kulturmiljøerne i den mulige Nationalpark Smålandsfarvandet. Dette skal analyseres på baggrund af en indledende kortlægning af hvilke kulturmiljøer, der tidligere er registreret inden for Nationalpark Smålandsfarvandets forundersøgelserområde samt en vurdering af, hvilke af

disse der har mest potentiale for en mulig nationalpark. Med opgaven ønsker vi mindst 3 bud på kulturhistoriske fortællinger, som med udgangspunkt i de eksisterende kulturmiljøer på forskellig vis formidler den lokale stedsidentitet og kulturhistorie på tværs af Nationalpark Smålandsfarvandets område. Mindst ét af de bud skal have et maritimt fokus.”

Tilsvarende er undersøgelsesområdet afgrænset: ”Forundersøgelsesområdets foreløbige afgrænsning følger Kystnærhedszonen”.

Der er i forundersøgelsen ikke inddraget kulturmiljøer, der ligger udenfor det afgrænsede område, En del kulturmiljøer rækker dog ind i undersøgelsesområdet og er derfor inddraget i undersøgelserne.

Kommunerne har udpeget en række kulturmiljøer, der ligger indenfor forundersøgelserens område, men hvor de nærmere screeninger og undersøgelser har vist, at stederne ikke rummer fortællinger eller kulturspor, der vurderes at være relevante for en Nationalpark Smålandsfarvandet.

Omvendt er afgrænsningen af forundersøgelserområdet trukket sådan, at dele af byerne Næstved og Vordingborg ikke er en del af undersøgelsesområdet. Det gælder således for dele af byernes kerner, som har en vis relevans for Smålandsfarvandets stedbundne værdier og fortællinger. Det kan overvejes senere at inddrage særlige bevaringsværdier i disse byer.

KONSULENTGRUPPEN

Til at forestå denne del af forundersøgelserne har Naturstyrelsen valgt en konsulentgruppe bestående af PlanScape, Schønherr og Visby til at forestå en analyse af kulturhistoriske steder og fortællinger, der kan understøtte Smålandsfarvandet som Nationalpark. Gruppen repræsenterer flere fagligheder og består af landskabsarkitekt ved Schønherr, Signe Winther, historiker og byplanlægger ved PlanScape, Thomas Tram Pedersen, samt videnskabsformidler og proceskonsulent, Rasmus Visby. Gruppen har erfaring med kortlægning, udvikling og formidling af historiske steder fra en lang række projekter og har samtidig et indgående kendskab til området omkring Smålandsfarvandet.

Gruppen har hen over sommeren 2025 gennemført en række screeninger, beskrivelser og vurderinger af eksisterende udpegninger af kulturmiljøer samt udarbejdet forslag til en række rammefortællinger og mere specifikke Kulturhistoriske fortællinger som oplæg til den videre kvalificering. Denne kvalificering er gennemført hen over efteråret 2025, og resultaterne er sammenfattet i den foreliggende endelige rapport.

PROCES

Med henblik på at løse den stillede opgave har konsulentgruppen opstillet en proces, der har skullet sikre en faglig bearbejdelse af det store materiale og de mange historiske lokaliteter indenfor en mulig Nationalpark Smålandsfarvandet. Processen er i det følgende kort gennemgået, mens de faglige tilgange i de enkelte procesled er gengivet i rapporten nedenfor.

Som udgangspunkt skulle processen sørge for en fagligt velforankret løsning af to delopgaver: Konsulentgruppen skulle på den ene side kortlægge Smålandsfarvandets væsentlige kulturhistoriske udvikling med henblik på at pege på tre Kulturhistoriske fortællinger, der er særligt karakteristiske for Smålandsfarvandets kulturhistorie og er væsentlige i et nationalt og internationalt perspektiv. På den anden side skulle konsulentgruppen identificere, beskrive, vurdere de relevante kulturhistoriske lokaliteter indenfor Smålandsfarvandet, som afspejler områdets Kulturhistoriske fortællinger, og som er relevante og væsentlige i både et lokalt og i et nationalt bevaringsperspektiv.

De to delopgaver er naturligt flydt sammen og har gensidigt beriget hinanden med væsentlig viden og grundlag for faglige vurderinger. Således er områdets væsentlige fortællinger centrale for, hvilke historiske lokaliteter, der er relevante, og hvordan de skal bedømmes. Omvendt giver arten og placeringen af de historiske lokaliteter centrale fingerpeg om, hvilke Kulturhistoriske fortællinger der kendetegner Smålandsfarvandets kulturhistoriske udvikling. Den anvendte proces og faglige metode har netop skullet sikre dette samspil mellem fortællinger og lokaliteter. Endelig sætter Kulturhistorisk fortællingen spørgsmålet videre; findes der så flere kulturhistoriske lokaliteter, udover de allerede udpegede, der er relevante for en samlet Nationalpark Smålandsfarvandet.

OVERBLIK

Processens første del har bestået i at skabe et overblik over mulige fortællinger og historiske lokaliteter i de fem kommuner, som en mulig Nationalpark Smålandsfarvandet ligger indenfor. Konsulentgruppen har her gennemgået

et meget omfattende skriftligt og kartografisk materiale, herunder eksisterende forskning på området samt beskrivelser af udpegninger af kommunernes og statens værdifulde kulturmiljøer, fredningsbestemmelser og statslige fredninger samt beskrivelser af arkæologiske undersøgelser, hvilket har ligget i opgavens kommissorium.

FØRSTE SCREENING

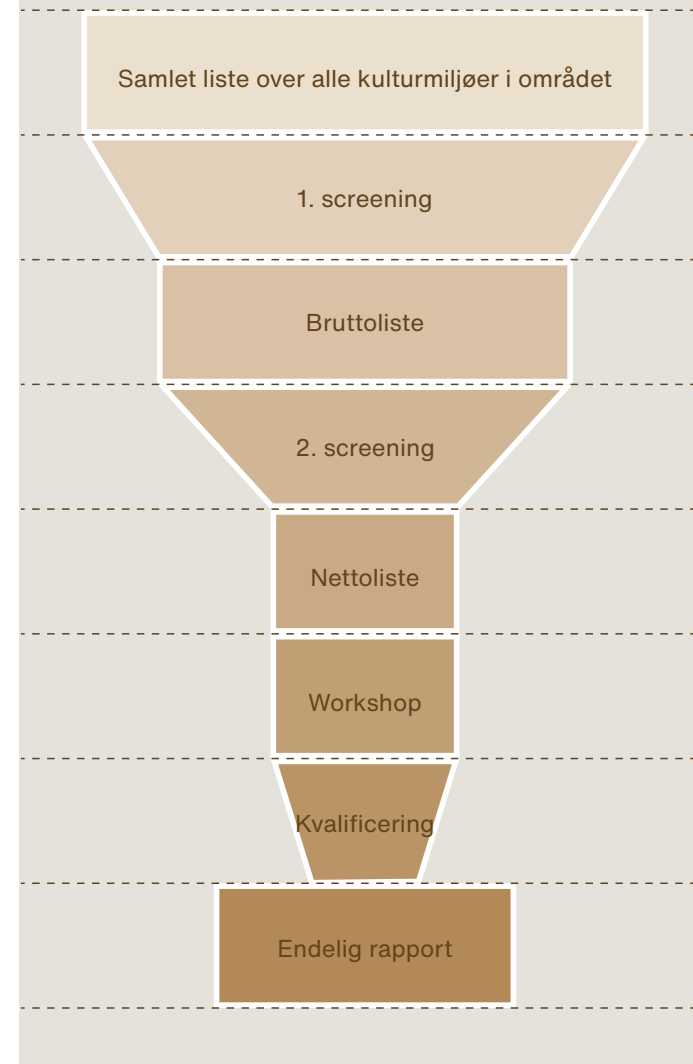
Der blev i denne del af processen gennemgået mere end 500 historiske lokaliteter i de fem kommuner med henblik på en første screening af lokaliteternes relevans i forhold til en mulig Nationalpark Smålandsfarvandet på grundlag af et sæt nærmere bestemte kriterier, som særligt har skullet frasortere lokaliteter udenfor området, uden synlige kulturspor eller med en udelukkende lokal relevans. Mere end 100 lokaliteter blev opført på en bruttoliste med henblik på en videre vurdering. Godt 50 af disse lokaliteter blev ved den indledende screening yderligere vurderet til at besidde en relevans og et potentiale for videre undersøgelser og vurderinger. Oversigter over de første vurderinger af disse lokaliteter er gengivet i et bilag til den foreliggende rapport.

Tilsvarende udarbejdede konsulentgruppen i tilknytning til den indledende screening af lokaliteter fem bud på rammefortællinger, der sammenfatter en række centrale og gennemgående udviklingstræk i Smålandsfarvandets kulturhistoriske udvikling på baggrund af arbejdet med tilgængelige kilder, forskning og den første screening af historiske lokaliteter.

ANDEN SCREENING

Disse fem rammefortællinger har dannet en del af grundlaget for den videre beskrivelse, undersøgelse og

>> Screeningsprocessen fungerer som en tragt, der gradvis sorterer kulturmiljøer til og fra. Som en del af den sidste kvalificering, rangeres de udvalgte kulturmiljøer i relation til Nationalpark Smålandsfarvandets mulige kernefortællinger.

vurdering af godt 50 lokaliteter, der vurderes at rumme væsentlige kulturspor for forståelsen og oplevelsen af Smålandsfarvandets bærende kulturhistoriske fortællinger. Hver af disse lokaliteter blev herefter i processens anden screening beskrevet og undersøgt med henblik på at vurdere stedernes kulturhistoriske og formidlings- og oplevelsesmæssige potentialer i relation til at understøtte bredere fortællinger om Smålandsfarvandet.

Med henblik på at kunne foretage en fagligt velforankret og konsekvent vurdering af de enkelte lokaliteter er hver af lokaliteterne beskrevet, undersøgt og vurderet indenfor syv parametre:

- Kulturhistorisk værdi, som er et udtryk for stedets relevans i forhold til Smålandsfarvandets rammefortællinger.
- Sammenhæng med stedet, som er et udtryk for lokalitetens tilknytning til den konkrete geografiske lokalitet og til Smålandsfarvandets naturgrundlag.
- Bevaringsværdi, som er et udtryk for, i hvilket omfang rummer kulturspor med bevaringsværdier i et lokalt, regionalt og nationalt perspektiv.
- Aflæselighed, som er et udtryk for lokalitetens og dens kulturspors afkodelighed og formidlingskraft i forhold til stedets bærende historie.
- Lokal identitetsværdi, som er et udtryk for, hvilken beskyttelse og betydning lokaliteten har i et lokalt, regionalt og nationalt perspektiv.
- Tilgængelighed, som er et udtryk for, i hvilket omfang lokaliteten er tilgængelig for forskellige grupper af offentligheden.
- Udviklingspotentialer, som er et bredt udtryk for, hvilket

potentiale lokaliteten ideelt kan have i forhold til en mulig Nationalpark Smålandsfarvandet.

Den enkelte lokalitets opfyldelse af hver af disse parametre er vurderet, beskrevet og tildelt en score fra 1 til 5, hvor fem markerer den højeste opfyldelsesgrad med udgangspunkt i en samlet vurderingsnøgle. Endelig er det for hver enkelt lokalitet vurderet, hvilke af Smålandsfarvandets Kulturhistoriske fortællinger, som lokaliteten understøtter, med hvilke oplevelsestyper og under hvilke forudsætninger. Samtidig er den enkelte lokalitet tildelt en samlet score, som er et udtryk for konsulentgruppens vurdering af, hvilken rolle lokaliteten kan spille i forhold til at understøtte en formidling og oplevelse af Smålandsfarvandets bærende kulturhistorie og samspil med landskabet.

DELRAPPORT

Resultaterne af de indledende screeninger og arbejdet med at udarbejde bud på rammefortællinger blev i sommeren 2025 sammenfattet i en omfattende delrapport, som gennemgår de metodiske og faglige overvejelser samt selve vurderingerne. Delrapportens materiale er indarbejdet i det følgende eller vedlagt som et bilag til denne rapport.

INDDRAGELSE

Den 14. september 2025 blev der afholdt en workshop på Femø, hvor offentligheden kunne høre en præsentation af konsulentgruppens resultater fra delrapporten. I alt 32 borgere deltog i workshoppen, hvor der kom væsentlige bidrag og tilbagemeldinger på konsulentgruppens foreløbige konklusioner.

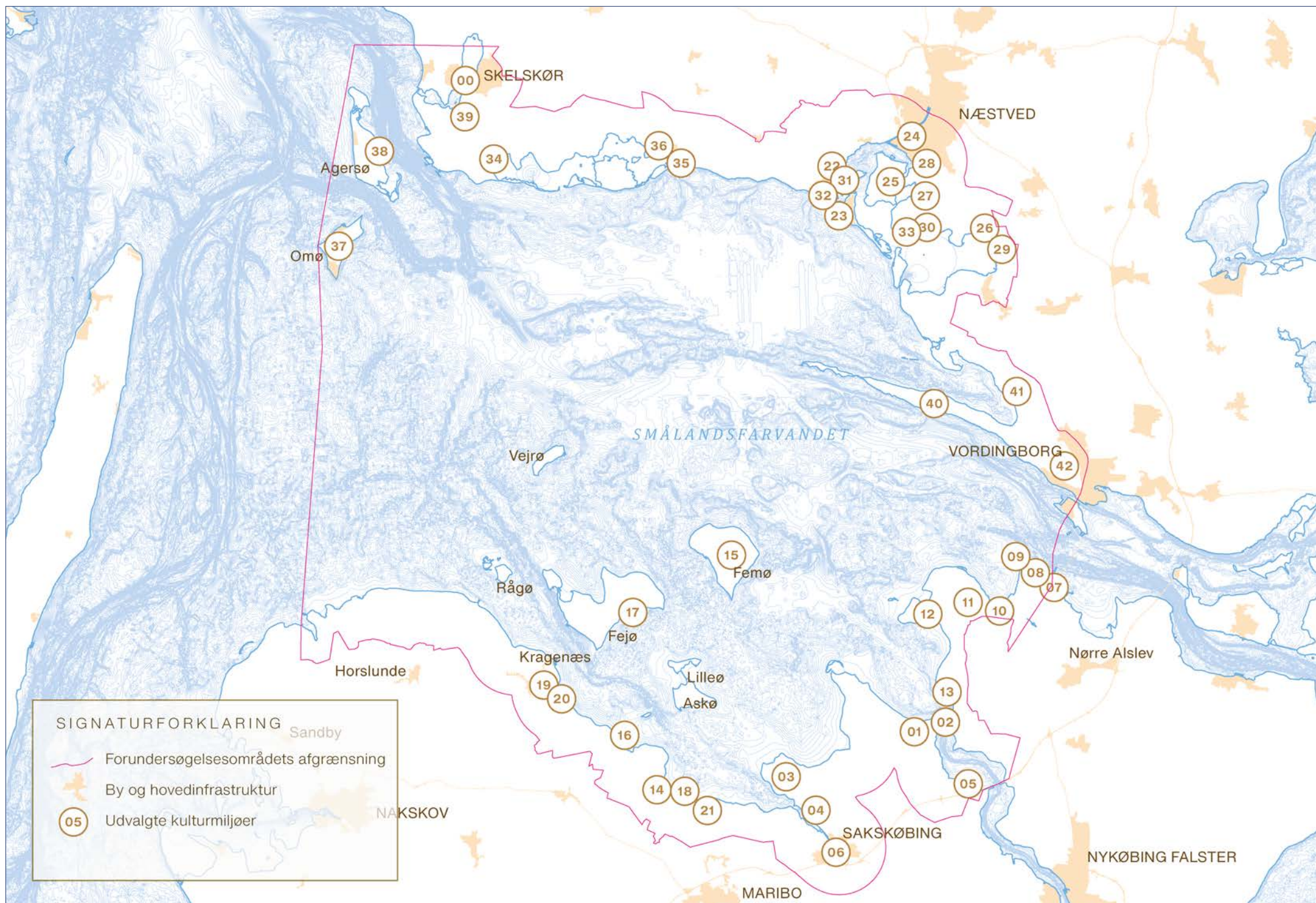
Den modtagne feedback fra offentligheden, og hvordan den

er blevet indarbejdet i konsulentgruppens endelige rapport, er gennemgået nedenfor.

ENDELIG RAPPORT

Den foreliggende rapport præsenterer konsulentgruppens endelige faglige overvejelser, vurderinger og anbefalinger på den givne opgave som del af forundersøgelsen af kulturhistoriske aspekter i forbindelse med en mulig udpegning af en Nationalpark Smålandsfarvandet.

Det skal understreges, at den endelige rapport alene afspejler konsulentgruppens faglige beskrivelser, vurderinger og anbefalinger, der er udarbejdet på baggrund af foreliggende materialer og undersøgelser på stedet. Rapporten indgives til Naturstyrelsen med henblik på videre bearbejdelse i den fremtidige proces.

OVERSIGTSKORT ALLE RELEVANTE KULTURMILJØER I RELATION TIL EN MULIG NATIONALPARK SMÅLANDSFARVANDET 1:300.000

1. INDLEDNING

Relevante kulturmiljøer

Kulturarv knyttet til Smålandsfarvandet

GULDBORGSUND KOMMUNE - 13 LOKALITETER

01. Guldborg Storskov

Skovområde med rødder til oldtid og middelalder

02. Guldborg Færgeby

Færge- og søfartssted mellem Falster og Lolland

03. Orebygård

Herregårdsmiljø med udskibningshavn

04. Orebygård Husmandskoloni

Husrække og mindre fiskerleje

05. Noret

Inddæmningsområde med dige

06. Sakskøbing

Købstad og søfartsby

07. Falstria

Restaurant og overfartsområde mellem Sjælland og Falster

08. Orehoved

Overfartssted og havn

09. Orenæs

Skovområde og skovgods langs kysten

10. Vålse Vig

Inddæmningsområde med dige og pumpestation

11. Vålse Landsby

Landsby med stort landbrugsområde

12. Valnæsgård

Herregårdsmiljø med skov ved kysten

13. Alstrup Strand

Husmandsudstyknings og fiskerhuse

LOLLAND KOMMUNE - 8 LOKALITETER

14. Svanevig

Arkæologisk lokalitet fra bronzealderen

15. Femø

Ømiljø med landsbyer og havnemiljø

16. Blans Havn

Mindre havnemiljø for herregård

17. Dybvig Havn

Mindre havnemiljø på ø

18. Bandholm Havn

Større havnemiljø og søfartssted

19. Glentehøj

Arkæologisk gravhøj fra stenalderen

20. Ravnsborg

Arkæologisk lokalitet med middelalderborg

21. Knuthenborg

Herregårdsmiljø med park og safaripark

NÆSTVED KOMMUNE - 12 LOKALITETER

22. Karrebæk Mølle og Kirke

Landsbymiljø fra søfarts- og fiskerby

23. De gamle sommerhuse på Enø

Ældre sommerhusområde

24. Susåen

Åmiljø og kanal med spor af søfartshistorien

25. Gavnø Gods

Herregårdsmiljø med dyrkningslandskab og park

26. Vester Egesborg

Arkæologisk lokalitet med handelsplads fra vikingetiden

27. Vejlø

Landsbymiljø og forstad til Næstved

28. Appenæs Bygade

Landsbymiljø med fiskermiljø og forstad til Næstved

29. Vildtbanegrøften

Landskabsspor fra middelalder og enevælde

30. Basnæs

Fiskermiljø og fiskerleje

31. Fjordfiskeri ved Karrebæk

Mindre fiskermiljø

32. Karrebæksminde

Søfarts- og fiskerby med turismeudvikling

33. Nylands Mose

Afdrænet landskabsmiljø i tidligere mose

SLAGELSE KOMMUNE - 11 LOKALITETER

34. Basnæs Gods og godslandskab

Herregårdsmiljø med herregård og dyrkningsarealer langs kysten

35. Bisserup Landsby og Havn

Landsby, udskibningssted og fiskerleje

36. Holsteinborg og Snedinge

Herregårdsmiljø med landsby, herregård og dyrkningsarealer langs kysten

37. Omø Kirkehavn og by

Ømiljø med landsby og havn

38. Agersø

Ømiljø med landsby og havn

39. Borreby Gods

Herregårdsmiljø med herregård og dyrkningsarealer langs kysten

00. Skelskør

Købstadsmiljø

Bemærk! De seks beskrivelser og vurderinger omfatter reelt 11 udpegede kulturmiljøer.

Slagelse Kommune har - af planfaglige og administrative årsager - en praksis omkring at dele større sammenhænge i en kulturmiljøkerne og en kulturmiljøramme, der optræder som selvstændige udpegninger af værdifulde kulturmiljøer i kommuneplanen. I den foreliggende undersøgelse er de sammenhørende kulturmiljøkerner og -rammer beskrevet og vurderet under ét, men med vægten på kulturmiljøkernerne. Derfor omfatter de seks beskrivelser og vurderinger i undersøgelsen reelt 11 kulturmiljøer.

VORDINGBORG KOMMUNE - 3 LOKALITETER

40. Knudshoved Odde

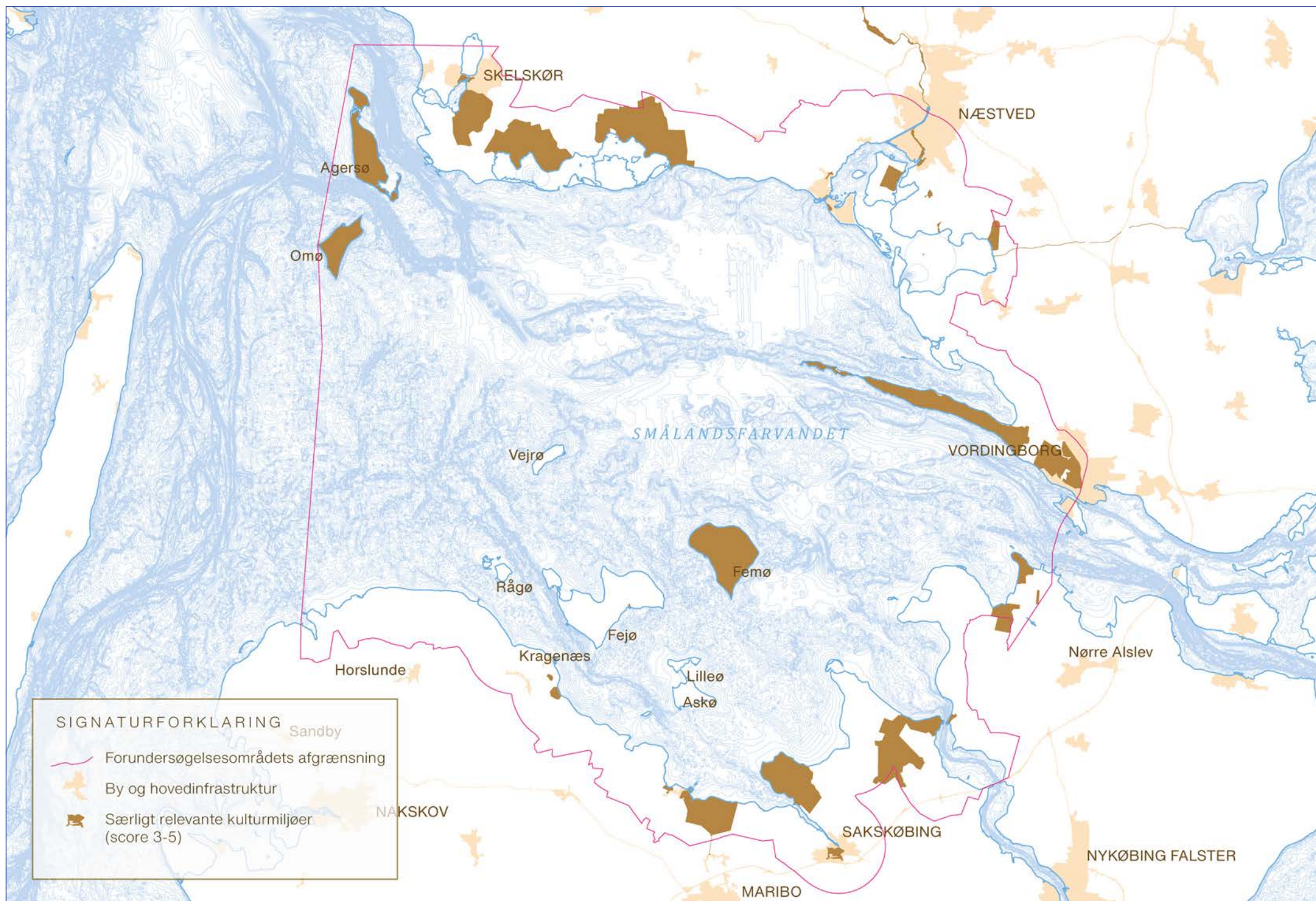
Landskabsmiljø som del af herregård

41. Næs-Skaverup sommerhusområde

Større sommerhusområde

42. Rosenfeldt Gods

Herregårdsmiljø med herregård og dyrkningsarealer langs kysten

1. INDLEDNING

Særligt relevante kulturmiljøer

Lokaliteter med en samlet score mellem 3-5

GULDBORGSUND KOMMUNE - 13 LOKALITETER

01. Guldborg Storskov

Skovområde med rødder til oldtid og middelalder

02. Guldborg Færgeby

Færge- og søfartssted mellem Falster og Lolland

03. Orebygård

Herregårdsmiljø med udskibningshavn

04. Orebygård Husmandskoloni

Husrække og mindre fiskerleje

05. Noret

Inddæmningsområde med dige

06. Sakskøbing

Købstad og søfartsby

07. Falstria

Restaurant og overfartsområde mellem Sjælland og Falster

08. Orehoved

Overfartssted og havn

09. Orenæs

Skovområde og skovgods langs kysten

10. Vålse Vig

Inddæmningsområde med dige og pumpestation

11. Vålse Landsby

Landsby med stort landbrugsområde

12. Valnæsgård

Herregårdsmiljø med skov ved kysten

13. Alstrup Strand

Husmandsudstykning og fiskerhuse

LOLLAND KOMMUNE - 8 LOKALITETER

14. Svanevig

Arkæologisk lokalitet fra bronzealderen

15. Femø

Ømiljø med landsbyer og havnemiljø

16. Blans Havn

Mindre havnemiljø for herregård

17. Dybvig Havn

Mindre havnemiljø på ø

18. Bandholm Havn

Større havnemiljø og søfartssted

19. Glentehøj

Arkæologisk gravhøj fra stenalderen

20. Ravnsborg

Arkæologisk lokalitet med middelalderborg

21. Knuthenborg

Herregårdsmiljø med park og safaripark

NÆSTVED KOMMUNE - 12 LOKALITETER

22. Karrebæk Mølle og Kirke

Landsbymiljø fra søfarts- og fiskerby

23. De gamle sommerhuse på Enø

Ældre sommerhusområde

24. Susåen

Åmiljø og kanal med spor af søfartshistorien

25. Gavnø Gods

Herregårdsmiljø med dyrkningslandskab og park

26. Vester Egesborg

Arkæologisk lokalitet med handelsplads fra vikingetiden

27. Vejlø

Landsbymiljø og forstad til Næstved

28. Appenæs Bygade

Landsbymiljø med fiskermiljø og forstad til Næstved

29. Vildtbanegrøften

Landskabsspor fra middelalder og enevælde

30. Basnæs

Fiskermiljø og fiskerleje

31. Fjordfiskeri ved Karrebæk

Mindre fiskermiljø

32. Karrebæksminde

Søfarts- og fiskerby med turismeudvikling

33. Nylands Mose

Afdrænet landskabsmiljø i tidligere mose

SLAGELSE KOMMUNE - 11 LOKALITETER

34. Basnæs Gods og godslandskab

Herregårdsmiljø med herregård og dyrkningsarealer langs kysten

35. Bisserup Landsby og Havn

Landsby, udskibningssted og fiskerleje

36. Holsteinborg og Snedinge

Herregårdsmiljø med landsby, herregård og dyrkningsarealer langs kysten

37. Omø Kirkehavn og by

Ømiljø med landsby og havn

38. Agersø

Ømiljø med landsby og havn

39. Borreby Gods

Herregårdsmiljø med herregård og dyrkningsarealer langs kysten

00. Skelskør

Købstadsmiljø

Bemærk! De seks beskrivelser og vurderinger omfatter reelt 11 udpegede kulturmiljøer.

Slagelse Kommune har - af planfaglige og administrative årsager - en praksis omkring at dele større sammenhænge i en kulturmiljøkerne og en kulturmiljøramme, der optræder som selvstændige udpegninger af værdifulde kulturmiljøer i kommuneplanen. I den foreliggende undersøgelse er de sammenhørende kulturmiljøkerner og -rammer beskrevet og vurderet under ét, men med vægten på kulturmiljøkerne. Derfor omfatter de seks beskrivelser og vurderinger i undersøgelsen reelt 11 kulturmiljøer.

VORDINGBORG KOMMUNE - 3 LOKALITETER

40. Knudshoved Odde

Landskabsmiljø som del af herregård

41. Næs-Skaverup sommerhusområde

Større sommerhusområde

42. Rosenfeldt Gods

Herregårdsmiljø med herregård og dyrkningsarealer langs kysten

Kernefortælling/ Perioder	Naturen og livet i Smålandsfarvandet	Smålandsfarvandet som adgang til verden	Land og øer i Smålandsfarvandet	Byer ved Smålandsfarvandet	Fritid i Smålandsfarvandet
	<i>Naturgrundlaget som præmis for livet i og omkring Smålandsfarvandet</i>	<i>Vandet og sejlads Smålandsfarvandet som forbindelse til og fra verden</i>	<i>Skovbrug og jordbrug med Smålandsfarvandets kyster, øer og holme som ramme</i>	<i>Bosætning og byudvikling omkring Smålandsfarvandet</i>	<i>Den rekreative anvendelse af Smålandsfarvandet</i>
Oldtid 6000 fkr. - 1000	<i>Arkæologi, jæger, samler fiskeri, husdyrhold, faste bopladser</i>	<i>Relationer omkring Østersøen</i>	<i>De første jordbrug ved kyster og på øer og holme</i>	<i>Faste bosættelser gennem mange generationer</i>	--
1000-1300	<i>Fiskeriet som erhverv og væsentligste indtægtskilde Opdyrkning af landet Husdyrhold</i>	<i>Vikinger og Vendere Borge og byer Kirker og klostre Leddingsflåderne</i>	<i>Matrikelstrukturen formes Faste bosættelser på øerne Dyrehold i naturen</i>	<i>Landsbyer ved havet Kirker og klostre Borge og byer</i>	--
1300-1600	<i>Fiskeri som erhverv Sejlads på åerne dør ud Etablering af godslandskaberne</i>	<i>Hansestæder og hollænderne som fjender og handels- partnere Sildemarkeder Magten i Østersøen</i>	<i>Godslandskabet tager form Opdyrkning af landskabet Kulturlandskabet begynder Holmene som græsningssteder</i>	<i>Købstæderne opstår og får deres struktur som økonomiske centre</i>	--
1600-1750	<i>Fiskere og fiskeri Husmænd Godsernes ekspansion Kongelige jagtmarker</i>	<i>Smålandsfarvandet i krig: Svenskekrigene 1596-1720 Skanser og sikring af sejlruter Skibsfart som erhverv</i>	<i>Godserne bliver store Kulturlandskabet tager over Øerne opdyrkes Øernes landsbysamfund Kreaturdrift</i>	<i>Købstædernes monopoler på handel Færgefart og færgesteder Paketsejlads og forbindelser til København</i>	--
1750-1850	<i>Erhvervsfiskeri Udskiftningslandskab Husmænd Stormfloder som trussel Paket-skibsfart Fast færgefart og færgesteder til øerne</i>	<i>Smålandsfarvandet i krig: Englandskrigene 1801-1815 Skanser og kanonbådshavne Ny fiskeeksport Pakethandel i Østersøen og resten af verden Godsernes udskibningshavne</i>	<i>Godserne som drivere i regionen Godsernes udskibningshavne Godsernes skove Godsernes landsbyer U-udflyttede landsbyer Husmænd</i>	<i>Handelshuse og pakhuse Skoler og administration Byernes opland Nye byer ved godsernes havne, Karrebæksminde, Bandholm, Bissrup</i>	--
1850-1950	<i>Hvad udadtil tabes... Balancen mellem havet og landet, kystsikring, kolonisering Eksportfiskeri Brobyggeri</i>	<i>Smålandsfarvandet i krig: Tyskerne og verdenskrigene 1914-1945 Kanalen til Næstved Flyveskolen på Avnø og Ellehammer</i>	<i>Modernisering og mekanisering af landbruget Kolonisering af ny jord Landsbyskoler Mejerier Slagterier Husdyrdrift</i>	<i>Jernbanen udfordrer sejladsen Brobyggeri over sundene Industrialisering og urbanisering</i>	<i>Sanatorier Udflugtsdampere Sommerhusudstyknings og sommervillaer Restauranter og traktørsteder</i>
Siden 1950	<i>Fiskeriet uddør Husmændene forsvinder Kystsikring Skiftet fra vand til land som vigtigste forbindelse Vandet som Klimaudfordring og som ny præmis Smålandsfarvandets natur som national værdi</i>	<i>Lystsejlads Feriefærger Kold Krig i Smålandsfarvandet med overvågning af farvandet Stignæs og den nye havn Nedlæggelse af færgeruter</i>	<i>Godserne holder ved som Kolonisering af ny jord landbrug Hobbybrug Ø-romantik Fortætning mod byerne og udstyknings til boliger og sommerhuse</i>	<i>Landsbyerne tyndes ud Landsbyer som forstæder Øerne under pres Byerne kigger indad (mod København og Nordtyskland)</i>	<i>Sommerhuse Lystbådehavne Camping Vandsport Hobbyfiskeri Smålandsfarvandets natur som national værdi Ø-romantik</i>

2. KULTURHISTORISKE FORTÆLLINGER

Fem rammefortællinger om Smålandsfarvandet

Indledende arbejder

I forbindelse med konsulentgruppens indledende arbejde med at identificere, afgrænse og vurdere Smålandsfarvandets særlige kulturhistorier og historiske kulturspor, har gruppen opstillet fem rammefortællinger. Rammefortællingerne sammenfatter de mest karakteristiske historiske udviklingstræk ved Smålandsfarvandet og den unikke kulturhistorie, der har knyttet sig til områdets samspil mellem naturgrundlag og kulturhistoriske udvikling gennem de sidste 8.000 år.

Rammefortællingerne er dels identificeret ved omfattende studier af eksisterende forskning indenfor områdets særlige historie i et nationalt og internationalt perspektiv. Disse studier peger på en række særlige udviklingstræk omkring livet ved Smålandsfarvandet i såvel det nære, som i et bredere generelt historisk perspektiv. Herunder tegner der sig en række gennemgående og specifikke historier, funktioner og udviklingstendenser, der knytter sig til forskellige historiske perioder op gennem tiden med. Disse perioder afspejler samtidig den generelle nationale og internationale historie om udviklingstræk i danmarkshistorien og i Østersøregionens historie.

Det har imidlertid været afgørende for konsulentgruppen at pege på generelle udviklingstræk og specifikke historier, der er afspejlet i de bevarede kulturspor i området, som

er særlige for Smålandsfarvandet i et lokalt, regionalt, nationalt og internationalt perspektiv. Et væsentligt element i udviklingen af en Nationalpark Smålandsfarvandet ligger således i, at områdets natur, kulturlandskaber og bevarede kulturspor skal være aflæselige i området. Konsulentgruppen har således kvalificeret studierne af litteraturen om Smålandsfarvandets historie med kortlægning og studier af de mange kulturspor, som findes velbevarede i området.

Studierne er sammenfattet i en historisk matrice, der anskueliggør områdets mest karakteristiske udviklingstræk over en række historiske udviklingsperioder og fordelt på i alt fem rammefortællinger.

Konsulentgruppen har anvendt denne matrice til dels at præcisere Smålandsfarvandets udviklingsperioder og rammefortællinger og dels til at kvalificere, i hvilken kontekst – og i hvilket omfang – Smålandsfarvandets kulturspor skal forstås.

I det følgende er de fem rammefortællinger og korte sammenfatninger af fortællingernes aktuelle perspektiver, som konsulentgruppen har taget udgangspunkt i kort gennemgået.

2. KULTURHISTORISKE FORTÆLLINGER

Fem rammefortællinger om Smålandsfarvandet

Indledende arbejder

FEM RAMMEFORTÆLLINGER TIL DELRAPPORT 1

Rammefortælling A: Livet med (og ved?) havet

Smålandsfarvandets lave og rolige vand med beskyttende øer og holme samt flade strandenge er et unikt stykke natur. Det er også et stykke natur, der indbyder til bosætning og til et rigt liv ved havet.

Rammefortælling B: Forbindelser til verden

Smålandsfarvandets unikke topografi har dannet en unik ramme for ikke bare områdets, men for Danmarks forbindelser til verden siden vikingetiden (oldtidens bopladser?) - og muligvis længere tilbage. En stor del af Smålandsfarvandets kulturhistoriske udvikling handler således om områdets forbindelser internt, med resten af Danmark og ikke mindst med Østersøområdet, med havet som grundlaget for forbindelserne.

Rammefortælling C: Land og øer

Smålandsfarvandets strategiske betydning for Danmark og for kongemagten betød, at kongerne allerede i middelalderen sikrede sig kontrol med en meget stor del af jorderne omkring Smålandsfarvandet. Naturgrundlaget med de rige jorder langs kysterne i et sikkert og velbeskyttet område gjorde landbruget her til en god forretning og en sikker indtægtskilde.

Rammefortælling D: Byerne i Smålandsfarvandet

Områderne om Smålandsfarvandet er relativt tyndt befolket og har været præget af de store gudsters jorder. Særligt fire købstæder har dog markeret udviklingen i området siden middelalderen. Indenfor afgrænsningen af Nationalpark Smålandsfarvandet er Sakskøbing og

Skælskør, omfattet, mens Næstved og Vordingborg ligger i umiddelbar tilknytning til og derfor er behandlet i denne rammefortælling.

Rammefortælling E: Fritid i Smålandsfarvandet

Allerede i midten af 1800-tallet begyndte de smukke kyster i Smålandsfarvandet at trække igen. Godserne var de første til at introducere områdets kyster og skove som en herlighedsværdi med rekreative muligheder. Knuthenborg udlagde i 1870'erne en fjerdedel af godsets jord til park efter engelsk forbillede. De øvrige godser fulgte efter. Også i byerne blev de traditionelle nationalromantiske landskaber trukket frem. Borgruinen i Vordingborg blev således iscenesat som park med udsigt over fjorden.

PERSPEKTIVER PÅ RAMMEFORTÆLLINGERNE

Sammenfatning af offentlighedens tilbagemeldinger på fortællingerne

Med henblik på at sikre en bred offentlig inddragelse i processen omkring potentialeanalysen og udarbejdelsen af kernehistorier afholdt NST en workshop for alle interesserede borgere den 14. september 2025 på Femø. Workshopen blev faciliteret af Urland, og 32 borgere deltog i arrangementet. Ekspertgruppen præsenterede på workshopen gruppens forslag til rammefortællinger om Smålandsfarvandet og bud på de afledte Kulturhistoriske fortællinger.

Forslagene blev vel modtaget af de deltagende borgere med en række bemærkninger om, at fortællingerne rammer rigtigt og sammenfatter de væsentlige historier omkring området. Flere bemærkede, at forslagene til fortællingerne

bringer ny viden om områdets fortid og betydning og løfter den lokale historie ind i et nationalt perspektiv. Samtidig bemærkede flere, at forslagene til ramme- og Kulturhistoriske fortællinger bidrager til en lokal stolthed og til en samhørighed på tværs af området. En enkelt deltager fremhævede samtidig, at man ikke kun burde fokusere på fortiden, men også på fremtiden. Et væsentligt aspekt, som ekspertgruppen netop har indarbejdet i sine analyser; at give fortiden mening og værdi for fremtiden. Smålandsfarvandet har en dynamisk kulturhistorie, som hele tiden får nye lag.

Der blev i arrangementets workshopdel indsamlet et stort antal udsagn, erindringer og små lokale fortællinger fra steder Smålandsfarvandet og ikke mindst på Femø og de øvrige øer. De mange bidrag fremgår af opsamlingen på workshoppen. Ekspertgruppen har i sit videre arbejde med Smålandsfarvandets Kulturhistoriske fortællinger udnyttet de mange udsagn og småfortællinger til dels at trykprøve de store sammenhængende fortællinger på tværs af området, og dels at finde små lokale variationer, nuancer og eksempler, der kan knytte kernefortællingerne til konkrete steder og perioder.

Udsagnene og forslagene fra borgerne kan alle rummes indenfor ekspertgruppens forslag til ramme- og Kulturhistoriske fortællinger. På nær ét. Fordi workshoppen netop havde mange deltagere fra øerne og ikke mindst fra Femø, blev den karakteristiske frugtavl på øerne bragt i spil som en vigtig fortælling. Fortællingen vurderes som væsentlig og understøtter både fortællingerne om det særlige liv ved Smålandsfarvandet med dets milde klima, fortællingerne om handlen over havet og fortællingerne om

Smålandsfarvandets godser og landbrug, hvor frugtavlen bidrager med en nuance af national rækkevidde. Samtidig bidrager fortællingen om frugtavl med en unik historie fra Smålandsfarvandets øer. Ekspertgruppen har indarbejdet dette forslag i sit videre arbejde med fortællingerne som et selvstændigt aspekt.

FORTÆLLERHIERAKI I DEN ENDELIGE RAPPORT

I den endelige rapport har konsulentgruppen opstillet et fortællerhierarki bestående af tre niveauer. Formålet er at skabe plads til flest mulige fortællinger, samtidig med at der fastholdes et samlet, overordnet narrativ for Nationalpark Smålandsfarvandet.

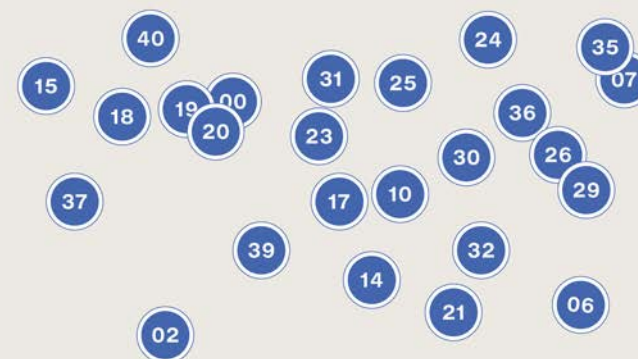
1. niveau udgør den samlede egnsfortælling – Nationalpark Smålandsfarvandets hovedfortælling – som formidler essensen af områdets kulturhistorie i et nationalt perspektiv.
2. niveau består af tre kulturhistoriske delfortællinger, der hver repræsenterer centrale og karakteristiske aspekter af Smålandsfarvandets kulturarv.
3. niveau omfatter de stedsspecifikke fortællinger, der knytter sig til konkrete historiske lokaliteter og fungerer som lokale forankringspunkter for de overordnede narrativer.

KULTURHISTORISKE FORTÆLLINGER

STEDBUNDNE FORTÆLLINGER

SMÅLANDSFARVANDET

Det rige liv over havet

*Hvor havet møder kyster og øer,
og livet leves
- som det har gjort i 8000 år*

2. KULTURHISTORISKE FORTÆLLINGER

Nationalparkfortælling

Et samlende narrativ

Smålandsfarvandets særegne kystlandskab og milde klima har altid skabt grundlaget for et rigt liv med fiskeri i det rolige farvand, jagt i de vidtstrakte kystskove, landbrug på de fede jorder og i tryghed langs de beskyttede kyster. Som perler langs kysterne og på øerne ligger utallige gravhøje, småhavne og en række af godser i et uforstyrret landskab – fine vidnesbyrd om det rige og trygge liv. Til alle tider. Og for fremtiden.

FORBINDELSER OVER HAVET

Smålandsfarvandet har sikret forbindelser mellem fastland og øer, mellem landsdele, mellem Danmark og Europa. Den beskyttede placering midt i riget har siden vikingetiden – og måske endnu længere – gjort Smålandsfarvandet til Danmarks portal til Østersøen. Forbindelser har dannet grundlag for livlig handel til og fra områdets handelspladser, købstæder og udskibningshavne. Med fisk, kvæg, korn og træ til udlandet. Med varer til hele Danmark fra hele verden. Lige på den anden side af havet. Til alle steder og for alle.

KRIG, MAGT OG FRED

Med rigdom og handel følger ofte krig. Smålandsfarvandet har siden de første konger været Danmarks portal for herredømmet i Østersøen. Fra Smålandsfarvandets

beskyttende vige og borge midt i riget sendte Danmark flåder ud på erobringstogter over havet. Og herfra kunne Danmark beherske adgangene til og fra Østersøen som forsvar af landet – mod Venderne, Hansestæderne, svenskerne, englænderne, tyskerne. Magten og krigen findes stadig i Smålandsfarvandets mange borge og skanser. Men freden har taget over.

FORTÆLLINGER I LANDSKABET

Smålandsfarvandets unikke historier er også Danmarks historie. Og Østersøens. De mange fine kulturspor og stedbundne fortællinger ligger som vigtige vidnesbyrd for oplevelsen af historier, der rækker ud til hele Danmark og til udlandet. Denne oplevelse bliver kun styrket af Smålandsfarvandets vidtstrakte og uforstyrrede landskaber. Her er udsigten stadig den samme som dengang: fra gravhøjene ved Svanevig i bronzealderen, fra handelspladsen i vikingetidens Vester Egesborg, fra havet ind mod middelalderens købstad i Skælskør, fra færgelejet på Femø.

Tæt på havet. Tæt på naturen. Tæt på verden. Tæt på de helt nære og de helt store historier. Smålandsfarvandet er en del af vores historie og nutid. For alle. Fra alle tider.

2. KULTURHISTORISKE FORTÆLLINGER

1. Et liv mest i medgang med havet

Første kulturhistoriske fortælling

De ligger der stadig, som de har gjort det siden bronzealderen; majestætiske og ikke til at tage fejl af. Den enestående række af gravhøje ved Svanevig ligger helt ud mod vandet som et klart signal til alle forbipasserende på havet om de ressourcer, den organisation og den magt, som folk omkring Smålandsfarvandet allerede besad for omkring 3.000 år siden. Højene er tidlige vidnesbyrd om det enestående grundlag for liv, som Smålandsfarvandets særlige natur og topografi har udgjort i 8.000 år.

EN RAMME FOR DET TRYGGE LIV

Kernefortællingen omkring sammenhængen mellem Smålandsfarvandets særegne naturgrundlag og det liv, som landskabet har skabt forudsætningerne for, tegner konturerne af en unik kernefortælling om området, der handler om en ubrudt kontinuitet i livet i Smålandsfarvandet over flere tusinde år.

Smålandsfarvandets lave og rolige vand med beskyttende øer og holme samt flade strandenge er et unikt stykke natur. Det er også et stykke natur, der indbyder til bosætning og til et rigt liv ved havet.

NYT FODFÆSTE EFTER HAVVANDSSTIGNING

Arkæologien har afsløret adskillige bosætninger i området allerede i ældre stenalder, hvor man har slået sig ned i sikkerhed på små øer og holme midt i farvandet. I takt med stigninger i havspejlet for godt 6.000 år siden kom end del af disse områder til at stå under vand, og man flyttede ind mod de stabile kyster.

Livet har været baseret på fiskeriet i Smålandsfarvandet. Samtidig har udnyttelsen af de kystnære skove til jagt og

skovbrug og anvendelsen af overdrev på kyster, småøer og holme til husdyrbrug udgjort en stabil ernærings- og indtægtskilde, der kan følges frem til i dag: de samme livsformer i den samme natur og på de samme steder, som ikke markant har ændret udseende siden yngre stenalder.

KYSTENS RESSOURCER SKABTE ET LIV I BALANCE

Kysterne har helt frem til vores tid understøttet en jæger- og samlerkultur med fiskeri, jagt i skovene og muligheden for at samle urter og nødder. Arkæologiske undersøgelser viser, at de gode forhold medførte, at man etablerede faste bopladser, der muligvis var de samme gennem flere tusinde år. Området har tydeligvis være meget rigt allerede i bronzealderen med naturen som en fast og varieret fødekilde. De faste bopladser betød også, at man kunne blive samme sted i generationer, og gradvist begynde at opdyrke landet gennem generationer.

Stabiliteten gav samtidig basis for mere fast fiskeri og for at holde domesticerede dyr på strandengene, i skoven og særligt på de små holme, hvor dyrene ikke behøvede indhegning og var beskyttede mod rovdyr. Der skete således flere bosætninger fra yngre stenalder og frem.

Livsformen med kystnært fiskeri, jagt i skovene, husdyrhold og smålandbrug i de kystnære områder har været en stabil kilde til føde og fortsatte ind i jernalderen, hvor området har været svært tilgængeligt med de mange øer og vandløb og samtidig beskyttet under de store folkevandringer.

Smålandsfarvandets kystlandskaber har været beboet i generation efter generation – fordi naturen har givet mulighed for det.

Her har mennesker levet af fisk, skov og jord siden oldtiden, og landskabet bærer stadig præg af den ubrudte rytme.

Det er ikke kun fortid – det er nutidens stille arv.

DA NATUR BLEV TIL FORRETNING

Smålandsfarvandets karakteristiske strandskove fandtes allerede, da man begyndte at registrere land i middelalderen. Samtidig peger oldtidsbopladser på, at de særlige kystskove kan føres tilbage til oldtiden. I vikingetiden blev træ for alvor en handelsvare. Til skibsbyggeri, til borge og til byer. Her har Smålandsfarvandets haft en rig naturressource på tømmer med lange lige stammer på den fede jord ud til et roligt hav. Mange af de danske løvskove forsvandt i vikingetiden og nåede et lavpunkt i senmiddelalderen. Her fortsatte Smålandsfarvandets karakteristiske kystskove, hvor træerne havde ideelle vækstbetingelser og var nemme at trække ud og fragte bort, når de skulle fældes.

En stor del af Danmarks rigdom stammer fra havet. I vikingetiden og ikke mindst i middelalderen var der en enorm eksport af fisk. Fisk var udgangspunktet for købstædernes udvikling og rigdom og blev et egentligt erhverv i Smålandsfarvandets senest i middelalderen. Smålandsfarvandets fede jorder udgjorde fra middelalderen et godt grundlag for godserne og for de store ryttergodser, som også begyndte kolonisering af nyt land.

Det danske landskab ændrede sig de fleste andre steder med udskiftningen og den øgede produktion af afgrøder i begyndelsen af 1800-tallet. Her skete for alvor et skifte fra natur til kulturlandskab med inddæmninger og afdræninger af vige og moser og etablering af store, sammenhængende dyrkningsarealer.

ET LANDSKAB DER STADIG TALER NATURENS SPROG

Trods de store omdannelser, som har forandret mange danske kyster, er kysterne langs Smålandsfarvandets i al væsentlighed stadig intakte og giver et unikt indblik i et landskab, der ikke har ændret sig markant siden oldtiden.

På grund af Smålandsfarvandets unikke kystlandskab med øer og holme var omdannelsen af landskabet ikke alle steder rentabelt, og ur-landskabet blev bevaret. Det blev derfor samtidig et godt grundlag for små husmænd på marginaljordene langs kysterne. Helt frem til 1950'erne har husmænd langs Smålandsfarvandets stadig haft en solid ernærings- og indtægtskilde i kystnært fiskeri, husdyrhold, jagt og smålandbrug langs kysterne og har fortsat en 8.000 år lang tradition, som er unik for området.

Der er en ubrudt kontinuitet fra bronzealderhøjene ved Svanevig til røgerier og fiskerhusene ved Basnæs og de øvrige fiskerlejer fra 1800-tallet. Smålandsfarvandets lavvandede og rolige område med dets øer og holme har skabt ideelle betingelser for kystnært fiskeri efter fisk og skaldyr, som fra oldtiden dannede grundlag for områdets bosættelser og rigdom.

Områdets kontinuitet i samspillet mellem natur og det liv, der har været drevet af udnyttelsen af naturressourcerne er unik og kan stadig aflæses i landskabet og øerne langs Smålandsfarvandets kyster, der ikke er præget af rydning af skove, kystsikring og udbygning af byer. Det enorme område bidrager på denne måde med en unik mulighed for at opleve skalaer og perspektiver i et dansk urlandskab og i det liv, som landskabet har dannet grundlag for. Det

giver Smålandsfarvandets landskaber og historier helt nye historiske dimensioner med en ubrudt kontinuitet mellem os og vores forfædre 8.000 år tilbage, som kun findes få andre steder i Danmark.

Og netop her – hvor naturens rytme aldrig helt er blevet overdøvet – kan vi stadig fornemme, hvordan fortidens livsformer ikke blot er historie, men et levende bagtæppe for nutidens og fremtidens valg.

STEDBUNDNE FORTÆLLINGER

Den kulturhistoriske fortælling *Et liv mest i medgang med havet* eksemplificeres i følgende afsnit:

A. Oldtidens udsyn - gravhøje med blik for fremtiden
Bronzealderhøjene ved Svanevig

B. Havneidyl med et strejf af røget fisk
Fiskerihavnen i Bisserup

2. KULTURHISTORISKE FORTÆLLINGER

Stedbunden fortælling A

Et liv mest i medgang med havet

Oldtidens Udsyn - gravhøje med blik for fremtiden

Bronzealderhøjene ved Svanevig, Kulturmiljø #14

ET SIGNAL TIL DEM, DER KOM SEJLENDE

De otte gravhøje ved Svanevig er bevidst lagt på kysten og tæt ved vandet over en periode på ca. 200 år. Arkæologerne tolker dette som et udtryk for, at stedets beboere i oldtiden i generationer har følt sig stærkt knyttet til stedet og vandet - formodentlig gennem fiskeri og handel.

De store gravhøje har samtidig skullet sende et signal om en rig og varig bosættelse på stedet til handlende og forbipasserende på søen. Den samme signalværdi kan man senere genfinde i den karakteristiske placering tæt på vandet af de fleste af Smålandsfarvandets godser, som syner af mere til søsiden end til landsiden, hvor vi ellers typisk ser dem fra i dag.

TEGN PÅ LIV MED RESSOURCER

Højene er et meget fint vidnesbyrd af national betydning om livet i oldtiden omkring Smålandsfarvandet. Højene kan formodentlig dateres til bronzealderen og er mellem tre og fire tusinde år gamle. Den enestående række af gravhøje ved Svanevig ligger helt ud mod vandet som et klart signal til alle forbipasserende på havet om de ressourcer, den organisation og den magt, som folk omkring Smålandsfarvandet allerede besad for omkring 3.000 år siden.

Kulturmiljøet er et vigtigt og meget fint vidnesbyrd om den del af oldtidens kulturhistorie, der har rettet sig mod havets

rige ressourcer og magten i oldtidens Smålandsfarvand. Samtidig er det let tilgængeligt og let forståeligt for enhver og kan åbne flere af Smålandsfarvandets centrale kulturhistoriske fortællinger.

Højene ved Svanevig står som nogle af de tidlige milepæle for sammenhængen mellem Smålandsfarvandets særegne naturgrundlag og det liv, som landskabet har skabt forudsætningerne for. De tegner nogle af de første konturer af en unik kernefortælling om området, der handler om en ubrudt kontinuitet i livet i Smålandsfarvandet gennem 8.000 år.

Smålandsfarvandets lave og rolige vand med beskyttende øer og holme samt flade strandenge er et unikt stykke natur. Det er også et stykke natur, der indbyder til bosætning og til et rigt liv ved havet.

LIVSMØNSTRE OVER TID

Arkæologien har afsløret adskillige bosættelser i området allerede i ældre stenalder, hvor man har slået sig ned i sikkerhed på små øer og holme midt i farvandet. I takt med stigninger i havspejlet for godt 6.000 år siden kom end del af disse områder til at stå under vand, og man flyttede ind mod de stabile kyster.

Livet har været baseret på fiskeriet i Smålandsfarvandet. Samtidig har udnyttelsen af de kystnære skove til jagt og skovbrug og anvendelsen af overdrev på kyster, småøer og holme til husdyrbrug udgjort en stabil ernærings- og indtægtskilde, der kan følges frem til i dag: de samme livsformer i den samme natur og på de samme steder, som ikke markant har ændret udseende siden yngre stenalder.

På vej langs kysten mellem Bandholm og Kragenæs ligger de der stadig: den imponerende række af gravhøje ved Svanevig med Smålandsfarvandet som bagtæppe. Som et guldaldermaleri – og som en fortælling om bronzealderens magt, tro og tilknytning til havet. Herfra åbner sig historien om det samspil mellem mennesker, landskab og hav, der har formet livet i Smålandsfarvandet gennem 8.000 år.

Kysterne har helt frem til vores tid understøttet en jæger- og samlerkultur med fiskeri, jagt i skovene og muligheden for at samle urter og nødder. Arkæologiske undersøgelser viser, at de gode forhold medførte, at man etablerede faste bopladser, der muligvis var de samme gennem flere tusinde år. Området har tydeligvis være meget rigt allerede i bronzealderen med naturen som en fast og varieret fødekilde. De faste bopladser betød også, at man kunne blive samme sted i lang tid, og gradvist begynde at opdyrke landet gennem generationer.

Stabiliteten gav samtidig basis for mere fast fiskeri og for at holde domesticerede dyr på strandene, i skoven og særligt på de små holme, hvor dyrene ikke behøvede indhegning og var beskyttede mod rovdyr. Der skete således flere bosættninger fra yngre stenalder og frem. Livsformen med kystnært fiskeri, jagt i skovene, husdyrhold og smålandbrug i de kystnære områder har været en stabil kilde til føde og fortsatte ind i jernalderen, hvor området har været svært tilgængeligt med de mange øer og vandløb og samtidig beskyttet under de store folkevandringer.

ET LANDSKAB DER STADIG TALER

Der har været en unik kontinuitet i samspillet mellem natur og det liv, der har været drevet af udnyttelsen af naturressourcerne. Det kan stadig aflæses i landskabet og øerne langs Smålandsfarvandets kyster, der ikke er præget af rydning af skove, kystsikring, tekniske anlæg og udbygning af byer.

Det enorme område bidrager på denne måde med en unik mulighed for at opleve skalaer og perspektiver i et

dansk urlandskab og i det liv, som landskabet har dannet grundlag for. Det giver Smålandsfarvandets landskaber og historier helt nye historiske dimensioner med en ubrudt kontinuitet mellem os og vores forfædre 8.000 år tilbage, som kun findes få andre steder i Danmark. Det sætter både nutid og oldtid i relief for enhver, der bevæger sig rundt ved Smålandsfarvandets kyster.

Pejlemærker for fremtiden

De ligger der stadig, som de har gjort det siden bronzealderen; majestætiske og ikke til at tage fejl af. Oldtiden trænger sig på i Smålandsfarvandet. Alle vegne. Intet andet sted i Danmark er der bevaret så mange gravhøje som på Lolland og Falster – og ikke mindst langs Smålandsfarvandets kyster. Respekteret og bevaret af mere end 100 generationer af lokale landmænd. Synlige for enhver. Værdifulde for os alle.

De mange bevarede gravhøje fra bronze- og jernalderen er enestående vidnesbyrd om det konstante grundlag for et rigt liv, som Smålandsfarvandets særlige natur og topografi har været i 8.000 år. De tilbyder et blik for fremtiden i lyset af det, der har været længst.

2. KULTURHISTORISKE FORTÆLLINGER

Stedbunden fortælling B

Et liv mest i medgang med havet

Havneidyl med et strejf af røget fisk

Fiskerihavnen i Bisserup, Kulturiljø #35

FRA NATURHAVN TIL FISKERI OG HANDEL

Havnen i Bisserup er en gemt perle og et meget fint bevaret kulturmiljø med en lang historie. Havnen kendes tilbage fra middelalderen, men gravhøje afslører, at den har ligget her i flere tusinde år. Havnen var fra 1700-tallet ikke bare et fiskerleje, men også en udskibningshavn for godset Holsteinsborg, der herfra kunne udskibe korn og kvæg over havet. For at forhindre svenske og senere engelske krigsskibe i at lægge til og hente forsyninger i havnen, byggede marinen en skanse med kanoner til at forsvare havnen.

I løbet af 1800-tallet blev havnen blev udbygget med nye kajer, små pakhuse og kornsiloer og var hjemsted for mere end 20 fiskere, der fiskede langs kysterne. Med tiden tog jernbanen og lastbiltransporten over, og fragtbådene og kanonerne forsvandt. Men fiskerne blev i Bisserup. Og de er her endnu.

Smålandsfarvandets geografi og dets lave og rolige vand med beskyttende øer og holme er et unikt stykke natur, der har givet ideelle betingelser for fiskeri. Det er et stykke natur, der siden oldtiden har indbudt til bosætning og til et rigt liv ved havet.

Arkæologien har afsløret adskillige bosætninger i området allerede i ældre stenalder, hvor man har slået sig ned i sikkerhed på små øer og holme midt i farvandet. I takt med stigninger i havspejlet for godt 6.000 år siden kom end del af disse områder til at stå under vand, og man flyttede ind mod

de stabile kyster.

DET STABILE KYSTMILJØ

Smålandsfarvandets typiske livsform med kystnært fiskeri, jagt i skovene, husdyrhold og smålandbrug i de kystnære områder har været en stabil kilde til føde og fortsatte op gennem oldtiden. Et simpelt liv - men der har altid været noget at leve af. Der har ikke været grund til at flytte. Generation efter generation.

Stabiliteten gav samtidig basis for mere fast fiskeri. Fisker blev et erhverv i middelalderen. En stor del af Danmarks rigdom stammer fra havet. I vikingetiden og ikke mindst i middelalderen var der en enorm eksport af fisk. Fisk var udgangspunktet for købstædernes udvikling og rigdom og blev et egentligt erhverv i Smålandsfarvandets fiskerlejer og havne frem. Fisk blev en eksportvare, der gav ny rigdom. På grund af Smålandsfarvandets unikke kystlandskab med øer og holme var omdannelsen af landskabet ikke alle steder rentabelt, og ur-landskabet blev bevaret. Det blev derfor samtidig et godt grundlag for små husmænd på marginaljordene langs kysterne. Helt frem til 1950'erne har husmænd langs Smålandsfarvandet stadig haft en solid ernærings- og indtægtskilde i kystnært fiskeri, husdyrhold, jagt og smålandbrug langs kysterne og har fortsat en 8.000 år lang tradition, som er unik for området.

KONTINUITET I SAMSPIL MED NATUREN

Der er en ubrudt kontinuitet fra bronzealderhøjene ved Svanevig til røgerier og fiskerhusene ved Bisserup og de øvrige fiskerlejer. Smålandsfarvandets lavvandede og rolige område med dets øer og holme har skabt ideelle betingelser

Der er lidt liv på havnen i Bisserup på sådan en torsdag eftermiddag. Et par lystsejlere gør deres både klar. Et par cykelturister. Hotelgæster. Men selvom havnens fiskere for længst har holdt fyraften, er man ikke i tvivl om, at man er i et lille fiskerleje. Fiskekasser og fangstredskaber på kajen. Net og ruser på stejlepladsen ved siden af. Duften fra røgeriet.

De tre små kuttere i havnen gør et helt andet indtryk end de enorme industritrawlere på Vestkysten og vidner om, at i Smålandsfarvandet har fiskeriet en helt anden form. Bundgarnspælene langs kysten og ved holmene vidner om, at her skal man ikke på langfart for at fiske.

Her findes stadig kystfiskeri, som det har eksisteret i flere tusinde år. Tæt på og i en menneskelig skala.

for kystnært fiskeri efter fisk og skaldyr, som siden oldtiden har dannet grundlag for områdets bosættelser og rigdom.

Områdets kontinuitet i samspillet mellem natur og det liv, der har været drevet af udnyttelsen af naturressourcerne er unik og kan stadig aflæses i landskabet og øerne langs Smålandsfarvandets kyster, der ikke er præget af rydning af skove, kystsikring og udbygning af byer. Og langs kysterne står stadig fiskernes bundgarnspæle. Det enorme område bidrager på denne måde med en unik mulighed for at opleve skalaer og perspektiver i et dansk urlandskab og i det liv, som landskabet har dannet grundlag for. Det giver Smålandsfarvandets landskaber og historier helt nye historiske dimensioner med en ubrudt kontinuitet mellem os og vores forfædre 8.000 år tilbage, som kun findes få andre steder i Danmark.

FRA FJORD TIL BORD

Det er tyndet ud i fiskeriet i Smålandsfarvandet som i de fleste andre indre danske farvande. Klimaændringer, forurening og ikke mindst industrialisering af vores fødevarer truer det at leve af havet. Men fiskerne er her endnu, og de har fået selskab af fritidsfiskernes joller og af lystfiskere.

Der er stadig fisk på menuen i Smålandsfarvandet. Røget fisk. Stegt fisk, Frisk fisk og skaldyr er et kendetegn for fiskerlejerne i Bissrup og Karrebæksminde, hvor lokale og turister bliver mindet om det, der altid har gjort livet værd at leve i Smålandsfarvandet.

Havnen i Bissrup med dens små fiskerbåde og røgeriet, udsigten over havet på den anden side af den flade holm,

Østerfed, er klassisk dansk havneidyl, som den er bevaret rundt om i hele Smålandsfarvandet. Fra fiskerlejet i Basnæs, på Agersø, i Karrebæk og Karrebæksminde, i Næstved og Vordingborg er der stadig aktivt fiskeri i den lille og lokale skala. Direkte fra kutteren eller havnens fiskebutik til restauranter og middagsbordet, som det er foregået i Smålandsfarvandet i flere tusinde år. Oplevelsen af de mange små havne, fiskerlejer og ophalesteder rundt om i Smålandsfarvandet giver et nærvær til havet og til vores mad.

2. KULTURHISTORISKE FORTÆLLINGER

2. Danmarks port til Østersøen

Anden kulturhistoriske fortælling

STORMAGTEN SEJLER UD

I løbet af foråret 1219 samlede den danske kong Valdemar Sejr en mægtig flåde i Smålandsfarvandet omkring Vordingborg. Kilder nævner hele 1.200 skibe med hver ca. 30 mand; i givet fald én af de største samlede hære i danmarkshistorien. Målet var et korstog mod hedningene i Estland, som styrken besejrede hen over sommeren 1219 og gjorde Danmark til den ubestridte stormagt i Østersøen i de næste flere hundrede år.

Siden oldtiden har Smålandsfarvandet i kraft af sin karakter som en naturligt beskyttet havbugt og sin strategiske placering ved Østersøen været et område med en omfattende handel og en base for danske interesser i Østersøregionen og Nordtyskland. Smålandsfarvandet har her haft en helt unik rolle for Danmarks udvikling som en central magtfaktor i Østersøen helt frem til det 20. Århundrede. En stor del af Smålandsfarvandets udvikling handler således om områdets særlige maritime kulturhistorie med forbindelser over havet; indenfor området, med resten af Danmark og ikke mindst med Østersøområdet.

Et naturligt nærområde – og skjult styrkeposition
Det er Smålandsfarvandets unikke topografi, der har dannet en unik ramme for ikke bare områdets, men for Danmarks forbindelser til verden siden vikingetiden - og muligvis længere tilbage. Smålandsfarvandet udgør et sikkert indhav. Området er åbent mod vest, mens adgangene gennem Storstrømmen mod øst og det smalle Guldborg Sund mod syd giver det karakter af en havbugt med roligt og lavvandet farvand. Sejlads i de smalle render, mellem øerne og gennem sundene har altid krævet et nært kendskab til området.

Forholdene har gjort farvandet til et sikkert område for de omkringboende, hvor fjender ikke uset har kunnet nærme sig. Det sikre farvand har beskyttet mod angreb, og har siden oldtiden muliggjort bosættelser langs kysterne.

Samtidig har Smålandsfarvandet siden oldtiden haft en vigtig strategisk placering i en grænseregion mellem Danmark, Centraleuropa og Østersøen som en portal for Danmarks handel og magt i Østersøregionen, som ikke findes tilsvarende andre steder i Danmark. Den lukrative handel med Danmark og det sikre farvand har også haft en afgørende strategisk betydning for Danmarks dominans i Østersøregionen. I de beskyttede områder i Smålandsfarvandet har de danske konger siden vikingetiden samlet store leddingsflåder for at drage på togter ind i Østersøen og Rusland eller for at imødegå truslen fra vendere, saksere og senere vikinger i øst og Hansestæderne i syd.

DANMARKS FØRSTE KONGEBY – MIDT I RIGET

Smålandsfarvandets velforsynede base var afgørende for, at Danmark i en stor del af middelalderen og helt op i 1700-tallet var Østersøområdets dominerende magt. I dette lys var det kun naturligt, at Danmarks første kongeby blev etableret i Smålandsfarvandet; i Vordingborg, som lå midt i riget.

Den strategiske placering har også gjort området til et omstridt farvand. Den der kontrollerede Smålandsfarvandet, har kontrolleret adgangen til Østersøregionen. Den danske flåde har helt frem til i dag kunnet søge ly i Smålandsfarvandet og herfra sikre gennemsejlingen af Storebælt og Øresund og dermed kunne kontrollere al

Midt i Danmark og tæt på Europa har Smålandsfarvandet været springbræt, skjulested og handelsvej.

Herfra er konger sejlet i krig, købmænd i handel – og herfra voksede Danmark ud mod verden.

Det er en historie om nærhed og strategi, om magt og muligheder – og om et farvand, der stadig forbinder.

skibstrafik til og fra Østersøen. Danmark har ført krige i Østersøen med Smålandsfarvandet som sikker base mod venderne, sakserne og vikinger fra Baltikum i vikingetiden. Mod de tyske grever, hollænderne og Hansestæderne i middelalderen. Mod svenskerne i 1600- og 1700-tallet. Mod Englænderne i 1800-tallet og mod tyskerne i 1900-tallet.

EN HAVNEFRONT FOR HANDEL

Trods Smålandsfarvandets strategiske placering og rolle, slap området nogenlunde helskindet gennem næsten 1.000 års krige og udviklede sin handel over havet som en dansk trædesten til Østersøen og i de danske farvande. Talrige arkæologiske fund viser, at Smålandsfarvandet siden jernalderen og i vikingetiden har skabt en ramme for sikker handel med de varer, som naturen har givet i området. Smålandsfarvandets rige udbud af fisk og landbrugsprodukter har givet anledning til en omfattende handel over havet. Handlen og de gode forbindelser over havet har dannet grundlag for købstædernes udvikling og for områdets store godser, der har kunnet afsætte deres afgrøder på et internationalt marked.

Udenlandske købmænd har til gengæld bragt varer til områdets handelspladser og byer og til resten af Danmark. Der er siden vikingetiden været international handel med varer i eksempelvis Vester Egesborg. Denne handel voksede sig stor i middelalderen og dannede grundlag for købstæderne i Sakskøbing, Vordingborg, Skælskør og ikke mindst Næstved, som siden har udviklet sig til områdets hovedbyer – særligt i kraft af handel over havet.

SKIBE PÅ RUTER – FRA PAKETBÅDE TIL FÆRGER

Fra 1700-tallet blev byerne og Smålandsfarvandet baser for en omfattende paket-sejlads, hvor særligt konstruerede og lokalt byggede skibe forbandt fastlandet og øerne med ikke mindst København til transport af varer og passagerer, som gjorde området endnu bedre tilgængeligt. Sakskøbing og ikke mindst Skælskørs roller som handelsbyer er stadig tydelige i fine bevarede kulturspor med købmandsgårde, pakhuse og havne, der tegner bymidterne.

Endeligt har vandet forbundet Smålandsfarvandet internt med skibsruter og faste færgesteder mellem øer og fastland. Først i begyndelsen af det 20. århundrede overtog jernbaner, broer og landeveje søforbindelsernes betydning. Alligevel har havnene i Næstved og Bandholm hørt til landets mest anvendte industrihavne helt op til i dag, ligesom havnene i eksempelvis Stigsnæs, Kragenæs, Bandholm og naturligvis på øerne med deres færgelejer og bådeværfter er fine vidnesbyrd om den store indre trafik i Smålandsfarvandet, som stadig er aktiv.

Historien flyder synligt i og omkring farvandet Smålandsfarvandet har til gengæld været en sikker magtbase til både sikring af nærområdet og til at sende danske styrker ud i Østersøen. Siden oldtiden har man i Smålandsfarvandet vist sin styrke og magt ved at bygge vartegn, der har skullet opleves fra vandet. Oldtidens bosættere, godserne og kongemagten har orienteret sig mod vandet, som har skabt forbindelsen til verden. Områdets godser, der oprindeligt var borge, talrige voldsteder og ikke mindst borgruinen Ravnsborg står stadig som fine og vigtige vidnesbyrd om denne væsentlige del af danmarkshistorien.

Skibe har været et væsentligt element i Smålandsfarvandets maritime landskab. Der er blevet sejlet på kryds og tværs i området, og skibe har ligget i læ for storme. Uanset udviklingen er skibene stadig synlige markører i oplevelsen af Smålandsfarvandet. Færger og fragtskibe, orlogsfartøjer, fiskerbåde og lystbåde kendetegner stadig udsigten over Smålandsfarvandet og trækker tråde tilbage til områdets nationale betydning som Danmarks portal til Østersøen i mere end 1.000 år.

STEDBUNDNE FORTÆLLINGER

Den kulturhistoriske fortælling *Danmarks port til Østersøen* eksemplificeres i følgende afsnit:

C. Handel over havet

Søkjøbstaden Skælskør

D. Krig over havet

Knudshoved Odde

2. KULTURHISTORISKE FORTÆLLINGER

Stedbunden fortælling C

Danmarks port til Østersøen

Handel over havet

Søkøbstaden Skælskør, Kulturmiljø #00

Skælskør blev oprindeligt anlagt på to høje med direkte adgang til både Noret og Skælskør Fjord. Placeringen er karakteristisk for mange bydannelser i middelalderen, og formodentlig er bebyggelsen allerede vokset frem i løbet af vikingetiden.

Placeringen på højene ved fjorden gav både god beskyttelse og nem adgang til fiskeri og søfart, og særligt fra 1200-tallet og de næste 500 år voksede Skælskør langsomt - men støt - frem som by med fokus på handel, søfart og fiskeri. Skælskør blev aldrig en kongeby eller en administrationsby. I stedet udviklede borgerne Skælskør som handelsby med håndværker- og købmandsgårde, der på lange matrikler mod strandene havde direkte adgang til vandet. Herfra kunne man udskibe varer fra oplandets landbrug og ikke mindst fra områdets store godser. Til havne i Danmark. Og til resten af verden. Over Østersøen.

DA VERDEN KOM TIL SMÅLANDSFARVANDET

Smålandsfarvandet udviklede sig allerede i jernalderen og vikingetiden til et center for handel i Nordeuropa. Her mødtes øst og vest, nord og syd i et roligt og beskyttet farvand. Det vidner de arkæologiske fund flere steder om. Ikke mindst i Vester Egesborg, som blev en vigtig handelsplads i 800- og 900-årene. Her havde lokale købmænd og håndværkere stande på strandengene om sommeren. Og her kom købmænd over Østersøen med varer fra Rusland, Mellemøsten og Centraleuropa for at handle på et åbent marked, hvor alle kunne deltage. På neutral grund. Skibe og både. Velegnede til sejlads på den europæiske

Planscape, Schønherr og Visbvd.dk

floder. Gennem Østersøen til Smålandsfarvandets handelspladser. Mennesker fra hele den kendte verden har været med og blandet sig i handlen.

Og vikinger fra Smålandsfarvandet brugte de samme ruter til handel. Lige over Østersøen eller Femern Bælt og ind ad de europæiske floder. Med saltet fisk, læder, tørret kød, træ, honning. Fra Smålandsfarvandet til markeder i resten af verden.

HAVET MIDT I RIGET

I middelalderen fortsatte den livlige handel over Østersøen med Smålandsfarvandet som base. Smålandsfarvandet lå midt i det danske rige og blev en central for udveksling af varer. Med de tyske købmænd fra Hansestæderne. Med hollænderne. Med Englændere og Franskmænd. Varer fra hele Europa flød ind i det danske rige gennem Smålandsfarvandet. Og den anden vej. Særligt middelalderens danske guld; saltede sild, blev en eftertragtet vare, der gjorde Smålandsfarvandets byer rige. Handlen voksede. Skibene voksede. Omsætningen. De danske konger skulle have en del af kagen og gav særlige privilegier til udvalgte byer til at drive handel over havet. Skælskør, Sakskøbing, Næstved, Vordingborg blev købstæder med rigtige havne. Handelshuse og toldboder. Over havet kom også munkene. Fra Italien, Frankrig og Spanien gjorde munkeordener deres indtog og byggede klostre og kirker i de nye handelsbyer. Smålandsfarvandet har summet af et internationalt miljø i middelalderen.

De store danske besiddelser i Østersøen, i Nordtyskland og Pommern, i Sverige og i Baltikum, betød, at Smålandsfarvandet lå midt i riget og fik en helt særlig

Det er ikke rådhuset, der dominerer det centrale bybillede, når man bevæger sig rundt i den idylliske købstad Skælskør. Eller domhuset eller kirken for den sag skyld. Til gengæld ligger de historiske store gamle købmandsgårde og pakhuse på stribe fra havnen og ud langs byens to hovedgader mod øst og vest. Skælskør bærer præg af have været en vigtig handelsby i Smålandsfarvandet i århundreder. Det kan ses. Og mærkes. På havnen og i gaderne rummer bybilledet masser af referencer til havet og handlen over havet, som har været så karakteristisk for Smålandsfarvandet.

rolle i kongeriget. Et forbindelsesled mellem landsdele og besiddelser omkring Østersøen. Middelalderens danske logistikcenter. Tæt på Europa.

Med båd til øerne. Og til resten af Danmark
Det var dog ikke kun den internationale handel, der fyldte i Smålandsfarvandets summende byer. Varerne skulle sælges videre. Til København og til resten af Danmark. Særligt Skælskør blev kendt for sin pakETFart i 17-1800-tallet. Med specialbyggede små skibe kunne mennesker og varer fragtes rundt i Smålandsfarvandet. Til øerne og videre til København og andre byer. Skibene blev bygget lokalt på båddeværfter, som f.eks stadig kan opleves på Agersø.

Med tiden blev skibene større og fjordene smallere. Skælskør mistede med tiden sin rolle som en vigtig havneby, fordi fjorden sandede til havnen ikke kunne rumme nye store skibe. I stedet tog godsernes nye udskibningshavne over. I Bandholm. I Bisserup. På Orehoved. Karrebæksminde. Stigsnæs. Handlen over havet fortsatte, og der handles stadig. Med korn fra Smålandsfarvandets store godser, som man har gjort siden middelalderen.

EN PORTAL TIL SMÅLANDSFARVANDET

Den gule by i fjorden. Skælskør er bygget på handel over havet. Byens fine og velbevarede kvarterer med pakhuse og købmandsgårde giver en særlig stemning. Det dufter af tjære og fjerne himmelstrøg. Byens historiske betydning og rigdom er tydelig. Det samme er dens beskyttede placering i fjorden ud til Smålandsfarvandet. Her mangler kun ét historisk kulturspor: skibene. Vikingeskibene. Koggerne. Paketbådene. Coasterne. Skibene har tegnet bybilledet og Smålandsfarvandets horisont op gennem tiden. I dag er

fortidens handelsskibene erstattet af nutidens lystbåde, der flokkes til Skælskør og de andre havne. Smålandsfarvandet ligger stadig centralt ved Østersøen, og trækker bådture over havet til de rolige farvande og de fine byer.

Skælskørs særlige rolle og byens placering i den ene ende af Smålandsfarvandet gør den til et oplagt sted at starte oplevelsen af Smålandsfarvandets særlige rolle gennem mere end 1.000 år som Danmarks handelsportal til Østersøen. Og videre end det.

2. KULTURHISTORISKE FORTÆLLINGER

Stedbunden fortælling D

Danmarks port til Østersøen

Krig over havet

Knudshoved Odde, Kulturmiljø #40

FOR GUD OG DANNEBROG

I løbet af foråret 1219 fik kong Valdemar Sejr og biskoppen i Viborg Anders Sunesen kaldt den danske leddingsflåde sammen ved Vordingborg, Danmarks kongeby på dette tidspunkt. Ville man som konge stå sig godt med paven, skulle man tage på korstog. Men der er langt til Jerusalem fra Vordingborg. Målet blev i stedet at sende flåden på korstog mod hedningene i Estland. Over Østersøen. I begyndelsen af juni 1219 var flåden samlet. Hvert len og hver by skulle stille med fuldt udrustede og bemandede vikingskibe. Fra Jylland, Skåne, Sjælland, Fyn, Pommern. Fra alle steder i riget begav skibe med soldater sig mod Smålandsfarvandet.

Smålandsfarvandets rolige vand var velegnet til at samle en flåde. Med store danske områder i Sverige og Nordtyskland, lå Smålandsfarvandet midt i riget med nem adgang til Østersøen. Og langs Storstrømmen og i Avnø Fjord lå man beskyttet mod overfald og dårligt vejr langs kysterne. Samtidig var området så rigt, at det kunne brødføde 30.000 sultne soldater, der lå i teltlejre rundt langs kysterne. Korstoget endte med, at store dele af Estland blev dansk, da flåden indtog borgen i Lyndanisse (i dag Tallinn) på Valdemars Dag den 15. juni 1219. Da flåden sidst på sommeren vendte hjem, kunne kong Valdemar i Vordingborg præsentere Danmarks nye fane, Dannebrog, som ifølge legenden faldt ned fra himlen under slaget. Danmarks historie.

DANMARKS PORTAL TIL ØSTERSØEN

Det var hverken første eller sidste gang, at det danske flåde blev samlet i Smålandsfarvandet for at drage i krig. Allerede fra 900-tallet havde de danske konger sendt flåder på togter mod venderne i Nordtyskland. Senere gik det mod Pommern længere inde i Østersøen, som også blev en del af den danske konges besiddelser. Og fra slutningen af 1100-tallet gik det mod landene i Baltikum. Smålandsfarvandet var rigets portal til magten i Østersøen.

I de følgende flere hundrede år blev Danmarks flåde – i perioder verdens stærkeste – samlet i ly i Smålandsfarvandet, hvorfra man hurtigt kunne sejle ud gennem Storebælt og Øresund eller ind i Østersøen for at møde fjendtlige flåder. Fra Sverige, England, Rusland, Frankrig, Holland, Tyskland og Hansestæderne. Sidste gang flåden samledes i Smålandsfarvandet var i 1943, da flådens skibe forsøgte at slippe fra tyskerne. Kampen om magten i Østersøen. Og altid med Smålandsfarvandet som base.

Kun to ting er bevaret fra dengang: Havet og landskabet. Og så naturligvis borgen i Vordingborg. Udsigten fra Knudshoved Odde er den samme som i 1219, da Kong Valdemar og Anders Sunesen stolte kiggede ud over deres flåde. Kun skibene mangler, men dem kan man sagtens forestille sig. Så langt øjet rækker.

DEN KNAP SÅ MILDE

Det er dyrt at føre krig. Alene 30.000 store madpakker til korstoget har kostet en formue. Knap hundrede år efter korstoget havde de danske konger pantsat det meste af riget til tyske grever for at skaffe penge. Det gjaldt også Sjælland, Lolland, Falster og øerne i Smålandsfarvandet, som nu

*Tidlig juni 1219 lå
Smålandsfarvandets stille vand
spejlblankt under morgensolen.
Langt ude strakte masterne sig i
tusindvis, og røgfaner fra lejr efter
lejre dansede over kysten – her
samledes Danmarks mægtigste
flåde, klar til korstog for Gud
og Dannebrog. Siden har havet
båret skibe, soldater og skæbner,
og kysternes borgbanker har
vidnet om magt, kamp og strategi.
I dag ligger kun vandet og
landskabet tilbage – men synet fra
Knudshoved Odde minder os om
stoltheden, frygten og historiens
ekko, som stadig hviler over
Danmarks portal til Østersøen.*

blev styret af den tyske Greve Johan den Milde. Hårde tider ventede. Helt mild var han nemlig ikke. Johan. De rige godser og gårde i Smålandsfarvandet blev i 17 år brandskattet, så folk sultede. Betal eller bål!

For at have en base for sine soldater og skatteopkrævere fik Johan i 1330 bygget en imponerende borg ved kysten på det vestlige Lolland. Den store Ravnsborg blev bygget på en høj i pileskuds afstand fra kysten og omgivet af oversvømmede enge og voldgrave. En 200 meter lang bro ledte ind til borgens høje mure af teglsten. Langs kysten var der etableret spærringer med pæle, der skulle forhindre skibe i at sejle ind til borgen. Med egen brønd og store forrådskamre kunne man ikke engang sulte borgen ud. Den var uindtagelig.

Ravnsborg var en soldaterborg. En kaserne. Den ca. 200 mand store besætning kunne nå 30 km ud på én dag og opkræve skatter eller brænde landsbyer ned. Og stadig være hjemme til aftensmad. Ravnsborg kunne styre hele det vestlige Lolland.

Det varede dog ikke ved. Johan blev smidt ud af landet af Valdemar Atterdag, som overtog Ravnsborg. Ikke med magt, men med kløgt. Hans datter, Margrethe 1. gjorde borgen stærkere og brugte den til kongelig borg for embedsmænd. Med tiden blev borgen revet ned og stenene brugt til andre huse. Borgene i Smålandsfarvandet forsvandt. Godserne kom i stedet.

I dag ligger Ravnsborg stadig på den 18 meter høje borgbanke med resterne af ringmuren. Men man fornemmer stadig den imponerende borg. Man kan næsten høre

hestenes hove og se faklerne. Ravnsborg er én af landets betydeligste borgruiner fra middelalderen og er et enestående nationalt vidnesbyrd om krig og borgerkrig i Danmark i middelalderen. Samtidig imponerende og skræmmende.

KRIGENES SPOR

Smålandsfarvandets beskyttende farvande, strategiske placering og rige kyster har altid gjort området interessant for Danmarks fjender. Svenskerne kom i vinteren 1658-59 og plyndrede og hærgede. Her havde den danske flåde ikke en chance. Smålandsfarvandet var frosset til, og svenskerne kom over isen. Hele hæren på vej til København. Værst gik det ud over Femø, hvis svenskerne tog alt. Byerne på fastlandet og de andre øer måtte komme til hjælp, fordi der udbrød hungersnød på Femø.

I begyndelsen af 1800-tallet var det engelske krigsskibe, der hærgede Smålandsfarvandets kyster efter at have taget den danske flåde. Men den danske flåde slog igen. Lange robåde med kanoner lå på lur i vige og bag holme. I Smålandsfarvandets snævre sejlrender kunne de udmanøvrere de store engelske krigsskibe. Kanonbådene blev bygget på de mange lokale bådebyggerier som på Agersø og på Fejø. Englænderne opgav til sidst.

Krigenes spor er stadig synlige rundt i hele Smålandsfarvandet. Bådebroer og ophalesteder til kanonbåde ved Orehoved og Enø. Danske kanonskanser ved hver en havn. Minder om fortidens ufred i Danmarks portal til Østersøen. Et brændpunkt. En skærende kontrast. Til roen. Til idyllen. Til skræk og advarsel.

2. KULTURHISTORISKE FORTÆLLINGER

3. Magtens landskab

Tredje kulturhistoriske fortælling

Imponerende ser de ud - Smålandsfarvandets godser – med deres imponerende hovedbygninger, tårne, parker og avlslænger. Hvidpudsede eller i røde sten tegner de sig klart mod vandet som vidnesbyrd om havets betydning for Smålandsfarvandets handel og rigdom.

KYSTVENDTE STORMÆND

Godserne har en række fællestræk, der er særlige for området ved Smålandsfarvandet. De fleste andre steder i Danmark ligger godserne i midten af deres jorder og på sikker afstand fra kysten. Her har Smålandsfarvandet været et sikkert farvand, hvor nærheden til vandet har været væsentlig for kontrol med området og for udskibning af korn. Smålandsfarvandets herregårdsbygninger ligger derfor næsten alle i aftrykket af tidligere middelalderborge, og de vender sig alle mod kysten. Det er fra søsiden, de har skullet opleves.

KONGEMAGTENS SIKRE KORT

Smålandsfarvandets strategiske betydning for Danmark og for kongemagten betød, at kongerne allerede i middelalderen sikrede sig kontrol med en meget stor del af jorderne omkring Smålandsfarvandet. Naturgrundlaget med de rige jorder langs kysterne i et sikkert og velbeskyttet område gjorde landbruget her til en god forretning og en sikker indtægtskilde.

I løbet af middelalderen anvendte kongerne deres store jordbesiddelser rundt om Smålandsfarvandet som belønninger til faste støtter i adelsslægterne, som etablerede sig i denne periode. En stor del af jorden blev forlenet til den voksende adel, der etablerede nye store godser langs kysterne. Da kongerne solgte ud af deres godser og

kirkejorder efter reformationen i 1536 kom flere godser til i området og udviklede sig som nogle af landets største og rigeste.

Som noget særegent for Smålandsfarvandet etablerede godserne sig langs kysterne og med deres hovedgårde helt ud mod vandet. Flere af godsernes hovedhuse blev opført på fundamenterne af tidligere borge, som netop var placeret strategisk tæt på vandet. Langs Smålandsfarvandets kyster finder man de meget fint bevarede hovedgårde placeret ved - og orienteret mod - vandet i landskaber, der stort set ikke har ændret sig siden middelalderen. Kun den oprindelige borg Borreby er på grund af indvinding af nyt land endt inde i land. Relationen til havet var stadig vigtig for godserne, fordi vandet gav adgang til udskibning af landbrugsvarer.

Med godserne kom landsbyerne, der blev formet af godserne. En del af landsbyerne kan føres tilbage til bronzealderen som bopladser, hvilket yderligere understreger den stabilitet og kontinuitet, der har været karakteristisk for de sikre områder omkring Smålandsfarvandet.

KORNKAMMER OG KULTURLANDSKAB

Godserne og landbrugene satsede efter udskiftningen omkring 1800 særligt på agerbrug med dyrkning af korn og senere roer. Områderne omkring Smålandsfarvandet blev Danmarks primære kornkammer med en stor eksport, hvilket yderligere bidrog til godsernes rigdom i 1800-tallet.

Smålandsfarvandets godser er ikke gemt væk i landskabet – de står som markante pejlemærker mod kysten.

De fortæller historien om rigdom, magt og landbrug i stor skala. Men også om en overraskende rolle i bevarelsen af natur og kystlandskab.

Denne rigdom gjorde det muligt for godserne at udvikle og modernisere deres drift og introducere nye liberale tanker om livet på landet med moderne landbrugsdrift og skoler, der skulle uddanne nye generationer til at betjene de nye driftsformer.

Der blev særligt fra midten af 1800-tallet koloniseret ny landbrugsjord gennem store inddæmninger i fjorde og vige og ved afdræning af moser, ligesom dyrkningsflader blev slået sammen til meget store marker i landet bag kysterne. Omlægningerne i arealerne mod land var omfattende og har skabt de karakteristiske kulturlandskaber, som vi kender i dag, og som i vid udstrækning er udpeget som fine værdifulde kulturmiljøer og bevaringsværdige landskaber. Smålandsfarvandets karakteristiske kystlandskab forblev dog i vid udstrækning det samme.

NYE BYER VED GODSERNES HAVNE

For at kunne udskibe korn over havet anlagde godserne nye havne med pakhuse og siloer. Samtidig introducerede flere af godserne grundskoler og landbrugsskoler og opførte moderne arbejderboliger til godsernes arbejdere, og havne som Bandholm, Bisserup og Karrebæksminde udviklede sig til nye bysamfund med egne erhverv i tilknytning til godserne.

Godserne ligger der endnu og drives som moderne landbrug og skovbrug. Smålandsfarvandets kyster og bagland er stadig præget af 14 af landets største godser, der ligger med deres jorder og hovedbygninger helt ud til kysterne som en meget synlig påmindelse om magtforholdene i området. Faktisk er en meget stor del af jorden rundt om Smålandsfarvandet og indenfor en nationalpark ejet af disse

ni godser, der siden middelalderen har formet landskaberne omkring Smålandsfarvandet.

FORVALTER OG BEVARER NATUREN

Store dele af landskabet ud mod Smålandsfarvandets kyster er således i dag godslandskaber med store skove og dyrkningsarealer og har været det siden middelalderen. Smålandsfarvandets kyster og bagland er stadig præget af ni af landets største godser, der ligger med deres jorder og hovedbygninger helt ud til kysterne. Faktisk er en meget stor del af jorden rundt om Smålandsfarvandet og indenfor en nationalpark ejet af disse ni godser

Det er dog ikke kun godsernes store agerbrug, der afgørende har været med til at præge kulturlandskabet omkring Smålandsfarvandet. Omkring en tredjedel af godsernes jord er således skov og strandenge langs kysten og på holme. Skovdrift af Smålandsfarvandets karakteristiske store kystskove har været en væsentlig del af godsernes indtægter. Området rummer endda et egentlig skovgods, Orenæsgård, der driver ca. 600 ha skov ud til kysterne på Falster. Godserne har dermed bidraget til at fastholde Smålandsfarvandets oprindelige skove.

Tilsvarende har strandengene for godsdriften været marginaljorder, som ikke er blevet opdyrket. Dette har givet plads til det oprindelige småfiskeri og husdyrhold, og det har bevaret kyststrækninger stort set uberørte. Netop denne kvalitet er unik og godsernes bevaring af de oprindelige landskaber og naturkvaliteter kan danne ét af de væsentlige grundlag for unikke oplevelser af uberørte danske landskaber i en Nationalpark Smålandsfarvandet.

STEDBUNDNE FORTÆLLINGER

Den kulturhistoriske fortælling *Magtens landskab* eksemplificeres i følgende afsnit:

E. Godset ved havet

Holsteinborg Gods

F. Havets frugter

Frugtcentralen på Femø

2. KULTURHISTORISKE FORTÆLLINGER

Stedbunden fortælling E

Magtens landskab

Godset ved havet

Holsteinborg Gods, Kulturmiljø #36

Holsteinsborg er mere end bare en stor bondegård. Tre herregårde. Ti landsbyer. Fire kirker. Flere hundrede bondegårde. Egen havn. Holsteinsborg Gods har ejet enorme arealer, der har strakt sig 13 km langs Smålandsfarvandets kyst mellem Skælskør og Næstved og flere kilometer ind i land. Godset findes endnu. Siden 1707 har familien Holstein ejet og boet på den store herregård. Lige ud til Smålandsfarvandet.

Det gods man siden 1700-tallet har kendt som Holsteinsborg har været med til at forme livet på en stor del af kysten ud til Smålandsfarvandet siden midt i 1300-tallet. Livet for alle. På herregården. I landsbyerne. På gårdene. På havet omkring godset. Godset og dets fæstebønder har opdyrket jorden og skovene gennem århundreder og i fællesskab skabt rigdom og stabilitet for hele området.

Godsernes aftryk ses tydeligt i landskaberne rundt om Smålandsfarvandet. Markerne er store. Der er få gårde i det åbne land. Til gengæld er der herregårde. Mange herregårde. Og de ligger næsten ud i vandkanten.

VENDERNE OG BORGENE

Det hele startede dog længe før Holsteinsborg. Formodentlig allerede i 1100-tallet blev der bygget en borg på stedet. Til forsvar mod venderne. Venderne var en sand plage. Et fremmed folk med en anden kultur og et eget sprog. Hedninge der levede i det nordøstlige Tyskland. Venderne kom over Østersøen og plyndrede øer og kyster på Lolland og Falster – og ikke mindst i Smålandsfarvandet. Nogle

flyttede endda hertil. Smålandsfarvandet var et kulturelt brændpunkt mellem nord og syd. Og især mellem øst og vest. Mellem Danmark og Europa.

For at beskytte områdets store gårde og den lokale befolkning mod angreb og plyndring, blev der bygget borge. Tilflugtsborge. Det var ikke store og komplekse borge. Ofte bestod borgen bare af et højt plankeværk og en voldgrav omkring dele af borgen. Og så et tårn af sten, hvor folk kunne søge tilflugt, til faren var ovre. Et beskyttelsesrum. Borgene blev lagt helt ud til vandet, så man kunne se, når fjenden nærmede sig. Og afskrække fra et angreb. Sådan en borg blev der også bygget på storgården Braade, som Holsteinsborg hed dengang.

Kong Valdemar den Store og Biskop Absalon fik i 1169 sat en stopper for Vendernes hærgen. Sammen sendte de en dansk flåde mod den vendiske ø Rügen på den tyske side af Østersøen og indtog den vendiske borg Arkona. Et lille korstog mod de hedenske vendere. For Gud og kongeriget. Det er det første eksempel vi kender på, at en dansk konge har samlet en krigsflåde for at sende den på togt i Østersøen for riget. Og flåden blev samlet i Smålandsfarvandet, hvor der var nem adgang til Østersøen. Som så mange gange senere. Danmarks portal til Østersøen.

GODSET VED KYSTEN

Korstoget til Rügen gav fred. Borgene langs Smålandsfarvandet blev ikke udbygget, fordi farvandet nu lå beskyttet midt i det danske rige. I fred. Smålandsfarvandets borge blev grundlaget for de herregårde og godser, som stadig ligger langs kysterne omkring Smålandsfarvandet. Borgene blev bygget om til nye store herrehuse og slotte.

Holsteinsborg står som et vidnesbyrd om århundreders liv og arbejde ved Smålandsfarvandets bred. Her, hvor bønder, skove og marker mødes med vandets glans, har godset formet landskabet og livet i landsbyer og på gårde siden middelalderen. Borgen blev til herregård, havnen til handelsplads, og generationer af Holstein-familien har holdt historien levende. Fortid og nutid smelter sammen i de lange alléer, de stille marker og det åbne vand – et sted, hvor Danmarks landbrugsarv og smukke kystlandskab mødes i ét.

Imponerende bygningsværker. Fine og vigtige vidnesbyrd om, at Danmarks rigdom langt op i tiden stammede fra landbruget. Og stadig er vigtig.

Holsteinsborg blev også bygget om i midten af 1500-tallet med mange af de bygninger, som stadig står i dag. Det var den danske admiral Børge Trolle, der dengang ejede godset under navnet Trolborg. Helt karakteristisk valgte Trolle at bygge helt ud til vandet. Herregården og dets park skulle tage sig godt ud mod havet. Tilknytningen til vandet og de muligheder for handel over havet, som placeringen gav mulighed for, blev typisk for de mange herregårde rundt om Smålandsfarvandet. Noget unikt i Danmark.

I begyndelsen af 1700-tallet overtog slægten Holstein-Holsteinsborg Trolborg. Og flere andre herregårde; Fuierendal og Sneddinge. Godset Holsteinsborg udviklede sig i de følgende 300 år som et stort og moderne gods, som hele tiden udviklede sig. En driver for hele området. Ikke bare for landbruget og økonomien, men for alle der boede på godsets jorder. Godset ejede ti landsbyer, som blandt andet fik skoler for områdets børn. Nogle af landets første. De fleste af skolerne ligger der endnu.

Holsteinsborgs placering ved vandet var vigtig. Placeringen gjorde det muligt at udskibe korn og træ over vandet. Til resten af Danmark og til resten af Europa. Holsteinsborg byggede sin egen havn i Bisserup og anlagde lange alléer, der forbandt godsets store avlsbygninger med den nye havn. En mindre flåde af fragtskibe opstod og gjorde Bisserup til en ny skipperby. Ligesom Bandholm voksede frem som havn og skipperby for godset. Knuthenborg. Og Karrebæksminde for Gavnø. Den unikke placering i vandkanten, som startede

som beskyttende borge.

HERREGÅRD? ELLER GODS?

Godser, herregårde, fæstegårde. Hvad er egentlig forskellen? Og hvorfor er det overhovedet interessant? Og hvorfor er Smålandsfarvandet særligt i den sammenhæng?

Den korte forklaring er, at en herregård er en meget stor gård, der ejer meget jord og andre mindre gårde. Man kalder det for en herregård, fordi her bor ejeren af al jorden i området. Herremanden. Noget af herregårdens jord, blev dyrket af herregårdens egne folk. Andre jordstykker blev lejet ud til bønder, der kunne dyrke den mod betaling til herremanden. I form af penge eller arbejdskraft. De mindre gårde kaldte man tidligere fæstegårde, fordi lejeaftalen hed et fæste. Gennem dette system var både herremanden og fæstebonden forpligtet overfor hinanden. Sådan hang Danmark sammen udenfor byerne. Generation efter generation. Nogle herregårde er så store, at de ejer andre herregårde. Dem kalder man for godser. Holsteinsborg er et gods. Et stort gods. Historisk ét af landets største.

GODSERNE OMKRING SMÅLANDSFARVANDET

Godser og gårde har formet det danske landskab, som vi kender det i dag. Et kulturlandskab formet gennem århundreder. Som de fleste af os forventer det danske landskab skal være. Med marker, skove, levende hegn, gårde og landsbyer. Kirketårnet på den anden side af fjorden. Herregårdene. Ærkedansk og alligevel sjældent.

I løbet af 18- og 1900-tallet blev de fleste danske godser opløst. Jorden blev solgt fra til lokale landmænd. Herrehuse og slotte blev til hoteller og sanatorier. Sådan gik det ikke

for Smålandsfarvandets godser. De er stadig store og aktive landbrug, der tegner lokalområder og landskaber. Her har man stadig mulighed for at opleve de store vidder i godslandskaberne. Se de imponerende herrehuse og slotte. I vandkanten til Smålandsfarvandet. Som altid.

2. KULTURHISTORISKE FORTÆLLINGER

Stedbunden fortælling F

Magtens landskab

Havets frugter

Femø, Kulturmiljø #15

”Æblet fandt jeg i Haven hos Husmand Nicolaisen på Femø. Det lille Træ har vel været omtrentlig 50 Aar gammelt og stod for sig selv på en lille Forhøjning. Omtrentlig 2 Fod over Jorden. En fænomenal Bæreevne, hvor de små fine Æbler hang som Klaser på Træet. Smaa og gule med et rødtligt Skær. Saa sødmefyldte og faste allerede i Juli Maaned”.

Sådan skrev Danmarks førende pomolog (frugtekspert) professor C. Matthiesen fra den Kongelige Veterinær og Landbohøjskole om ét af Femøs sommeræblesorter i sit klassiske værk ”Dansk Frugt” fra 1913. Matthiesen besøgte flere somre i træk Femø, hvor han registrerede mere end 120 forskellige sorter af æbler, pærer og blommer. Femøs tradition. Femøs guld.

Frugt fra Femø var allerede berømt i vide kredse, da Matthiesen tog på æblerov på øen første gang i 1909. Det var Københavnernes foretrukne. Den 11 km² store Femø havde siden middelalderen ernæret sig ved landbrug, husdyr og ikke mindst fiskeri. Ligesom andre øer og landsbyer ved kysterne i Smålandsfarvandet. Fra slutningen af 1800-tallet forsøgte flere gårde sig med sukkerroer, men de kunne ikke konkurrere med de store godser på Lolland. Udbyttet var for lavt. Og sukkerroerne skulle sejles til fastlandet.

Andre gårde forsøgte sig med frugtavl i stedet. Det blev et hit. Fordi Femø hørte under kronen, fik en lokal købmand i midten af 1800-tallet privilegier af kongen til at sælge frugt i København. For ikke at genere de grønthandlerne fra

Amager, der sad tungt på grøntmarkedet i København, måtte frugten dog ikke tages i land i København. Pæreskuderne blev født. Et eventyr begyndte.

PÆRESKUDER PÅ TOGT

Et bådeværft på Fejø byggede særlige både, der kunne sejle frisk frugt til København med en besætning på tre mand. Lange og med lav dybgang. Forsynet med både sejl og årer. Ideelle til at sejle i de rolige farvande i Smålandsfarvandet. Lastet med æbler og pærer i trækasser. Gennem Storstrømmen til Petersværft den første dag. Langs kysten til Køge den anden dag. Til København på tredjedagen. Her måtte pæreskuderne lægge til i Holmens Kanal og sælge frugt. Direkte fra båden. Ikke fra kajen. Københavnerne elskede det. Amagerbønderne surmulede.

Med sig hjem havde pæreskuderne varer til øerne, som blev solgt gennem den lokale købmand på Femø. Forbindelser og handel over havet. Til glæde og gavn i begge ender.

Handlen med frugt blev en hel industri på Femø fra slutningen af 1800-tallet. Æbler, pærer, blommer, selleri, peberrod. Kongen havde tilladt salg af frugter, så jordfrugter var vel også tilladt. Frugtavlen krævede meget arbejde, men gav til gengæld et stort udbytte til mange. Indbyggertallet på Femø toppede i begyndelsen af 1900-tallet med næsten 1.000 mennesker.

ANDELSFRUGT

På Femø var de enkelte landmænd og husmænd frugtavlere, og plantagerne bredte sig ud over øen. Selv i præstegårdens have. Handlen med frugt blev så stor, at man i 1934 opførte et fælles frugtlager på havnen. Den nye frugtcentral fyldte

*Midt i Smålandsfarvandets
glitrende blå vand rejser Femø
sig – lille af størrelse, men rig
på historie. Her groede engang
æbler, pærer og blommer, som bar
smagen af sol, salt og stædighed.
På de små lodder levede
mennesker i takt med årstiderne,
med hænderne i jorden og blikket
mod horisonten. Pæreskuder
sejlede mod hovedstaden, og
duften af Femøs frugt blev en duft
af Danmark. Eventyret svandt,
men rodfæstet i mulden spirer
det igen – som øens egen trodsige
livskraft.*

hele den ene side af havnen. Lige ved færgen til Bandholm.

Pæreskudernes tid var forbi. Handlen i København blev givet fri, og skuderne kunne ikke følge med de nye motorskibe. I stedet blev fugten transporteret med færge til Bandholm og derfra med toget til København. Det tog stadig tre dage. Men det var billigere.

MEN HVORFOR LIGE FRUGT?

Øerne i Smålandsfarvandet har ideelle naturlige vækstbetingelser for frugttræer. Smålandsfarvandet har et mildt klima med masser af sol og fugt fra havet. Det blæser også mindre, så æblerne ikke dratter af træerne. Samtidig er der færre skadelige insekter på øerne.

Frugtavl har altid været en ting på øerne og langs kysterne i Smålandsfarvandet. Her har de små bønder og husmænd haft deres lodder. Plukket frugt. Fisket. Gået på jagt. Passet koen og det simple liv. Med en mere intensiv frugtavl havde de små lodsejere en chance for at tjene noget ekstra. Også derfor. Æble-eventyret på Femø.

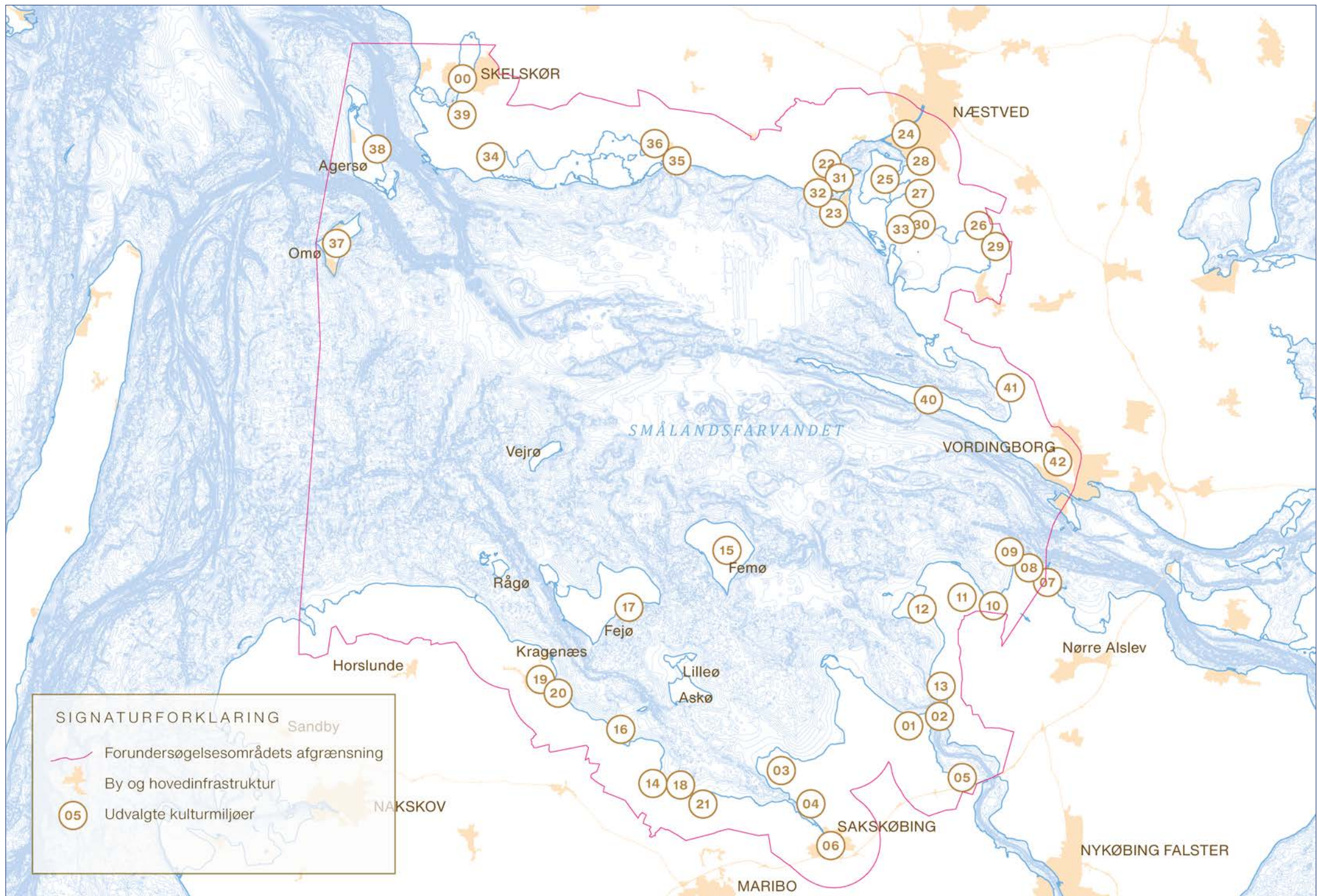
HARMONISERING MED TVIVLSOM HARMONI

I 1976 var eventyret slut. Landbruget i Fællesmarkedet skulle harmoniseres. Færre landmænd skulle dyrke det samme på tværs af Europa. Hollænderne og italienerne skulle dyrke æbler. Danske landmænd skulle dyrke oliefrø. Femø's frugtavlere fik tilskud til at fælde deres plantager, og i 1976 røg de på stribe. Æbletræerne, pæretræerne, blommetræerne. Kun få blev tilbage i haverne. Femø's eventyr endte i øens brændeovne den vinter. Øens indbyggerantal faldt til 140 og skolen lukkede.

Men de er på vej tilbage på Femø og særligt på Fejø. Æbletræerne, pæretræerne, blommetræerne. Indbyggerne. En ny andelsbevægelse med lokal madkultur har pustet liv i de gamle dyder og sorter. De har overlevet den fælleseuropæiske landbrugspolitik og findes stadig. Siden 2010 er der kommet frugtavlere til øerne i Smålandsfarvandet igen. På Femø drives købmandshandlen på andelsbasis, og lokale ildsjæle har planer om at konvertere den gamle frugtcentral på havnen til et kulturhus. Fællesskab. Ø-kultur. Nærhed og et mere enkelt liv. Femø har ikke givet op.

EN PERLE I SMÅLANDSFARVANDET

Hele Femø er udpeget som et værdifuldt kulturmiljø. Og med god grund. Femø's struktur med landsbyer og marker er utroligt velbevaret. To af Danmarks finest bevarede stjerneudstyknings. Her ligger gårdene stadig i de to landsbyer Nørreby og Sønderby med markerne i stråleform ud fra de enkelte gårde. Kun et enkelt lille sommerhuskvarter er kommet til i 1960'erne. Og så naturligvis Femø's årlige kvindelejr, som siden 1971 har samlet kvinder fra hele landet og har gjort Femø kendt i hele landet. Ellers er kulturlandskabet og udsigterne bevaret intakt. Som i 1810. Og med frugttræer og frugtcentral. Det giver øen en autenticitet i forhold til fortællingen om Smålandsfarvandets landbrug i den lille skala til forskel fra de store godser. Et simpelt liv i pagt med landskabet og stedets naturressourcer. Håndplukket. Gennem generationer. Det skal opleves.

3. SMÅLANDSFARVANDETS VIGTIGE KULTURSPOR

Kulturmiljøer i Smålandsfarvandet

Kortlægning og vurdering

Kortlægningen og vurderingen af Smålandsfarvandets mange kulturmiljøer og historiske lokaliteter med henblik på at bedømme, hvilke lokaliteter der understøtter oplevelsen og formidlingen af Smålandsfarvandets særegne Kulturhistoriske fortællinger og landskaber, har peget på en række gennemgående træk. Arbejdet har afdækket den store diversitet og den historiske rigdom, som lokaliteterne repræsenterer. Indenfor en Nationalpark Smålandsfarvandet findes således et stort antal historiske lokaliteter, der er karakteristiske for Smålandsfarvandet og ofte er centrale eller unikke i et nationalt perspektiv.

Ekspertgruppens analyse af lokaliteterne viser, at de ca. 50 værdifulde kulturmiljøer, som er indgået i detailundersøgelsen, er af vidt forskellig karakter, størrelse og type. Der er i analysearbejdet taget udgangspunkt i kommunernes afgrænsninger af kulturmiljøerne, men udpeger de fortællinger og overordnede bevaringsværdier, der er væsentlige for det enkelte sted i relation til en Nationalpark Smålandsfarvandet.

Kulturmiljøerne kan og bør dog ikke sammenlignes og holdes direkte op mod hinanden, da de hver især rummer særlige kvaliteter. Det har været væsentligt for ekspertgruppen, at foretage sine vurderinger af hvert enkelt kulturmiljø på grundlag af et sæt generelle kriterier, der afspejler det enkelte kulturmiljøes kvaliteter og egenskaber i en række dimensioner. I ekspertgruppens analyser og anbefalinger, der er sammenfattet nedenfor, holdes de enkelte kulturmiljøer således ikke op mod hinanden, og anbefalingerne på flere lokaliteter, der kan udfylde forskellige roller og til byde forskellige oplevelser i en Nationalpark Smålandsfarvandet.

Kulturmiljøerne har en bred geografisk spredning over hele det område, som en Nationalpark Smålandsfarvandet eventuelt vil omfatte. Der er således forskellige typer af kulturmiljøer med forskellig score i ekspertgruppens vurderinger i hver af de fem kommuner, som området dækker. I hver af kommunerne er der én eller flere lokaliteter, der rummer potentialer til at kunne fungere som portaler til en oplevelse og formidling af Smålandsfarvandets kernehistorier og kulturspor. Tilsvarende rummer hver af kommunerne – herunder på øerne i Smålandsfarvandet - et betydeligt antal vigtige eller karakteristiske kulturmiljøer, som vil være væsentlige for en samlet oplevelse af Smålandsfarvandet.

Den store geografiske fordeling af de relevante kulturmiljøer kan bidrage til en bred og perspektiveret oplevelse af Smålandsfarvandets Kulturhistoriske fortællinger, som naturligt rummer lokale tyngdepunkter. Kulturmiljøerne rummer således også lokale særkender og variationer over De kulturhistoriske fortællinger, der afspejler de lokale forskelle i Smålandsfarvandets naturgrundlag, landskaber, forbindelser og adgangsforhold op gennem tiden. Som eksempler kan nævnes købstædernes placering på Sjællands sydkyst i sikkerhed i områdets dybe fjorde og bag de karakteristiske holme og kystøer, frugtavl på Femø og Fejø, de lavvandede engområder og inddæmninger i bunden af Smålandsfarvandet mod øst og de store skove på Falster og Østlolland, der kan føres tilbage til oldtiden. Det er lokale variationer over de samme temaer, som understreger den unikke kontinuitet i samspillet mellem kultur og natur i Smålandsfarvandet.

Analysearbejdet har tilsvarende peget på det karakteristiske i, at nogle af kulturmiljøerne er meget store og omfatter såvel samlinger af bygninger som større kulturlandskaber og naturområder. Det er tydeligt, at kommunerne i deres udpegninger har været meget opmærksomme på, at det ikke kun er områdernes bebyggelser, der rummer bevaringsværdier, men at bebyggelserne skal forstås i en større landskabelig kontekst. Der er således en klar sammenhæng mellem udviklingen i områdets bebyggede kulturarv og de kulturlandskaber og naturområder, der har dannet grundlag for den kulturhistoriske udvikling i området. Kommunernes tilsvarende udpegninger af bevaringsværdige landskaber tegner netop det samme billede. Kulturmiljøernes skala, der understreger sammenhængene mellem den bevaringsværdige bebyggelse og dens omgivende naturgrundlag og kulturlandskaber, understøtter netop ekspertgruppens forslag til Kulturhistorisk fortælling 1 om livet ved Smålandsfarvandet. Udpegninger af disse store sammenhængende landskaber med deres mange forskellige typer af kulturspor bidrager både til at sikre områdets væsentlige kulturarv for eftertiden og til offentlighedens oplevelse og forståelse af Smålandsfarvandets særegne Kulturhistoriske fortællinger.

Smålandsfarvandets kulturmiljøer repræsenterer på denne måde meget forskellige historier og aspekter af Smålandsfarvandets Kulturhistoriske fortællinger fordelt over hele området og med lokale særkender. Områdets fortællinger understøttes samtidig af et repræsentativt udvalg af typer af kulturmiljøer, som netop afspejler alle aspekter af de sidste 8.000 år liv i Smålandsfarvandet. De udpegede kulturmiljøer er således kendetegnet ved, at de er repræsentative for de forskellige funktioner og perioder,

3. SMÅLANDSFARVANDETS VIGTIGE KULTURSPOR

Kulturmiljøer i Smålandsfarvandet

Kortlægning og vurdering

der har kendetegnet områdets kulturhistoriske udvikling. Selvom der naturligt er en vægt på kulturmiljøer fra perioden efter 1800, peger langt de fleste af kulturmiljøerne også tilbage på - og rummer vidnesbyrd om – livet og relationer i middelalder og til dels vikingetid. Også Smålandsfarvandets roller og livsformer i oldtiden er rigt repræsenteret i de bevarede og udpegede kulturmiljøer.

Historierigdommen, sammensætningen, den geografiske og kronologiske spredning og bevaringsstanden af Smålandsfarvandets kulturmiljøer er bemærkelsesværdig – og på flere områder unik i et nationalt perspektiv. Ekspertgruppens analyser af kulturmiljøerne har peget på, at værdierne af kulturmiljøerne ikke kun udspringer af deres kulturspor og fortællinger, men i vid udstrækning også skyldes kulturmiljøernes høje integritet og autenticitet. Kulturmiljøerne er i sig selv generelt meget velbevarede, og der er mange steder kun sket mindre ændringer i de bevarede kulturspor i forhold til de fortællinger, kulturmiljøerne er udpeget til at skulle repræsentere. Denne høje integritet betyder, at Smålandsfarvandet rummer flere af de fineste bevarede eksempler på forskellige typer af kulturspor i landet; fra gravhøje over godser til købstæder – og ikke mindst kulturlandskaber. Det er således værd at bemærke, at den overvejende del af de udpegede kulturmiljøer rummer værdier, som må betegnes som værende af national og flere steder af international betydning og relevans.

Analysen peger imidlertid også på, at kulturmiljøernes høje integritet også gælder i en langt større landskabelig kontekst, der rækker ud over afgrænsningen af det enkelte kulturmiljø. Det er et karakteristisk træk ved

de fleste af de undersøgte kulturmiljøer, at de indgår i en meget stor uforstyrret landskabelig kontekst, som yderligere styrker stedernes integritet. De begrænsede ændringer i landskab og bebyggelse er et gennemgående træk ved Smålandsfarvandets historiske udvikling. Landskaberne står de fleste steder uændrede siden vikingetiden med skove, dyrkningsarealer og kystoverdrev. Samtidig har den begrænsede udbygning af byer, erhverv, sommerhusområder, infrastruktur og tekniske anlæg indenfor afgrænsningen af Smålandsfarvandet i nyeste tid medført en generelt meget høj integritet i oplevelsen af fortidens fortællinger i det åbne land. Godsernes fortsatte drift og opretholdelsen af de store herregårdslandskaber og skove har kun bidraget til dette. Smålandsfarvandet fremstår som et meget stort uberørt kulturlandskab, der har formået at fastholde det udtryk, som har kendetegnet landskabet i de sidste tusind år - og flere steder længere end det – og så langt øjet rækker. Netop denne meget høje og vidtstrakte integritet af det historiske landskab er en unik værdi, som kun få andre steder i Danmark kan tilbyde, og som øger kulturmiljøernes værdi i et nationalt perspektiv.

Smålandsfarvandets landskabers høje integritet bidrager til meget stærke og autentiske oplevelser af områdets kulturmiljøer; man skal som besøgende ikke køre gennem et sommerhuskvarter for at nå frem til kystgodset eller fiskerlejet. Der er ingen nye, fremmede elementer til at forstyrre udsigten over landskaberne eller havet. Smålandsfarvandet tilbyder på denne måde unikke historier i unikke landskaber, der er tilgængelige, vedkommende og relevante for et bredt dansk og udenlandsk publikum.

Det er ekspertgruppens samlede vurdering, at Smålandsfarvandets kulturmiljøer udgør et meget fint og repræsentativt grundlag for en bevaring og formidling af Smålandsfarvandets særlige værdier og kernehistorier, og at en betydelig del af disse kulturmiljøer er af såvel lokal som national betydning med perspektiver, der også rækker ud internationalt. Kulturmiljøerne er et godt grundlag at bygge på i en eventuelt Nationalpark Smålandsfarvandet, idet de rummer en stor og relevant bredde og understøtter forskellige typer af oplevelser til et meget bredt publikum.

Det er dog samtidig ekspertgruppens vurdering, at de fleste af kulturmiljøerne har uforløste potentialer i forhold til en Nationalpark Smålandsfarvandet. Den overvejende del af kulturmiljøerne er udpeget med henblik på at sikre kulturarven i et lokalt perspektiv og ikke som del af en samlet sikring af Smålandsfarvandets kulturarv. Ekspertgruppen har herunder noteret sig, at stederne ofte primært er kendte og anerkendte i fagkredse og kun i begrænset omfang er kendte i offentligheden. Tilsvarende er deres historier ofte ikke – eller kun i begrænset omfang – formidlet, og som regel kun i et lokalt perspektiv uden et bredt udblik til hele Smålandsfarvandets fortællinger. Det betyder, at nogle steder er kendte, mens andre skal åbnes som del af en samlet og afstemt formidling af Smålandsfarvandets Kulturhistoriske fortællinger og værdier. Dette vil stille krav i forhold til at gøre stederne tilgængelige og sikre en samlet formidling, hvilket videre stiller krav til indgåelsen af partnerskaber mellem en Nationalpark Smålandsfarvandet, museer, kommercielle aktører og fremfor alt de private og offentlige ejere af Smålandsfarvandets meget fine kulturmiljøer.

PERSPEKTIVER PÅ KULTURMILJØERNE

Med henblik på at sikre en bred offentlig inddragelse i processen omkring potentialeanalysen og udarbejdelsen af kernehistorier afholdt NST en workshop for alle interesserede borgere den 14. september 2025 på Femø. Workshopen blev faciliteret af Urland, og 32 borgere deltog i arrangementet. Ekspertgruppen præsenterede på workshopen gruppens beskrivelser og vurderinger af de vigtigste kulturmiljøer i Smålandsfarvandet med bud på områdets vigtigste oplevelsessteder.

Forslagene blev positivt modtaget af deltagerne, som fremhævede, at vurderingerne rammer rigtigt og formidler områdets væsentlige historier. Flere bemærkede, at beskrivelserne tilfører ny viden og sætter de enkelte steder i et større perspektiv, samtidig med at de styrker lokal stolthed og samhørighed.

Der blev i arrangementets workshopdel indsamlet et stort antal udsagn, erindringer og små lokale fortællinger fra steder Smålandsfarvandet og ikke mindst på Femø og de øvrige øer. De mange bidrag fremgår af opsamlingen på workshopen.

Der blev bragt adskillige forslag til relevante lokaliteter i spil i forbindelse med workshopen. Ekspertgruppen har efterfølgende foretaget en overordnet vurdering af stedernes relevans i tilknytning til Smålandsfarvandet, kultursporens potentialer og mulighederne for at lade de foreslåede lokaliteter indgå i det videre arbejde. Resultatet af ekspertgruppens vurderinger fordeler sig overordnet i tre.

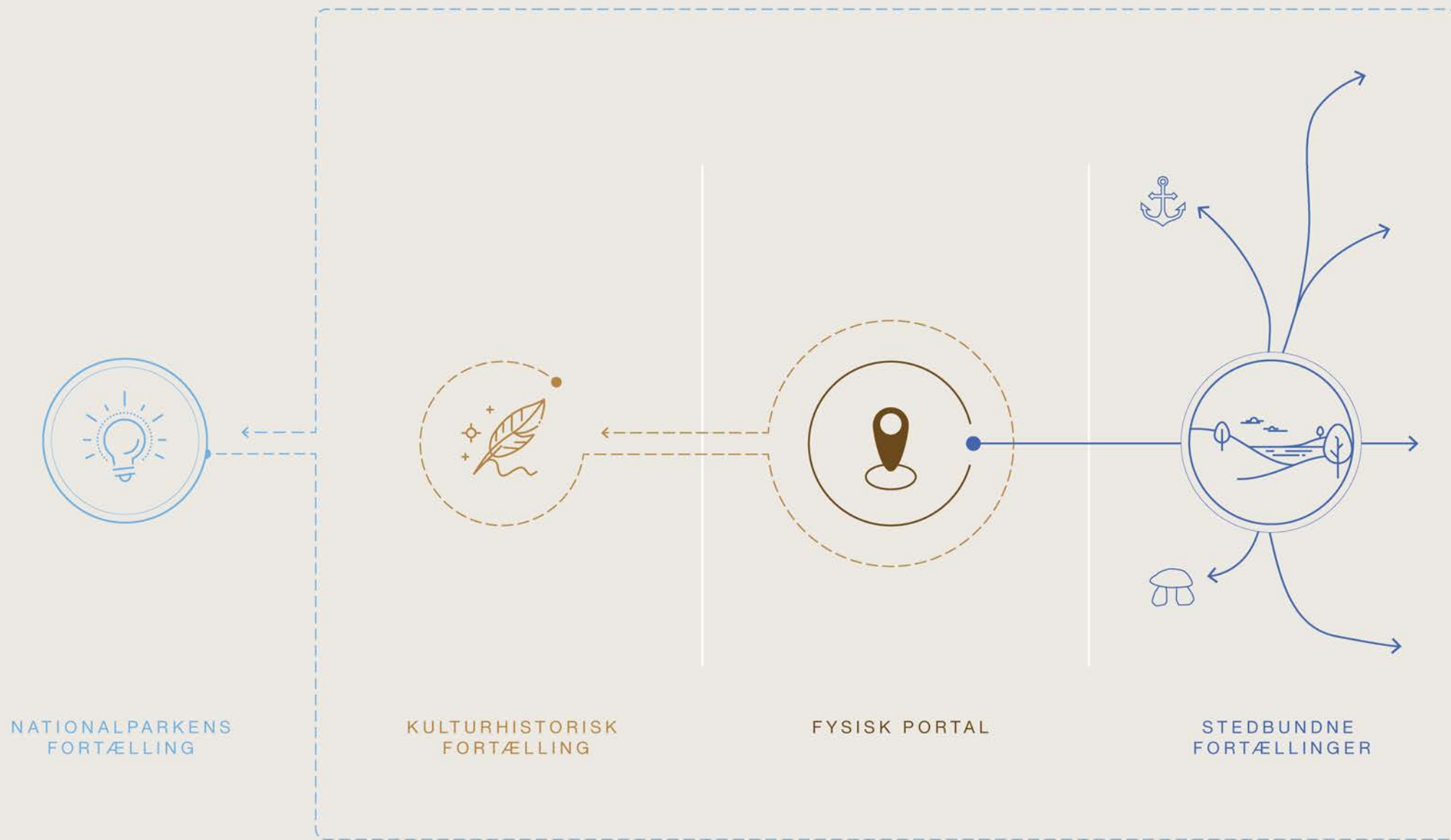
Der er således blev foreslået en række lokaliteter, som har en stærk lokal identitetsmæssig betydning; eksempelvis kirker og særlige landskaber. Det har her været ekspertgruppens generelle vurdering, at disse steder besidder en stor kulturhistorisk betydning i et lokalt perspektiv. I den sammenhæng besidder de lokale bevaringskvaliteter. I forhold til Smålandsfarvandets unikke fortællinger primært bidrager disse steder dog til en generel oplevelse af området, men ikke har en videre regional eller national betydning, eller at de har kvaliteter i en helt anden kontekst. Det gælder eksempelvis for kunstværket Dodekalitten på Lolland, som er blevet et meget populært udflugtsmål, som også har et betydeligt nationalt og internationalt publikum. Kunstværket har dog en begrænset relation til stedet og kan kun svært læses ind i en kontekst af Smålandsfarvandets væsentlige fortællinger. Tilsvarende gælder for Knuthenborg som safaripark.

Andre forslag til betydelige lokaliteter med stærke og relevante fortællinger for en Nationalpark Smålandsfarvandet som Avnø og Svinø, har ekspertgruppen allerede nævnt som muligheder i forbindelse med sit analysearbejde, som fremgår af gruppens delrapport. Disse steder er meget relevante og rummer betydelige potentialer som kulturhistoriske besøgssteder i en Nationalpark Smålandsfarvandet. Når stederne ikke er udfoldet i ekspertgruppens undersøgelser, skyldes det, at lokaliteterne hidtil ikke har været udpeget som værdifulde kulturmiljøer af kommunerne og dermed har ligget udenfor analysens afgrænsning. Som nævnt er de allerede fremhævet som potentielle lokaliteter, som ekspertgruppen anbefaler bør undersøges nærmere i den videre proces.

Ekspertgruppen har i sit videre arbejde med Smålandsfarvandets Kulturhistoriske lokaliteter udnyttet de mange udsagn og småfortællinger til dels at trykprøve de store sammenhængende fortællinger på tværs af området, og dels at finde små lokale variationer, nuancer og eksempler, der kan knytte de konkrete steder til væsentlige fortællinger og perioder, der er særegne i en Nationalpark Smålandsfarvandet. Udsagnene og forslagene fra borgerne kan alle rummes indenfor ekspertgruppens forslag til væsentlige kulturmiljøer.

På nær ét. Fordi workshopen netop havde mange deltagere fra øerne og ikke mindst fra Femø, blev den karakteristiske frugtavl på øerne bragt i spil som en vigtig fortælling. Under workshopen blev fremhævet en række unikke kulturspor, der netop står som fine vidnesbyrd om frugtavlens betydning på Femø: Frugtcentralen, købmandsgården og de sidste frugtplantager.

Denne fortælling og disse kulturspor vurderer ekspertgruppen som væsentlige, fordi de understøtter både fortællingerne om det særlige liv ved Smålandsfarvandet med dets milde klima, fortællingerne om handlen over havet og fortællingerne om Smålandsfarvandets godser og landbrug, hvor frugtavl bidrager med en nuance af national rækkevidde. Samtidig bidrager fortællingen om frugtavl med en unik historie fra Smålandsfarvandets øer. Ekspertgruppen har indarbejdet dette forslag i sit videre arbejde med fortællingerne som et selvstændigt aspekt. Samtidig anbefaler ekspertgruppen, at fortællingens særlige kulturspor på Femø – og på Fejø – kortlægges og sikres som led i den videre proces.

3. SMÅLANDSFARVANDETS VIGTIGE KULTURSPØR

Kulturhistoriske portaler i landskabet

En introduktion til begrebet portal

ADGANGSPUNKTER TIL LANDSKABET OG DETS FORTÆLLINGER

Nationalparker og andre større sammenhængende naturområder udmærker sig ved at udbrede sig over meget store arealer. Dette er godt for naturen (flora og fauna), og kan samtidig være svært at formidle og forstå i en menneskelig skala. Det er derfor afgørende, at området, og ikke mindst egnsfortællingen og de overordnede kulturhistoriske fortællinger, iscenesættes igennem lettilgængelige portaler, så man herfra kan ledes videre ud i landskabet og imellem de stedbundne fortællinger.

En portal er et **fysisk sted i landskabet**, som giver adgang til nationalparken – både symbolsk og praktisk. Den kan bestå af eksisterende faciliteter, som får en ny rolle, eller af nyopførte anlæg som fx besøgscentre. Det afgørende er, at portalen kobles til en konkret, stedbunden fortælling, der formidler områdets kulturhistorie. Fra portalen orienteres gæsten også om øvrige oplevelser og steder, der er relevante for nationalparkens fortælling.

Det er en fordel, hvis en portal etableres et sted med eksisterende turismeinfrastruktur – fx overnatningsmuligheder, stier, mad- og toiletfaciliteter – da det reducerer behovet for større investeringer i opstartsfasen. I planlægningen bør der dog tænkes både kort- og langsigtet:

- Hvad kan realiseres nu inden for de gældende rammer og med begrænsede midler?
- Hvilke udviklingsmuligheder har stedet på længere sigt, hvis behovet for kapacitet ændres?
- Hvis Nationalpark Smålandsfarvandet udvikler sig til en

selvstændig destination, hvordan kan fortællingen så formidles bedst muligt?

Derudover bør man overveje, hvordan en succesfuld portal kan påvirke lokalområdet – både positivt og negativt.

Store naturområder, som fx nationalparker, har ofte flere portaler. Nationalpark Thy er et eksempel med fem officielle besøgssteder, som præsenteres på parkens hjemmeside. Disse varierer i skala og funktion: Hanstholm Fyr og Lodbjerg Fyr fungerer som mindre besøgssteder i historiske rammer. Lodbjerg Fyr drives i weekenderne af frivillige, der fortæller om stedets historie og tilbyder guidede ture. Ved Stenbjerg Landingsplads findes et mindre bemandet informationshus i en eksisterende bygning, mens der i Nr. Vorupør er opført et nyt formidlingscenter i international klasse, integreret i klitlandskabet.

Portaler kan således have forskellig udformning og karakter, men bør ses som **dele af en samlet strategi for formidling** og adgang til nationalparken.

PORTALEN SOM EN DEL AF DEN KULTURHISTORISKE FORTÆLLING:

- Byder den besøgende velkommen til området og er den fysiske indgang til Nationalparkens overordnede kulturhistoriske fortællinger.
- Den skal kommunikere hvad nationalparken står for – dens identitet, værdier og tema (fx “vild natur”, “kystkultur”, “mennesket i landskabet”).
- Den kulturhistoriske fortælling opleves her gennem

design, formidling og stemning. Dette kan ske via udstillinger, skilte, arkitektur og evt. personale formidler den store historie.

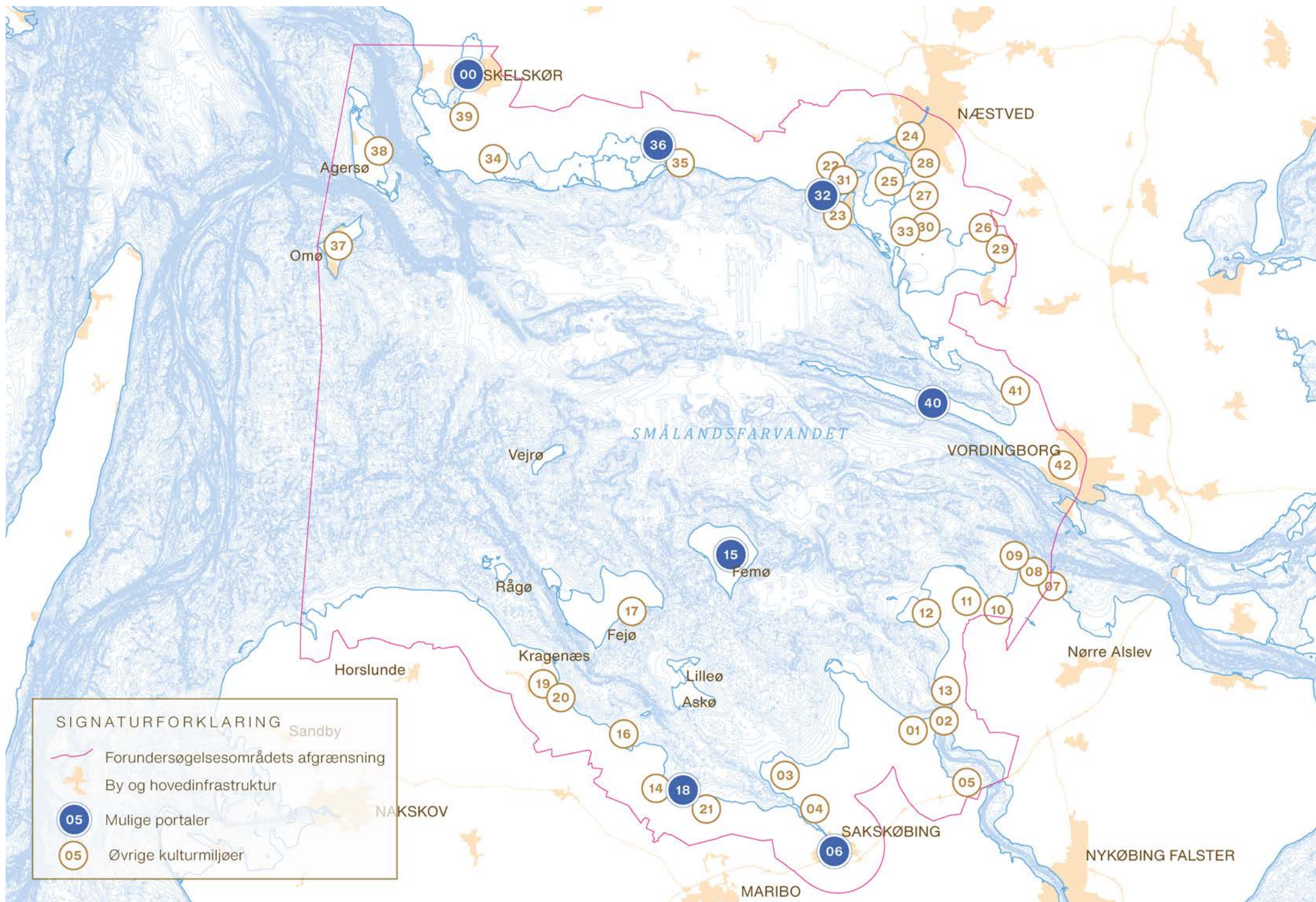
PORTALEN SOM ADGANG TIL DE STEDBUNDNE FORTÆLLINGER

Fra portalen bevæger gæsten sig ud i de konkrete oplevelser og lokale fortællinger — altså de stedbundne fortællinger. Det kan fx være

- Mødet med lokale fiskere i Karrebæksminde
- Byvandring på egen hånd i Sakskøbing
- Guidede ture med arkæologer til Ravnsborg og Svanholm
- Sejlture ud i Smålandsfarvandets fjord- og ølandskab.
- Midlertidig udstilling om tyendes liv på Gavnø Gods.

Oplevelserne giver dybde og autenticitet til de overordnede kulturhistoriske fortællinger.

I denne rapport anvendes begrebet portal udelukkende i relation til kulturhistoriske lokaliteters potentiale i forbindelse med Nationalpark Smålandsfarvandet. Der tages således ikke stilling til, hvordan eller hvor formidlingen konkret skal finde sted.

3. SMÅLANDSFARVANDETS VIGTIGE KULTURSPOR

Mulige portaler til Smålandsfarvandet

Adgangen til Smålandsfarvandet

MULIGE PORTALER

06. Sakskøbing

Købstad og søfartsby

15. Femø

Ømiljø med landsbyer og havnemiljø

18. Bandholm Havn

Større havnemiljø og søfartssted

32. Karrebæksminde

Søfarts- og fiskerby med turismeudvikling

36. Holsteinborg og Snedinge

Herregårdsmiljø med landsby, herregård og dyrkningsarealer langs kysten.

00.Skelskør

Købstadmiljø

40. Knudshoved Odde

Landskabsmiljø som en del af herregård

I forbindelse med den endelige screening og vurdering af værdifulde kulturmiljøer og andre kulturhistoriske lokaliteter, der kan understøtte en mulig Nationalpark Smålandsfarvandet, har ekspertgruppen peget på i alt syv lokaliteter, som besidder særlige kvaliteter, som gør dem oplagte som portaler for et bredt dansk og internationalt publikum til en Nationalpark Smålandsfarvandet.

Der er ved vurderingen på den ene side lagt vægt på lokaliteternes kulturhistoriske og bevaringsmæssige værdier i relation til de kernefortællinger, der er karakteristiske for Smålandsfarvandet.

Selvom lokaliteterne er meget forskellige og har deres særegne karakter, er det et gennemgående træk ved de syv lokaliteter, at de rummer meget velbevarede og karakteristiske kulturspor og repræsenterer centrale kulturhistoriske fortællinger, der er unikke eller særlige i såvel et lokalt som i et regionalt, nationalt og til dels internationalt perspektiv. Der er tale om lokaliteter og fortællinger, der er væsentlige vidnesbyrd om såvel lokale historier som for forståelsen af Danmarks historie i en bredere kontekst af Østersøområdet.

Samtidig har ekspertgruppen på grundlag af dens erfaringer med formidling af kulturhistorien på historiske lokaliteter i sine vurderinger af lokaliteterne lagt vægt på de enkelte steders potentialer som formidlingssteder. Herunder har ekspertgruppens set på stedernes aflæselighed; om stedernes historier og kulturspor kan ses og genkendes af et bredt dansk og udenlandsk publikum med begrænset forhåndskendskab til Smålandsfarvandet. Samtidig har ekspertgruppen vurderet på lokaliteternes potentialer i

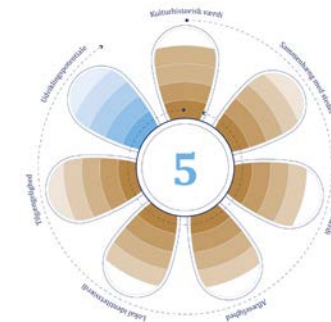
forhold til at understøtte publikums adgang til stederne, stedernes faciliteter og hvilke oplevelsestyper og besøgssegmenter, det enkelte sted kan understøtte.

Ekspertgruppens reviderede vurdering af de syv lokaliteter, der i vurderingerne har opnået en samlet score på 4+ eller fem, vurderes egnede som portaler til en oplevelse formidling af kernefortællingerne og de særegne landskaber i en mulig Nationalpark Smålandsfarvandet. Nedenfor er ekspertgruppens vurderinger af hver af disse syv lokaliteter gengivet med en sammenfatning af, hvilke af Smålandsfarvandets kernehistorier stedet repræsenterer samt stedets potentialer for udvikling og som sted at starte et besøg i en Nationalpark Smålandsfarvandet.

Den fulde gennemgang af ekspertgruppens vurderingskriterier og vurderinger af de enkelte steder er gengivet sidst i den foreliggende rapport.

Sakskøbing

Købstad og søfartsby

EKSPERTGRUPPENS SAMLEDE VURDERING

Kulturhistorisk værdi: 4

Kulturmiljøet er et fint og velbevaret på et købstadsmiljø, der har udviklet sig gennem tiden, men som har beholdt og fokuseret på sine oprindelige funktioner som handels-, transport- og centerby for et stort ruralt opland med store godser, der er karakteristisk for Smålandsfarvandet, og som kan findes næsten identisk i Skælskør. Herunder er Sakskøbing et fint eksempel på en borgerdrevet byudvikling, som ikke har været styret af kirken, kronen eller adelen, men af byens borgere.

Sammenhæng med stedet: 5

Købstadens placering i bunden af fjorden på et sted, der nemt kan forsvares, men samtidig nås fra vandet, er en helt klassik placering for de mindre købstæder i Smålandsfarvandet. Samtidig når byens opland vidt omkring og kan betjene flere godser og landsbyer.

Bevaringsværdi: 4

Kulturmiljøet rummer enkelte unikke kulturspor i et regionalt og nationalt perspektiv. Én af kulturmiljøets bærende bevaringsværdier ligger dog i helhedens velbevarede struktur og høje integritet, hvor bymidten kun i begrænset omfang har fået tilført nye elementer.

Aflæselighed: 4

Byens torv, station, havn og nyere boligkvarterer samt de fortællinger, der knytter sig til området, er let genkendelige og afkodelige. Kun relationen til det omgivende opland kan være svært at få øje på.

Lokal identitetsværdi: 4

Sakskøbing har en stærk lokal og regional identitet, som i de seneste år er blevet yderligere styrket.

Tilgængelighed: 5

Kulturmiljøet er nemt tilgængeligt og rummer gode faciliteter for besøgende.

Udviklingspotentiale: 5

Sakskøbing kan med sine historier, kulturspor og faciliteter udgøre en portal til besøg i og formidling af Smålandsfarvandet med vægt på kernefortællingen om Smålandsfarvandets byer, handel og søfart.

KULTURMILJØETS RELEVANS FOR DE KULTURHISTORISKE FORTÆLLINGER

Sakskøbing er en historisk købstad ved Sakskøbing Å, med rødder tilbage til 1200-tallet. Byen udviklede sig gennem handel, landbrug og småskibssejls, mens industri og jernbane fra 1800-tallet styrkede byens økonomi. Kulturmiljøet omfatter primært bymidten frem til ca. 1900 og rummer velbevarede byhuse, stationskvarterer og boligbebyggelser, der afspejler købstadens kontinuerlige udvikling.

Sakskøbing understøtter Smålandsfarvandet kernefortællinger med disse primære kulturhistoriske fortællinger:

Kulturhistorisk fortælling 2: Sakskøbing viser, hvordan købstæder i Smålandsfarvandet historisk har udviklet sig som handels- og centerbyer for et stort landbrugsopland, med borgere som drivkraft for byudviklingen. Sakskøbing fungerer som et fint og velbevaret eksempel i et nationalt perspektiv på købstadsmiljøer med kontinuitet fra middelalderen og frem til i dag i struktur og arkitektur, der kan formidle Smålandsfarvandets by-, handels- og søfartshistorie til besøgende.

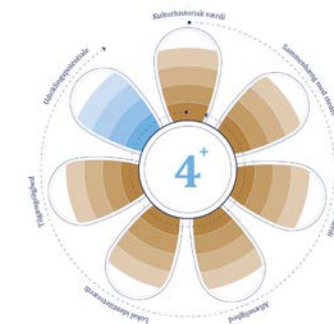
Kulturhistorisk fortælling 3: Sakskøbings historie illustrerer samspillet mellem land og by, hvor handel, transport og håndværk understøttede godser, landbrug og skovbrug.

KULTURMILJØETS POTENTIALER I SMÅLANDSFARVANDET

Sakskøbing opleves i dag som aktive faciliteter i en mindre købstad og med et aktivt havnemiljø. Byoplevelsen og formidling af Smålandsfarvandet historier og muligheder kan styrkes gennem en portal, der særligt introducerer kernefortællingen omkring handel og søfart med udgangspunkt i Smålandsfarvandet og giver adgang til andre oplevelser indenfor den samme kernehistorie.

Byen henvender sig primært til et lokalt og regionalt publikum samt i et vist omfang til turister. Byen er et centralt besøgssted og vil yderligere kunne henvende sig til videre segmenter af nationale og internationale brugere.

Som del af oplevelsen af Smålandsfarvandet skal byens historie og relation til området i givet fald formidles aktivt gennem en portal, der sætter gæster i stand til at indlede et besøg i Smålandsfarvandet og besøge andre lokaliteter.

EKSPERTGRUPPENS SAMLEDE VURDERING

Kulturhistorisk værdi: 4

Femø rummer mange fine kulturspor og fortællinger, der vidner om øens historie og udvikling siden middelalderen.

Sammenhæng med stedet: 5

Femø har som kulturmiljø en relativt høj sammenhæng med stedet, selvom det dominerende landbrug repræsenterer en mere generisk dansk landbohistorie, med de særegne variationer, som er givet af den lille ø.

Bevaringsværdi: 4

Femø rummer mange fine og velbevarede kulturspor, der tilsammen udgør en helhed med en høj integritet og autenticitet og med en høj lokal, regional og national bevaringsværdi.

Aflæselighed: 4

Femø er umiddelbart aflæselig som et mindre ø-samfund med alle funktioner i en overskuelig skala. Øens historie formidles til dels flere steder og særligt på øens lille lokalhistoriske museum.

Lokal identitetsværdi: 4

Femø er et aktivt lokalsamfund med en stærk lokal bevidsthed, som til dels understøttes af tilflyttere. Femø er almindeligt kendt som et lille, dynamisk og idyllisk ø-samfund, herunder for sine årlige kvindelejre.

Tilgængelighed: 4

Femø er almindeligt tilgængelig med færge og har en god infrastruktur med mange publikumsorienterede faciliteter. Øens væsentligste kulturspor er i al væsentlighed offentligt tilgængelige.

Udviklingspotentiale: 4

Kulturmiljøet på Femø rummer mange centrale kulturspor og fortællinger, der understøtter de centrale fortællinger omkring livet på øerne i Smålandsfarvandet. Samtidig har øen en infrastruktur, tilgængelighed og publikumsfaciliteter, der kan gøre øen til et vigtigt formidlingspunkt, der imødekommer et bredt dansk og internationalt publikum i en fin oplevelse af Smålandsfarvandet set fra øerne.

KULTURMILJØETS RELEVANS FOR DE KULTURHISTORISKE FORTÆLLINGER

Femø udgør et komplet oldtids- og agrart kulturmiljø på 48,5 ha, hvor øens historie kan følges fra stenalder og bronzealder til nutidens fritidslandskab. Øen bærer tydelige spor af frugtavl, landbrug, fiskeri, søfart, lodseri og færgefart, og bykerne med stjerneformede udskiftningsmønstre, kirke og havn afspejler et velbevaret ø-samfund. Femø er tilgængelig via færge og byder på oplevelser af både natur, kulturhistorie og lokalsamfundets udvikling.

Femø udgør på flere områder en meget fin og velbevaret sammenfatning af livet på danske småøer og har derfor relevans i såvel et nationalt perspektiv som i forhold til Smålandsfarvandets kernefortællinger:

Kulturhistorisk fortælling 1: Femø viser udviklingen af et lille ø-samfund fra oldtidens bosættelse til moderne fritidslandskab.

Kulturhistorisk fortælling 2: Øens havn og infrastruktur afspejler historien om færgefart, fiskeri og søfart i Smålandsfarvandet.

Kulturhistorisk fortælling 3: Femø bidrager med et særligt nationalt aspekt af landbrugshistorien gennem sine særegne

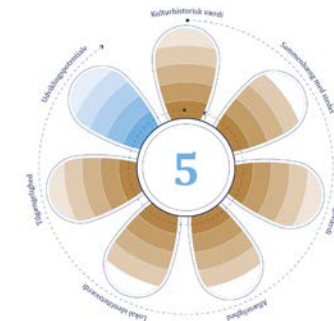
æbleplantager og den infrastruktur, der knytter sig denne, og som ikke på samme måde findes andre steder.

KULTURMILJØETS POTENTIALER I SMÅLANDSFARVANDET

Femø rummer tydelige kulturspor og landskabsmønstre, der gør øen til et værdifuldt formidlingspunkt for lokal, regional og national kulturhistorie til et bredt dansk og udenlandsk publikum. Femø byder således på en bred kulturhistorisk og naturmæssig oplevelse af livet på øerne og placeringen i Smålandsfarvandet.

Disse oplevelser kan yderligere understøttes og perspektiveres gennem bedre og mere inddragende formidling. Femø henvender sig allerede til et bredt publikum af både éndags-turister og overnattende i feriehusene. Øen rummer således allerede faciliteter, der yderligere understøtter besøg.

En bredere perspektivering af formidlingen omkring Smålandsfarvandet vil forudsætte et tæt samarbejde med aktuelle og potentielle aktører og operatører i lokalsamfundet.

Bandholm*Større havnemiljø og søfartssted***EKSPERTGRUPPENS SAMLEDE VURDERING****Kulturhistorisk værdi: 5**

Kulturmiljøet rummer en række meget fine og velbevarede historier og kulturspor omkring Smålandsfarvandets og Danmark havne og forbindelser, som er af national betydning og centrale for forståelsen af Smålandsfarvandets unikke historie.

Sammenhæng med stedet: 4

Kulturmiljøet har en klar sammenhæng med stedet og naturgrundlaget ved en naturlig havn og i direkte tilknytning til ét af områdets største godser.

Bevaringsværdi: 5

Kulturmiljøet meget fine kulturspor er velbevarede og fremstår tydeligt. Kultursporene er bevaringsværdige i et lokalt, regionalt og nationalt perspektiv.

Aflæselighed: 4

Havnen er umiddelbart aflæselig som et vigtigt havnemiljø med rødde langt tilbage i tiden. Tilsvarende gælder for kulturmiljøets rekreative dele med hotel mv. Kulturmiljøets rækker af ens boliger er også nemme af genkende som hørende til godset.

Lokal identitetsværdi: 4

Bandholm er sammen med Knuthenborg et væsentligt element i den lokale identitet og er positivt kendt i regionen, nationalt og til dels internationalt på grund af turismen.

Tilgængelighed: 5

Bandholm og størsteparten af kulturmiljøet er umiddelbart tilgængelig for offentligheden med bil, båd eller offentlig transport, selvom en betydelig del af området er privat ejet. Området omfatter samtidig en række publikumsfaciliteter med en betydelig kapacitet.

Udviklingspotentiale: 5

Bandholm rummer fortællinger og kulturspor omkring flere af Smålandsfarvandets kernefortællinger, der gør stedet til et potentielt vigtigt besøgssted eller en portal til formidling af Smålandsfarvandets væsentlige historier om søfart og handel over havet. Stedet rummer samtidig faciliteter og en kapacitet, der danner et godt grundlag for en videreudvikling.

KULTURMILJØETS RELEVANS FOR DE KULTURHISTORISKE FORTÆLLINGER

Bandholm Havn har rødder tilbage til 1588 som ladeplads for Maribo og blev fra 1800-tallet udviklet af Knuthenborg til et større havneanlæg med udskibning af korn, fiskeri og færgefart til Smålandsfarvandet. Med jernbanen i 1869 blev Bandholm fra landsby til havneby med pakhus, siloer, skibsværft og stationsbebyggelse, hvilket har givet havnemiljøet et tydeligt købstadslignende særpræg. I dag er kulturmiljøet udpeget som nationalt bevaringsværdigt og tilbyder både historiske oplevelser, rekreative faciliteter og forbindelser til Smålandsfarvandets søfart og handel.

Bandholm Havns fine kulturspor sammenfatter en række centrale nationale fortællinger om de nyere danske havne, og havnen repræsenterer meget fint den nyere del af Smålandsfarvandets kernefortællinger:

Kulturhistorisk fortælling 1 og 3: Bandholm Havn fortæller om Smålandsfarvandets fiskeri og havnens rolle som ladeplads og udskibningssted for lokale fisk og landbrugsvarer.

Kulturhistorisk fortælling 2: Havnen illustrerer godsers omfattende internationale handel fra 1800-tallet, der gjorde Bandholm til Danmarks fjerde vigtigste havn omkring 1900.

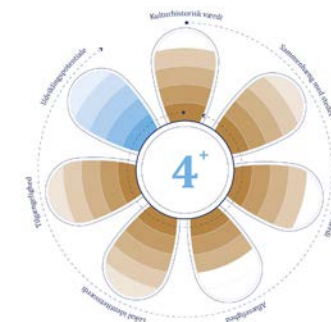
Kulturhistorisk fortælling 1: Bandholm har udviklet sig til et rekreativt og turistmæssigt område i samspil med Knuthenborg, med fortsat betydning for lokal identitet og besøgsoplevelser

KULTURMILJØETS POTENTIALER I SMÅLANDSFARVANDET

Kulturmiljøet tilbyder idag primært oplevelsen af en aktiv havn og et rekreativt område i tilknytning til Knuthenborg. Denne oplevelse kan ydeligere udvikles gennem formidling og som en portal til at opleve andre dele af Smålandsfarvandets vigtige besøgssteder. Kulturmiljøets potentiale som attraktion øges betragteligt, når det ses i sammenhæng med de naboliggende kulturmiljøer, Svanevig og Knuthenborg. Ekspertgruppen vurderer, at Bandholm Havn bør tjene som én af de væsentligste portaler til oplevelse af Smålandsfarvandet.

Bandholm har - i kraft af Knuthenborg - et meget bredt brugersegment af danske og udenlandske brugere, som kan ledes videre i Smålandsfarvandets øvrige lokaliteter. Disse målgrupper vurderes at kunne fremmes yderligere gennem udvikling af Bandholm Havn som en selvstændig attraktion og portal til Smålandsfarvandet.

En udvidelse af formidlingen på stedet vil forudsætte aftaler med operatører og ejere om etablering og drift.

EKSPERTGRUPPENS SAMLEDE VURDERING

Kulturhistorisk værdi: 4

Karrebæksmindes fine nyere kulturspor besidder en høj kulturhistorisk værdi med fine tidstypiske spor fra handel, fiskeri, badebyen og den kystnære boligby siden 1800. Stedets kulturspor kan dog ikke trækkes væsentligt tidligere tilbage.

Sammenhæng med stedet: 5

Alle dele af kulturmiljøets kulturspor og fortællinger handler om placeringen som en bro og et ophold mellem Smålandsfarvandet og købstaden Næstved. Dette aspekt er fortsat meget fint repræsenteret i kulturmiljøet.

Bevaringsværdi: 4

Kulturmiljøet har en høj bevaringsværdi i både et lokalt, regionalt og nationalt perspektiv som en fint bevaret helhed med bevarede kulturhistoriske spor, som hele tiden får nye historiske lag gennem byens fortsatte udvikling.

Aflæselighed: 3

Flere af kulturmiljøets enkeltelementer er let aflæselige, mens byens samlede historie og betydning som udskibningshavn og forbindelse er mindre tydelig.

Lokal identitetsværdi: 5

Der er en stærk lokal, regional og til dels national bevidsthed omkring kulturmiljøet, og der synes at være en vilje til at bevare og udvikle byens kulturspor og værdier.

Tilgængelighed: 5

Karrebæksminde og byens kulturspor er tilgængelige for offentligheden, herunder med offentlig transport. Der er meget veludviklede publikumsfaciliteter til besøg med en høj kapacitet, herunder et mindre, lokalt museum.

Udviklingspotentialer: 5

Sammen med Kulturspor på Enø kan Karrebæksminde udgøre en portal til formidling af Smålandsfarvandet for fritidslandskab og skipperby uden indgreb i stedets integritet. Herunder kan stedet understøtte sejlads i Smålandsfarvandet.

KULTURMILJØETS RELEVANS FOR DE KULTURHISTORISKE FORTÆLLINGER

Karrebæksminde opstod i løbet af 1800-tallet som ladeplads og havneby for Næstved, på et sted med strategisk placering i Smålandsfarvandet. Byen udviklede sig til en kombination af fiskeri, handel og tidlig bade- og ferieby, hvilket stadig præger dens karakter i dag. Kulturmiljøet omfatter Alléen, husrækker, pakhuse, røgerier og havnearealer, som samlet vidner om byens historiske funktioner og rekreative udvikling. Byens kulturspor er velbevarede, offentligt tilgængelige og har stort potentiale for formidling af Smålandsfarvandets kystnære historie. Samtidig er kultursporene et meget sjældent vidnesbyrd i et nationalt dansk perspektiv på nyanlagte havne i de indre farvande og er dermed af en vis national betydning.

Karrebæksminde understøtter Smålandsfarvandets kernefortællinger med en række fine kulturspor og væsentlige perspektiver:

Kulturhistorisk fortælling 1 og 3: Karrebæksminde blev grundlagt som ladeplads og havneby for Næstved og afspejler moderniseringen af Smålandsfarvandets særegne handel med Danmark og i Østersøregionen i 1800-tallet.

Kulturhistorisk fortælling 1: Byen udviklede sig tidligt til bade- og ferieby og er et historisk eksempel på fritidslandskab med tilknytning til vandet.

KULTURMILJØETS POTENTIALER I SMÅLANDSFARVANDET

Kulturmiljøet er velbevaret og kan bruges aktivt til formidling af søfarts- og kystkultur samt oplevelser i Smålandsfarvandet. Kulturmiljøets attraktionsværdi øges betragteligt, hvis det ses i sammenhæng med de naboliggende kulturmiljøer Karrebæk Kirke og Karrebæksminde.

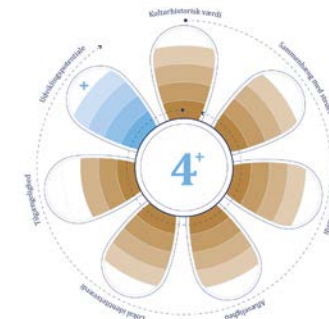
Karrebæksminde opleves idag som en ferieby med spor tilbage til en søfartsfortid. Disse oplevelser kan styrkes gennem aktiviteter, bedre formidling, sikring af kulturspor og eventuelt som base for sejlads i Smålandsfarvandet.

Stedet henvender sig allerede til et meget bredt dansk og til dels internationalt publikum. Stedet har et varieret udbud af oplevelser, der kan rumme de fleste, hvilket yderligere kan understøttes.

Områdets historiske elementer bør sikres og formidles, så de ikke helt overlejres af en løbende fornyelse. Samtidig er det væsentligt at perspektivere stedets historie og landskabsoplevelser ud i Smålandsfarvandets unikke natur.

Holsteinsborg og Snedinge

Herregårdsmiljø med landsby, herregård og dyrkningsarealer langs kysten

EKSPERTGRUPPENS SAMLEDE VURDERING

Kulturhistorisk værdi: 4

Kulturmiljøet er et meget fint eksempel på de store godser med en placering helt ud til vandet omkring Smålandsfarvandet og med en stor kulturhistorisk værdi gennem det velbevarede kulturmiljø.

Sammenhæng med stedet: 4

Holsteinsborgs placering helt ud mod vandet og bag skærmende øer og holme og tæt på udskibningshavnen i Bisserup er unik og meget karakteristisk for området.

Bevaringsværdi: 4

De omfattende nationale udpegninger af Holsteinsborgs bygninger, park og godslandskab samt fredningen af farvandet omkring er et vidnesbyrd om stedets store bevaringsværdier.

Aflæselighed: 4

Den kystnære placering af de fine godsbygninger med udsigt over Smålandsfarvandet, øerne og holmene gør stedet umiddelbart aflæseligt.

Lokal identitetsværdi: 4

Særligt Holsteinsborg er kendt såvel lokalt, regionalt som nationalt som ét af landets karakteristiske godser. Stedet har derved en betydelig lokal identitetsværdi.

Tilgængelighed: 3

Godset og herregårdslandskabet er i et vist omfang tilgængeligt for offentligheden. Der er indrettet parkering ved godset, og parken er åben for publikum i dagtimerne. Der er begrænsede muligheder for at bevæge sig forbi bygningerne langs kysten. Området er begrænset tilgængeligt med offentlig transport.

Udviklingspotentiale: 4-5

Holsteinsborg har potentiale til at udgøre en portal eller et vigtigt besøgssted til oplevelse af Smålandsfarvandets herregårdskultur og sammenhængen med vandet, øerne og handelsforbindelser over havet. Holsteinsborg er samtidig et meget fint sted at opleve Smålandsfarvandets unikke kystnatur.

KULTURMILJØETS RELEVANS FOR DE KULTURHISTORISKE FORTÆLLINGER

Holsteinsborg Gods har rødder tilbage til 1100-tallet som borg og blev kendt i kilderne fra 1300-tallet. Godset udvikledes fra 1598 til 1651 af adelsslægten Trolle til et monumentalt herregårdsanlæg med firefløjet hovedbygning og trefløjet ladegård, suppleret med kirke og nygotiske detaljer i 1800-tallet. Godset har historisk styrket udskibningen fra Bisserup Havn og indflydelsen på de omliggende landsbyer som Snedinge og Rude. Kulturmiljøet omfatter bygninger, park, godslandskab og fredede farvande med holme, og det afspejler den tætte relation mellem landbrugsproduktion, herregårdsdrift og kystnær placering.

Holsteinsborg er et meget helstøbt og velbevaret kulturmiljø med væsentlige fortællinger af både lokal, regional og national betydning. Kulturmiljøet understøtter derfor som det bedst bevarede kystgods omkring Smålandsfarvandet områdets kernefortællinger i et bredt perspektiv:

Kulturhistorisk fortælling 2: Holsteinsborg Gods er et velbevaret eksempel af national betydning på et monumentalt herregårdsanlæg med tilknytning til Smålandsfarvandets kyst og handelsforbindelser.

Kulturhistorisk fortælling 3: Godslandskabet og havnen i Bisserup illustrerer den historiske udnyttelse af jord og adgang til havet som grundlag for godsets økonomi og udvikling.

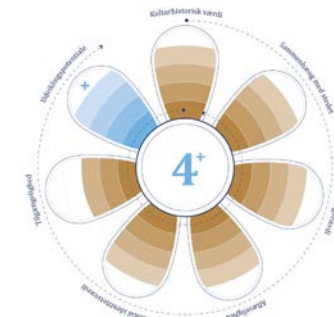
Kulturhistorisk fortælling 1: Den kystnære placering med holme og øer gør Holsteinsborg til et karakteristisk eksempel på samspillet mellem naturgrundlag og herregårdskultur i Smålandsfarvandet.

KULTURMILJØETS POTENTIALER I SMÅLANDSFARVANDET

Holsteinsborg Gods understøtter idag primært en oplevelse udefra og af det kystnære godslandskab samt af den meget fine park. Godset ligger som del af en marguritte-rute og flere nationale cykelruter. Det er ekspertgruppens vurdering, at stedet yderligere vil kunne formidles og udgøre et væsentligt besøgssted eller en portal til oplevelse af Smålandsfarvandet og ikke mindst af områdets særlige godshistorie.

Kulturmiljøet henvender sig aktuelt til offentligheden med fokus på parken og historien om, at HC Andersen har tilbragt meget tid på godset og dermed på et voksent, historieinteresseret publikum. Yderligere vandruter langs kysten vil kunne åbne stedet for et naturinteresseret publikum. Sejlmuligheder vil samtidig kunne være attraktive for børnefamilier.

Der vil skulle indledes en dialog med ejerne af godset i forhold til at få det åbnet yderligere for offentligheden, ligesom der vil skulle indledes et samarbejde med en operatør om formidling af stedet og Smålandsfarvandet.

EKSPERTGRUPPENS SAMLEDE VURDERING

Kulturhistorisk værdi: 4

Skælskør er et meget fint eksempel på købstæder og havnebyer omkring Smålandsfarvandet og med en stor kulturhistorisk værdi gennem det meget velbevarede og let aflæselige kulturmiljø.

Sammenhæng med stedet: 4

Skælskørs sikre placering for enden af en fjord er karakteristisk for Smålandsfarvandets købstæder. Placeringen blev dog byens udfordring i takt med, at større skibe ikke kunne anløbe havnen.

Bevaringsværdi: 4

Skælskør udgør et meget velbevaret kulturmiljø med mange fine kulturspor og strukturer, der afspejler byens historie siden middelalderen. Samtidig er byens placering og overgangen mellem fjordens natur og havnen velbevaret og tydelig.

Aflæselighed: 4

Skælskør er med dens fine gamle huse, pakhuse og købmandsgårde omkring havnen meget genkendelig og let aflæselig. Det samme gælder for placeringen mellem noret og fjorden med adgang til havet.

Lokal identitetsværdi: 4

Skælskør er i dag et attraktivt sted for bosætning - blandt andet i kraft af byens velbevarede kulturmiljø ved vandet. Byen er dog mindre kendt i et regionalt og nationalt perspektiv.

Tilgængelighed: 3

Skælskør rummer som aktiv by en række faciliteter for besøgende med museum og restauranter - ikke mindst omkring havnen. Byen kan nås af alle, herunder med båd eller med offentlig transport.

Udviklingspotentiale: 4-5

Skælskør har potentiale til at udgøre en portal eller et vigtigt besøgssted til oplevelse af Smålandsfarvandets købstæder og sammenhængen med vandet, øerne og handelsforbindelser over havet.

KULTURMILJØETS RELEVANS FOR DE KULTURHISTORISKE FORTÆLLINGER

Skælskør blev oprindeligt anlagt på to høje med direkte adgang til både Noret og til Skælskør Fjord. Placeringen er karakteristisk for mange bydannelser i middelalderen, og formodentlig er bebyggelsen allerede vokset frem i løbet af vikingetiden. Skælskørs næsten 1000-årige historie som handels- og industriby er meget synlig i byrummets struktur og arkitektur. Skælskør er præget af sit udgangspunkt som traditionel købstad og havneby, der siden slutningen af 1800-tallet også udviklede sig som stationsby og industriby med nye kvarterer.

Sammenhængen og dybden i den historiske bygningsmasse giver byens dens særlige karakter, og gør den til et let aflæseligt kulturspor, der af national betydning som et meget fint eksempel på en mindre og meget velbevaret købstad.

Skælskør understøtter meget fint Smålandsfarvandets kernefortællinger med en række væsentlige perspektiver, der rækker ud både nationalt og internationalt:

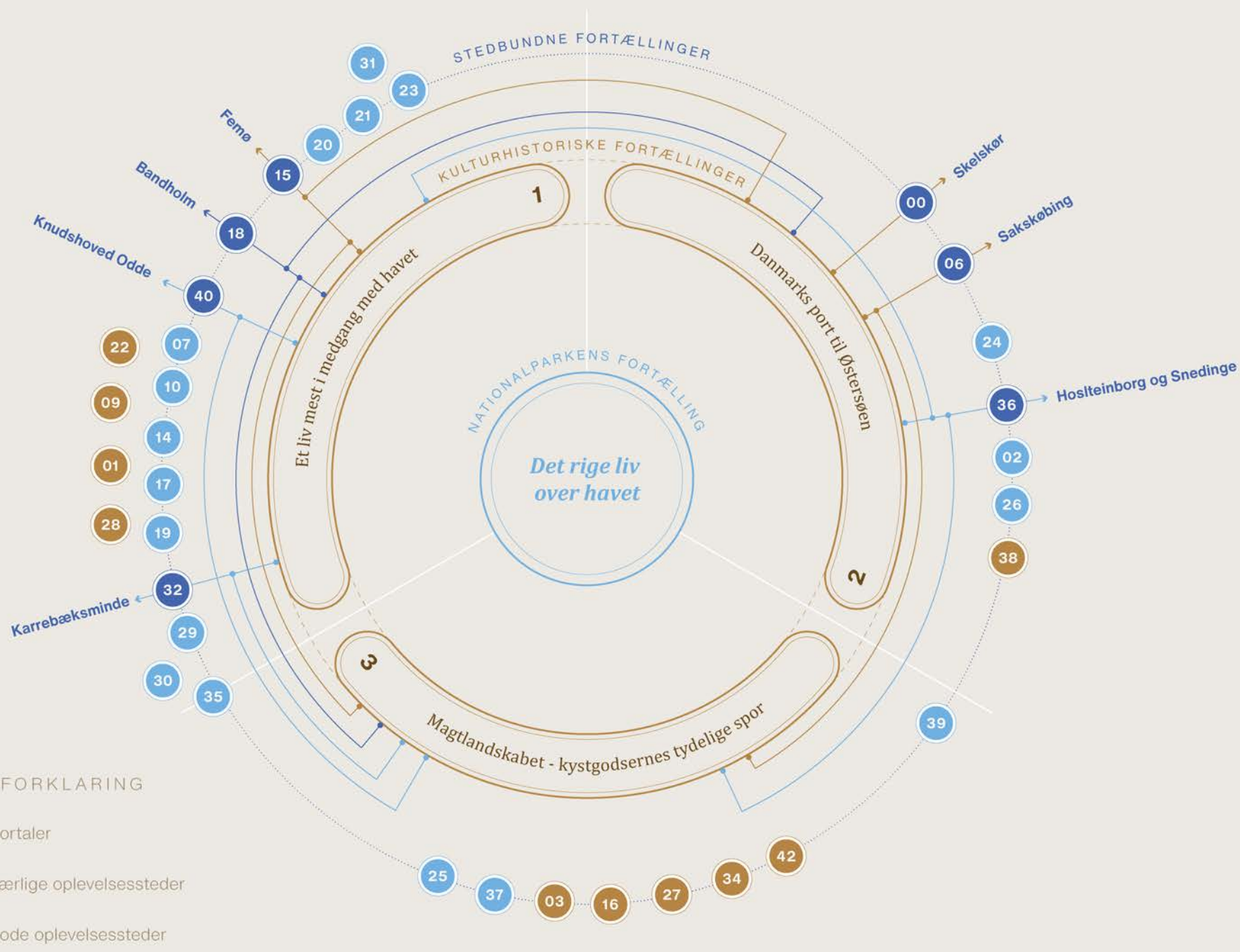
Kulturhistorisk fortælling 2: Skælskør rummer et velbevaret købstadsmiljø, der står som et fint vidnesbyrd om handel og søfart i Smålandsfarvandet siden middelalderen. Byen er et meget fint sted at opleve denne historie og Smålandsfarvandets bedst bevarede købstad.

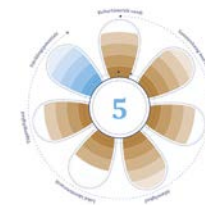
KULTURMILJØETS POTENTIALER I SMÅLANDSFARVANDET

Skælskør understøtter idag primært en byoplevelse med en vanskelig adgang til naturen og fjorden. Der er dog allerede mulighed for at sejle på fjorden fra byen. Med sine væsentlige historier, fine kulturspor, gode beliggenhed og eksisterende faciliteter er det ekspertgruppens vurdering, at Skælskør har et stort potentiale som en portal til en Nationalpark Smålandsfarvandet ved nationalparkens ene ende og tæt på motorvejsforbindelser.

Skælskør henvender sig i dag primært til et lokalt kulturhistorisk interesseret publikum og til områdets beboere. En del turister besøger dog også stedet, men disse besøgsgrupper kan udvides betydeligt til også at rumme et startsted for besøg og ruter langs Smålandsfarvandets kyster for aktive brugere.

En yderligere udvikling af Skælskør som portal og indgang til Smålandsfarvandet vil forudsætte etablering af et formidlings- og informationssted i samarbejde med lokale aktører, herunder det lokale museum, som allerede formidler byens historie.

Knudshoved Odde*Landskabsmiljø som en del af herregård***EKSPERTGRUPPENS SAMLEDE VURDERING****Kulturhistorisk værdi: 4**

Knudshoved Odde rummer en hel række meget fine kulturspor fra 6.000 års karakteristisk historie i området.

Sammenhæng med stedet: 5

Odden kan på mange måder betragtes som essensen af sammenhængen med naturgrundlaget og samspillet mellem landskabet og kulturhistorien, der karakteriserer Smålandsfarvandet unikke natur og kulturhistorie.

Bevaringsværdi: 4

Områdets struktur og kulturspor har uberørte træk fra alle perioder af menneskelig bosætning i Danmark med undtagelse af moderne tekniske landskaber. Området har derfor en meget høj bevaringsværdi.

Aflæselighed: 5

Områdets kulturhistorie - ikke mindst de mange gravhøje - er tydelig og let afkodelig. Den landskabelige oplevelse af Odden er som oplevelsen af farvandet fra øerne. Her har man et unikt udkig til fastlandet på Nordfalster og ikke mindst til Avnø og Svinø. Stedet giver derfor også en særlig mulighed for at opleve Smålandsfarvandets kyster fra søsiden.

Lokal identitetsværdi: 3

Knudshoved Odde er særligt lokalt kendt og ikke videre anvendt. Området synes ikke at være videre kendt regionalt eller nationalt.

Tilgængelighed: 4

Området er offentligt tilgængeligt for kørende og cyklister trods afstanden. Med besøgscenteret findes allerede fine publikumsfaciliteter.

Udviklingspotentiale: 5

Knudshoved Odde har natur- og kulturhistoriske oplevelser, som meget fint repræsenterer Smålandsfarvandets unikke værdier. Med en udbygning af de eksisterende faciliteter har stedet potentiale som en portal til oplevelse af kystlandskaberne i Smålandsfarvandet.

KULTURMILJØETS RELEVANS FOR DE KULTURHISTORISKE FORTÆLLINGER

Knudshoved Odde har været beboet siden tidlig stenalder og rummer både fortidsminder, gravhøje og dysser samt landsbyer som Knudshøj og Oreby med ældre landarbejderboliger tilknyttet Rosenfeldt Gods. Området har bevaret sin grundstruktur med spredt bebyggelse, skov og afgræssede jordlodder, og rummer både historiske gårde og nyere rekreative faciliteter. Odden kombinerer naturskønne kystskove, strande og fuglerige områder med et besøgs- og formidlingscenter, hvilket gør stedet til et væsentligt eksempel på sammenhængen mellem kultur- og naturhistorie i Smålandsfarvandet. Tilsvarende er Knudshoved Odde et unikt dansk urtidslandskab med en unik balance mellem kulturlandskab og naturgrundlaget, som ikke findes tilsvarende andre steder i Danmark.

Knudshoved Odde rummer et unikt kulturlandskab, der både er et meget fint nationalt eksempel på et dansk urtidslandskab og rummer samtidig centrale fortællinger og kulturspor, der understøtter Smålandsfarvandets kernefortællinger:

Kulturhistorisk fortælling 1: Knudshoved Odde rummer 6.000 års bosættelseshistorie fra stenalder til i dag, tydeliggjort gennem gravhøje, dysser og landsbyernes bebyggelse. Oddens landskab afspejler samspillet mellem naturgrundlag og menneskelig aktivitet, herunder fiskeri, skovbrug, kystnært landbrug og afgræsning.

Kulturhistorisk fortælling 3: I nyere tid er det særlige godslandskab også blevet et rekreativt og formidlingsmæssigt center med natur- og kulturhistorie som hovedoplevelse.

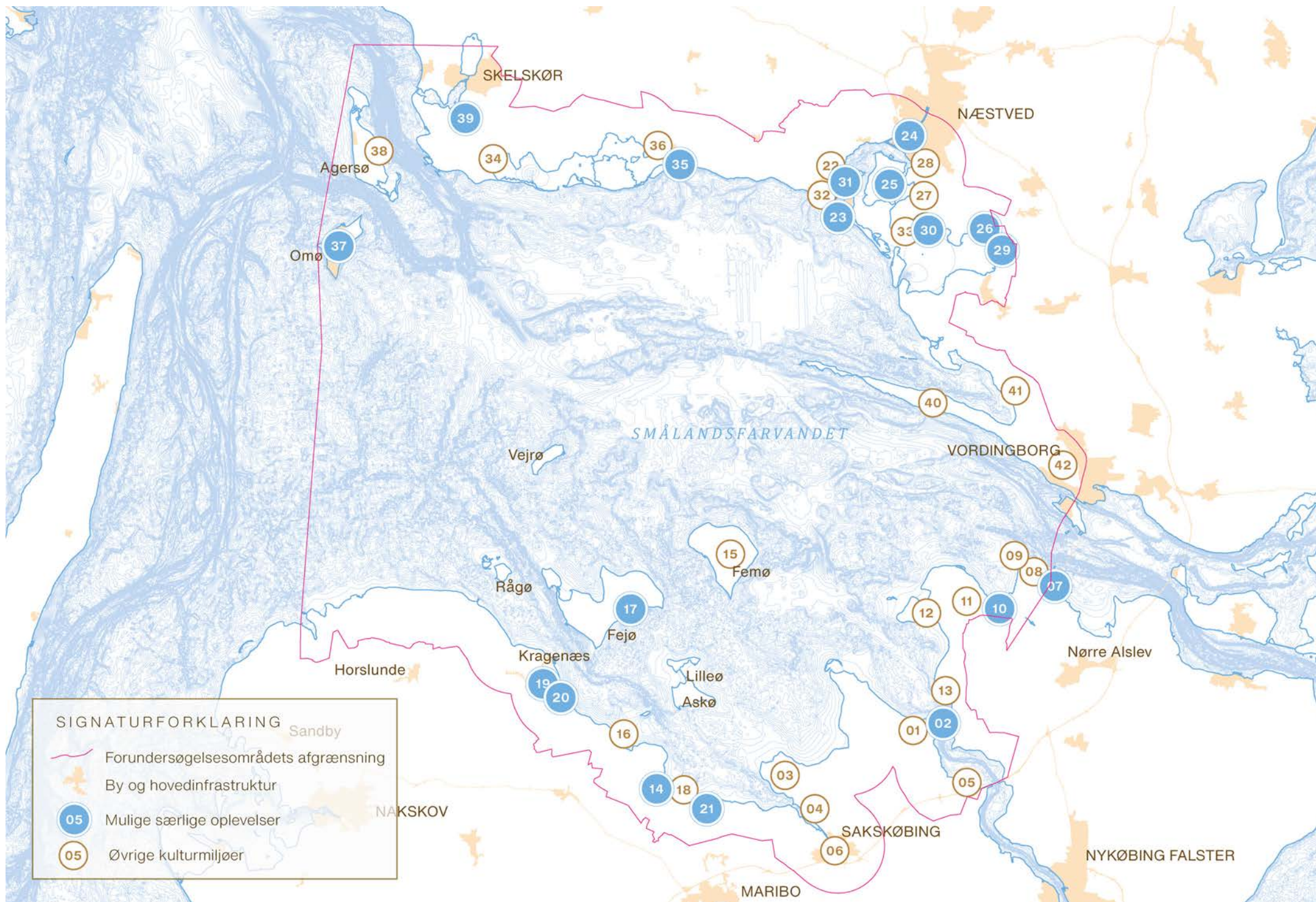
KULTURMILJØETS POTENTIALER I SMÅLANDSFARVANDET

Knudshoved Odde kan fungere som en portal til Smålandsfarvandets kystlandskaber, hvor både natur- og kulturhistorie formidles. Odden illustrerer områdets karakteristiske samspil mellem vand, kyst, skov og landbrug og har potentiale til at tiltrække flere besøgende, både fra land og fra vand, som ønsker en helhedsoplevelse af nationalparkens unikke landskaber.

Det er ekspertgruppens vurdering, at Knudshoved Odde kan udgøre en portal eller et meget vigtigt besøgssted i en Nationalpark Smålandsfarvandet, idet stedet tilbyder en helt unik oplevelse af samspillet mellem hav og land med adgang fra landsiden. Samtidig er områdets urtidslandskab unikt i et nationalt perspektiv. Oddens længde og de relativt store afstande gør dog stedet praktisk utilgængeligt for mange besøgende.

Odden henvender sig idag primært til lokale og regionale gæster i bil og i begrænset omfang til cykelturister med en interesse i naturoplevelser. Stedet imødekommer ikke sejlturismen.

En yderligere udbredelse af målgrupperne kan forudsætte udbygning af infrastrukturen, herunder eventuelt anlæg af et landingssted for sejlsende samt etablering af overnatningsmuligheder. Området er privat ejet, og en udvikling forudsætter en tæt dialog med ejeren af området.

3. SMÅLANDSFARVANDETS VIGTIGE KULTURSPOR

Mulige særlige oplevelser

...

LOKALITETER

02. Guldborg Færgeby

Færge- og søfartssted mellem Falster og Lolland

07. Falstria

Restaurant og overfartssted

10. Vålse Vig

Inddæmningsområde med dige og pumpestation

14. Svanevig

Arkæologisk lokalitet og bronzealderen

17. Dybvig Havn

Mindre havnemiljø på Fejø

19. Glentehøj

Gravhøj fra stenalderen

20. Ravnsborg

Arkæologisk lokalitet med middelalderborg

21. Knuthenborg

Herregårdsmiljø med park og safaripark

23. Gamle sommerhuse på Enø

Ældre sommerhusområde

24. Susåen

Åmiljø og kanal med spor af søfartshistorien

25. Gavnø Gods

Herregårdsmiljø med dyrkningslandskab og park

26. Vester Egesborg

Arkæologisk lokalitet med handelsplads fra vikingetiden

29. Vildtbanegrøften

Landskabsspor fra middelalder og enevælde

30. Basnæs

Fiskermiljø og fiskerleje

31. Fjordfiskeri ved Karrebæk

Mindre fiskemiljø

35. Bisserup Landsby og Havn

Landsby, udskibningshavn og fiskerleje

37. Omø Kirkehavn og by

Ømiljø med landsby og havn

39. Borreby Gods

Herregårdsmiljø med herregård og dyrkningsarealer ved kysten

Planscape, Schønherr og Visbvd.dk

I forbindelse med den endelige screening og vurdering af værdifulde kulturmiljøer og andre kulturhistoriske lokaliteter, der kan understøtte en mulig Nationalpark Smålandsfarvandet, har ekspertgruppen peget på i alt 18 lokaliteter, som besidder særlige kvaliteter, som gør dem oplagte som særlige besøgssteder for et bredt dansk og internationalt publikum til en Nationalpark Smålandsfarvandet.

Der er ved vurderingen på den ene side lagt vægt på lokaliteternes kulturhistoriske og bevaringsmæssige værdier i relation til de kernefortællinger, der er karakteristiske for Smålandsfarvandet.

Selvom lokaliteterne er meget forskellige og har deres særegne karakter, er det et gennemgående træk ved de 18 lokaliteter, at de rummer meget velbevarede og karakteristiske kulturspor og repræsenterer udvalgte eller centrale kulturhistoriske fortællinger, der er unikke eller særlige i såvel et lokalt som i et regionalt perspektiv og for de fleste vedkommende også i et nationalt og til dels internationalt perspektiv. Der er tale om lokaliteter og fortællinger, der er væsentlige vidnesbyrd om såvel lokale historier som for forståelsen af Danmarks historie i en bredere kontekst af Østersøområdet.

Samtidig har ekspertgruppen på grundlag af dens erfaringer med formidling af kulturhistorien på historiske lokaliteter i sine vurderinger af lokaliteterne lagt vægt på de enkelte steders potentialer som formidlingssteder. Herunder har ekspertgruppens set på stedernes aflæselighed; om stedernes historier og kulturspor kan ses og genkendes af et bredt dansk og udenlandsk publikum med begrænset

forhåndskendskab til Smålandsfarvandet. Samtidig har ekspertgruppen vurderet på lokaliteternes potentialer i forhold til at understøtte publikums adgang til stederne, stedernes faciliteter og hvilke oplevelsestyper og besøgssegmenter, det enkelte sted kan understøtte.

Ekspertgruppens reviderede vurdering af de 18 lokaliteter, der i vurderingerne har opnået en samlet score på 4 eller 4+, vurderes egnede som steder, der er vigtige for en oplevelse formidling af kernefortællingerne og de særegne landskaber i en mulig Nationalpark Smålandsfarvandet. Nedenfor er ekspertgruppens vurderinger af hver af disse 18 lokaliteter gengivet med en sammenfatning af, hvilke af Smålandsfarvandets kernehistorier stedet repræsenterer samt stedets potentialer for udvikling og som sted at inddrage i et besøg i en Nationalpark Smålandsfarvandet.

Den fulde gennemgang af ekspertgruppens vurderingskriterier og vurderinger af de enkelte steder er gengivet sidst i den foreliggende rapport.

Guldborg Færgeby*Færge- og søfartssted mellem Falster og Lolland***SAMLET SCORE: 4****KULTURMILJØETS RELEVANS FOR DE KULTURHISTORISKE FORTÆLLINGER**

Guldborg er opstået som færgested mellem Lolland og Falster og har sandsynligvis fungeret som overfartssted siden 1500-tallet. Byens udvikling i 1700- og 1800-tallet knyttede sig til færgen, toldfunktionen, pakhuse, havn, savværk og mejeri, og den blev et vigtigt knudepunkt for både søfart og landbrug. Med anlæggelsen af Guldborgbroen i 1934 ændrede byens funktion sig, men kultursporene vidner stadig om dens rolle som færgeby, oplandsby og overgangssted mellem to landområder. Spor af skanser fra Svenskekrigene understreger samtidig byens strategiske betydning gennem historien.

Som kulturmiljø bidrager Guldborg til Smålandsfarvandets kernefortællinger om:

Kulturhistorisk fortælling 2: Overfarten og forbindelserne på tværs af Smålandsfarvandet og den Strategisk placering og betydning i både fredstid og krig.

Kulturhistorisk fortælling 3: Udviklingen af en mindre rural by med rødder i landbruget og godssystemet.

KULTURMILJØETS POTENTIALER I SMÅLANDSFARVANDET

Byen rummer fortsat aflæselige kulturspor og har stort potentiale som informationspunkt og formidlingssted for Smålandsfarvandets kulturhistorie.

Guldborg giver idag og bør i fremover i endnu højere grad fungere som et informationspunkt ved overgangen af én del af Smålandsfarvandet til en anden som en informationshub på ture for alle målgrupper, der oplever Smålandsfarvandet i bil, på cykel eller til fods.

Rollen som naturligt informationspunkt omkring Smålandsfarvandets historier og lokaliteter på særligt Falster og Lolland forudsætter etablering af nye fysiske faciliteter - eksempelvis på havnen - gennem en operatør.

Falstria*Restaurant og overfartssted***SAMLET SCORE: 4****KULTURMILJØETS RELEVANS FOR DE KULTURHISTORISKE FORTÆLLINGER**

Kulturmiljøet omkring Orehoved og restauranten Falstria ligger strategisk ved overgangen mellem Sjælland og Falster og har historisk markeret forbindelsen over Storstrømmen. Området afspejler både brobyggeriets historie, lokal bebyggelse og samspillet mellem trafik, erhverv og gæstfrihed i Smålandsfarvandet.

Kulturhistorisk fortælling 1, 2 og 3: Falstria understøtter alle Smålandsfarvandets tre kernefortællinger som en meget synlig og ikonisk markør i den ene ende af afgrænsningen af en nationalpark Smålandsfarvandet. Området markerer en historisk passage og forbindelser over Smålandsfarvandet, fra færgefart til Storstrømsbroens etablering i 1937, som sammenfatter aspekterne omkring livet med havet, handel, magt og søfart samt samspillet mellem land og hav. Denne fortælling har et klart nationalt og internationalt perspektiv, som en transporthub for forbindelser mellem landsdele og mellem Skandinavien og Europa.

Kulturhistorisk fortælling 2 og 3: Restauranten Falstria, Brohallen og Brovænget-udstyknngen illustrerer 1930-50'ernes funktionelle arkitektur og brobyggeriets sociale og erhvervsmæssige aktiviteter.

KULTURMILJØETS POTENTIALER I SMÅLANDSFARVANDET

Falstrias synlighed og symbolik gør det til en ikonisk markering af Smålandsfarvandets vestlige ende og et naturligt way-finding-spot for forbipasserende, der skal opleve en Nationalpark Smålandsfarvandet.

Falstria udgør idag en synlig markering af overgangen mellem landsdelene. Stedet er samtidig stadig restaurant, der betjener et primært lokalt publikum. Stedet kan dog udvikles betydeligt som et formidlingssted for et bredt regionalt, nationalt og internationalt publikum som del af oplevelsen af Smålandsfarvandet.

Etableringen af en ny markering af overgangen og et way-finding-spot vil forudsætte en etablering og drift gennem nye aktører og eventuelt som del af etableringen af den nye forbindelse over Storstrømmen.

SAMLET SCORE: 4

KULTURMILJØETS RELEVANS FOR DE KULTURHISTORISKE FORTÆLLINGER

Vålse Vig er et velbevaret eksempel i et nationalt perspektiv på kystbearbejdning og afvanding i Smålandsfarvandet. Området viser, hvordan et lavvandede kystlandskab i løbet af 100 år blev omdannet til landbrugsjord gennem inddæmning, etablering af diger, afvandingskanaler og landbrugsbebyggelser. Kulturmiljøet omfatter dæmning, havn, pumpestation, fladt inddæmmede landskab og tre gårde, og fortæller om samspillet mellem landskab, vand og menneskelig aktivitet.

Vålse Vig understøtter Smålandsfarvandets kernefortællinger på flere områder med perspektiver, der rækker fra oldtiden til nyeste tid:

Kulturhistorisk fortælling 1: Stenalderboplader og det oprindelige fjordsystem viser, hvordan kystmiljøet har været afgørende for jagt og fiskeri.

Kulturhistorisk fortælling 1 og 3: Inddæmning og afvanding fra midten af 1800-tallet til 1900-tallet skabte nyt landbrugsjord og ændrede landsbyens placering i forhold til kysten. Dæmning, havn og afvandingssystem illustrerer tekniske løsninger og landbrugsudvikling i Smålandsfarvandet.

KULTURMILJØETS POTENTIALER I SMÅLANDSFARVANDET

Kulturmiljøet formidles ikke idag men giver en umiddelbar oplevelse af principperne i inddæmning. Denne oplevelse kan styrkes gennem en aktiv formidling af stedets historiske funktion og betydning i Smålandsfarvandets historie.

Stedet opleves idag primært af cykelturister og besøgende i bil, der passerer stedet. Fortællingen kan dog bredes ud til et meget bredt dansk og internationalt publikum, herunder til skoler og børnefamilier gennem en målrettet formidling. Formidlingen kan herunder inddrage interaktive elementer til oplevelse og forståelse af principperne i inddæmning, som vil være relevant i et regionalt, nationalt og internationalt perspektiv.

Etableringen af en aktiv formidling vil forudsætte aftaler med en operatør samt med ejerlauget om etablering og drift af publikumsfaciliteter.

Svanevig*Arkæologisk lokalitet fra bronzealderen***SAMLET SCORE: 4****KULTURMILJØETS RELEVANS FOR DE KULTURHISTORISKE FORTÆLLINGER**

Svanevig udgør et meget velbevaret oldtidslandskab på 48,5 ha med otte fredede gravhøje, strandeng og udsigt over Smålandshavet. Gravhøjene, formodentlig fra bronzealderen, ligger tæt ved vandet og vidner om oldtidens bosætning, fiskeri og handel. Området er uberørt takket være fredning og naturbeskyttelse og knytter sig visuelt til nærliggende bygninger som Bandholm Kirke og Skole. Svanevig tilbyder i dag en stemningsfuld oplevelse af oldtidens tilknytning til havet og har betydelig national kulturhistorisk betydning og er af international forskningsinteresse.

Svanevig understøtter på meget fin vis Smålandsfarvandets kernefortællinger:

Kulturhistorisk fortælling 1: Gravhøjene ved Svanevig er et fint og nationalt vigtigt vidnesbyrd om bronzealderens bosætning og udnyttelse af havets ressourcer.

Kulturhistorisk fortælling 2: Højenes placering tæt ved vandet signalerede rigdom, magt og bosættelsens betydning for forbipasserende og handlende. Området skaber i dag oplevelse og formidling af Smålandsfarvandets kysthistorie og oldtidens maritime tilknytning.

KULTURMILJØETS POTENTIALER I SMÅLANDSFARVANDET

Kulturmiljøets potentiale som attraktion øges betragteligt, når det ses i sammenhæng med de naboliggende kulturmiljøer, Bandholm og Knuthenborg. Det unikke kulturmiljø rummer idag en stærk stemningsskabende oplevelse med udsigten over vandet med de otte oldtidshøje. Stedets betydning og historie kan formidles yderligere gennem passiv formidling og aktiviteter, som viser stadets relevans i en national og international sammenhæng.

Kulturmiljøet henvender sig allerede til brede målgrupper af forbipasserende, men vurderes at kunne målrettes yderligere til et dansk og internationalt kulturhistorisk interesseret publikum som del af formidlingen af Smålandsfarvandet.

En udvidelse af formidlingen vil forudsætte aftaler med en operatør og med grundejeren om etablering af publikumsfaciliteter.

Dybvig Havn*Mindre havnemiljø på ø***SAMLET SCORE: 4****KULTURMILJØETS RELEVANS FOR DE KULTURHISTORISKE FORTÆLLINGER**

Dybvig Havn på sydsiden af Fejø er en oprindelig naturhavn, som blev udbygget i 1800-tallet for at sende øens landbrugsvarer til markedet. Havnen husede både værfter, lagerbygninger og skibsmotorfabrikker og var et centralt centrum for søfart, fiskeri og lokal erhvervsaktivitet. Efter etableringen af færgehavnen i Vesterby i 1960 mistede Dybvig Havn sin erhvervsmæssige betydning, men fungerer fortsat som en aktiv lystbådehavn og velbevaret kulturmiljø med stor autenticitet og høj integritet.

Dybvig Havn rummer en række meget fine kulturspor, der er karakteristiske for danske småøer og dermed har en national relevans. Samtidig understøtter kulturmiljøet meget fint Smålandsfarvandets kernefortællinger:

Kulturhistorisk fortælling 1 og 2: Dybvig Havn var et centralt udskibningssted for Fejøs landbrugsprodukter og illustrerer søfartens og fiskeriets betydning i Smålandsfarvandet. Havnen rummer kulturspor fra lokale værfter og skibsmotorproduktion, der afspejler øens selvforsynende erhvervsstruktur.

Kulturhistorisk fortælling 1: Dybvig Havn er et autentisk kulturmiljø, som i dag giver oplevelse af historisk havnedrift og rekreative aktiviteter med potentiale for formidling af Smålandsfarvandets søfarts- og fiskerihistorie.

**KULTURMILJØETS POTENTIALER I
SMÅLANDSFARVANDET**

Dybvig Havn tilbyder idag en stemningsskabende og fin oplevelse af et ældre havnemiljø. Oplevelsen kan dog styrkes gennem en formidling af stedets betydning og historie og gennem levende aktiviteter.

Havnen henvender sig idag til et bredt publikum, der besøger øen samt ikke mindst til et sejlerpublikum. Disse målgrupper kan styrkes og udvides med levende aktiviteter for ikke mindst børnefamilier. Dybvig Havn vurderes at have et meget fint potentiale som et besøgssted for sejlere og for sejludflugter, der giver en oplevelse af Smålandsfarvandet fra søsiden.

En udvidelse af formidlingen på stedet vil forudsætte aftaler med operatører og ejere om etablering og drift.

SAMLET SCORE: 4**KULTURMILJØETS RELEVANS FOR DE
KULTURHISTORISKE FORTÆLLINGER**

Glentehøj rummer en af Danmarks bedst bevarede jættestuer fra yngre stenalder (ca. 3200-3000 f.v.t.) og er omgivet af tre andre gravhøje. Området er udpeget som et væsentligt nationalt fortidsminde. Området ligger på et højdedrag med udsigt over vandet og markerer oldtidens tilknytning til Smålandsfarvandets ressourcer, herunder fiskeri og handel. Fund af flintredskaber, lerkar og ravperler viser stedets rigdom, mens placeringen tæt ved kysten signalerede magt og varig bosættelse. I dag er lokaliteten tilgængelig for offentligheden og udgør en vigtig del af den nationale kulturarv med stort potentiale for formidling og oplevelser.

Glentehøj er ikke kun centralt i et nationalt – og til dels i et internationalt – perspektiv, men er samtidig et meget fint og karakteristisk kulturspor, der afspejler Smålandsfarvandets kernehistorier:

Kulturhistorisk fortælling 1: Glentehøj vidner om livet i yngre stenalder og oldtidens bosættelser langs Smålandsfarvandet.

Kulturhistorisk fortælling 2: Gravhøjene blev bevidst placeret tæt ved vandet som symbol på rigdom, magt og tilknytning til havets ressourcer.

**KULTURMILJØETS POTENTIALER I
SMÅLANDSFARVANDET**

Kulturmiljøet rummer idag en stærk stemningsskabende oplevelse med udsigten over vandet med de fire oldtidshøje. Stedets betydning og historie kan formidles yderligere gennem passiv formidling og aktiviteter.

Lokaliteten udgør et nationalt vigtigt oldtidslandskab med potentiale for oplevelses- og kulturformidling. Nærheden til kulturmiljøet Ravnsborg og landskabsfredningen Ravnsby Bakker øger stedets attraktionsværdi.

Kulturmiljøet henvender sig allerede til brede målgrupper af forbipasserende, men vurderes at kunne målrettes yderligere til et dansk og internationalt kulturhistorisk interesseret publikum som del af formidlingen af Smålandsfarvandet. En udvidelse af formidlingen vil forudsætte aftaler med en operatør og med grundejeren om etablering af publikumsfaciliteter.

Ravnsborg*Arkæologisk lokalitet med middelalderborg***SAMLET SCORE: 4+****KULTURMILJØETS RELEVANS FOR DE KULTURHISTORISKE FORTÆLLINGER**

Ravnsborg ligger nordøst for Nakskov helt ud til Smålandsfarvandet og består af en borgbanke og rester af ringmursborgen fra 1300-tallet. Borgen blev opført under svækket kongemagt som strategisk forsvar mod angribere fra vandet og var omgivet af voldgrav og ringmur med tårne og port. Den mistede sin militære betydning i begyndelsen af 1500-tallet og blev revet ned, mens skibsværftet Engelsborg tog over. I dag kan borgbanken og enkelte murrester aflæses, og området tilbyder udsigt over vandet samt historisk formidling.

Ravnsborg er et væsentligt nationalt fortidsminde fra middelalderen, som rummer unikke fortællinger om Danmarks rolle i Østersøregionen i middelalderen og dermed rummer klare internationalt perspektiver. Samtidig rummer kulturmiljøet meget fine vidnesbyrd, der understreger Smålandsfarvandets kernefortællinger:

Kulturhistorisk fortælling 1 og 2: Ravnsborg illustrerer Smålandsfarvandets strategiske og handelsmæssige betydning og kongemagts forsvar i middelalderen. Borgen blev opført hurtigt og aldrig fuldt færdigbygget, hvilket viser tidens magtkampe og hastige militære behov, og den er i det perspektiv et unikt bevaret nationalt fortidsminde.

Kulturhistorisk fortælling 3: Ruinen vidner om udviklingen af borge i området og fungerer som et historisk pejlemærke for middelalderens forsvarsanlæg og efterfølgende skibsbyggeri og udvikling af områdets godser.

KULTURMILJØETS POTENTIALER I SMÅLANDSFARVANDET

Kulturmiljøet rummer idag en stærk stemningsskabende oplevelse med udsigten over vandet med borgruinen. Stedets betydning og historie kan formidles yderligere gennem passiv formidling og aktiviteter. Det er ekspertgruppens vurdering, af såvel kultursporene som fortællingerne om Ravnsborg yderligere kan gøres relevante for et bredt nationalt og internationalt publikum gennem yderligere formidlingstiltag og med relationer til Danmarks Borgcenter og borgruinen i Vordingborg.

Kulturmiljøets placering i forbindelse med landskabsfredningen Ravnsby Bakker og nærheden til kulturmiljøet Glentehøj øger stedets attraktionsværdi betragteligt.

Kulturmiljøet henvender sig allerede til brede målgrupper af forbipasserende, men vurderes at kunne målrettes yderligere til et dansk og internationalt kulturhistorisk interesseret publikum som del af formidlingen af Smålandsfarvandet.

En udvidelse af formidlingen vil forudsætte aftaler med en operatør og med Lolland Kommune om etablering af publikumsfaciliteter.

Knuthenborg*Herregårdsmiljø med park og safaripark***SAMLET SCORE: 4+****KULTURMILJØETS RELEVANS FOR DE KULTURHISTORISKE FORTÆLLINGER**

Knuthenborg, oprindeligt Aarsmarke, blev grundlagt i middelalderen og udviklet til et stort gods under den tyske adelsfamilie Knuth fra 1681. I 1800-tallet gennemgik godset omfattende forandringer med en romantisk park efter engelsk forbillede, modernisering af avlsbygninger og etablering af arbejderboliger, mens fortidsminder blev iscenesat som del af landskabet. Knuthenborg safaripark åbnede i 1969 og udgør i dag en vigtig del af godsets identitet og tilgængelighed for offentligheden. Godset driver stadig landbrug og skov langs Lollands nordkyst og spiller en central rolle i områdets landskabsudformning og rekreative tilbud.

Knuthenborg rummer gennem sine unikke bygninger og park et helt særligt eksempel på dansk herregårdsarkitektur, der er af national og international betydning. Samtidig er Knuthenborg et meget fint eksempel på Smålandsfarvandets kernefortællinger:

Kulturhistorisk fortælling 3: Knuthenborg illustrerer udviklingen af kystnære godser ved Smålandsfarvandet og deres rolle i landbrugs- og skovdrift over 150 år. Parken og de rekonstruerede bygninger viser, hvordan godset kombinerede moderne drift, landskabsarkitektur og rekreative funktioner.

Kulturhistorisk fortælling 1: Fortidsminder og historiske spor indarbejdet i parken forbinder Knuthenborg med områdets ældre historie og kulturarv i relation til livet ved Smålandsfarvandet fra oldtid til nutid.

Gamle sommerhuse på Enø*Ældre sommerhusområde***KULTURMILJØETS POTENTIALER I SMÅLANDSFARVANDET**

Knuthenborg rummer i dag en ganske særlig type af oplevelse i kraft af kombinationen af det unikke herregårdsmiljø og dyreparken, som er indrettet i den historiske park til godset. Dette giver allerede stedets mange besøgende en helt særlig oplevelse. Det er ekspertgruppens vurdering, at disse oplevelser yderligere kan styrkes til at rumme formidling og oplevelse af kernefortællingerne i en Nationalpark Smålandsfarvandet.

På længere sigt kan stedet – eventuelt kombineret med besøgsoplevelse af Bandholm Havn – udvikles som en vigtig portal til Nationalpark Smålandsfarvandet, der kan nå et meget bredt publikum i kraft af stedets allerede eksisterende appel til meget brede publikumsgrupper af et regionalt, nationalt og internationalt publikum.

Kulturmiljøets potentiale som attraktion øges betragteligt, når det ses i sammenhæng med de naboliggende kulturmiljøer, Svanevig og Bandholm.

Forudsætningerne for en udvidelse af formidlingen af Smålandsfarvandets kernehistorier vil være et tæt samarbejde med Knuthenborg, som vil kunne tilføje en ekstra dimension til publikums besøgsoplevelse.

SAMLET SCORE: 4+**KULTURMILJØETS RELEVANS FOR DE KULTURHISTORISKE FORTÆLLINGER**

Langs Enøs vestkyst ligger små, velbevarede sommerhuse fra 1930-1950 med karakteristisk træarkitektur, placeret direkte på flade strandenge uden indhegning. Husene repræsenterer den tidlige udvikling af Enø som sommerhusområde efter etableringen af broen i Karrebæksminde i 1936 og viser samtidig omdannelsen af landbrugsarealer til rekreative formål. Området afspejler fritidslandskabets udvikling langs Smålandsfarvandets kyster og er tilgængeligt for offentligheden, selvom husene privat ejes og kun få har individuel bevaringsværdi.

De gamle sommerhuse på Enø bidrager til Smålandsfarvandets kernefortællinger med en nutidig perspektivering på området traditionelle primære fortællinger:

Kulturohistorisk fortælling 1: Enø illustrerer den tidlige udvikling af sommerhusområder langs kysterne efter 1930. Sommerhusene viser omdannelsen af landbrugsjord til rekreative formål og fritidslandskaber. Området er en tilgængelig repræsentant for Smålandsfarvandets kultur- og fritidshistorie.

KULTURMILJØETS POTENTIALER I SMÅLANDSFARVANDET

Enø tilbyder idag traditionel sommerhusturisme med muligheder for at opleve Smålandsfarvandets kultur og natur.

I et samlet destinationsperspektiv vil sommerhusområdet i nogen grad supplere overnatningskapaciteten i Nationalpark Smålandsfarvandet og skal ses i sammenhæng med kulturmiljøerne omkring Karrebæksminde.

Enø henvender sig idag til et bredt segment af danske og udenlandske sommerhusturister. På grund af de gode adgangsforhold kan denne gruppe udvides yderligere til også at understøtte andre typer af besøg, herunder endags-turister.

En udvidelse af formidlingen og besøgssegmenterne forudsætter en aktiv formidling, som eventuelt kan ske gennem etablering af et formidlingshus, der formidler Smålandsfarvandets fritidshistorie. Enø har potentialerne til at udgøre en egentlig portal omkring denne historie.

Susåen*Åmiljø og kanal med spor af søfartshistorien***SAMLET SCORE: 4****KULTURMILJØETS RELEVANS FOR DE KULTURHISTORISKE FORTÆLLINGER**

Susåen har været central for bosætning, jagt, fiskeri og transport siden oldtiden. Åen har gennem århundrederne været Næstveds forbindelse til havet, først for middelalderens handel, senere som pramsejlad på Den Danneskjoldske Kanal. Reguleringen og omlægningen af åen i 1812 og 1938 vidner om den omfattende landskabsbearbejdelse for at bevare byens maritime rolle, hvilket har skabt et kulturmiljø med historiske spor, rekreative muligheder og industrimiljøer, som stadig kan opleves i dag.

Kanalen er unik i et dansk perspektiv og repræsenterer en national kulturhistorie. Samtidig understøtter Susåen på flere måder Smålandsfarvandets kernefortællinger:

Kulturhistorisk fortælling 2: Susåen og kanalen afspejler Næstveds udvikling som handels- og industriby med tilknytning til havet gennem mere end 800 år. Kun til Odense findes en tilsvarende kanal i Danmark, der er anlagt for at forbinde købstæder med havet.

Kulturhistorisk fortælling 1: Landskabet og kanalen viser samspillet mellem naturgrundlag og menneskelig landskabsbearbejdelse.

KULTURMILJØETS POTENTIALER I SMÅLANDSFARVANDET

Susåen og kanalen mellem Næstveds bymidte og Karrebæksminde er idag tilgængelig for gående, cyklister og kørende. Her opleves udbygningen af industrien langs kanalen og engarealerne langs Susåen. Kulturmiljøet har både historisk og rekreativ betydning, med potentiale som formidlingssted for Smålandsfarvandets by- og fritidshistorie.

Turen kræver et vist kendskab til byen og anvendes primært af lokale til rekreative formål. Et begrænset antal private sejlere tager turen ind mod Næstved. Endeligt anvendes Suså-løbet i høj grad af skoler og familier i kano.

En videre udvikling af et bynært rekreativt areal langs kanalen vil forudsætte en balanceret udvikling af industrien i området samt en aktiv formidling gennem kommunen.

Gavnø Gods*Herregårdsmiljø med dyrkningslandskab og park***SAMLET SCORE: 4****KULTURMILJØETS RELEVANS FOR DE KULTURHISTORISKE FORTÆLLINGER**

Gavnø nævnes første gang i 1205 og udviklede sig fra kloster til herregård med hovedbygning fra 1755. Godset ligger på en ø i deltalandskabet ved Susåens udmunding og har gennem tiden været ejet af konger, adelsfamilier og baroner. Parken blev omlagt i engelsk stil i midten af 1800-tallet og er siden 1957 omdannet til blomsterløgpark, som sammen med hovedbygningen og de bevaringsværdige avlsbygninger udgør et kulturmiljø med både historisk og rekreativ betydning. Godset drives fortsat som landbrug og er delvist åbent for offentligheden.

Gavnø bidrager med en række fine kulturspor og helheder til en varieret oplevelse af Smålandsfarvandets kernefortællinger:

Kulturhistorisk fortælling 3: Gavnø illustrerer udviklingen fra kloster til herregård og baroni med fint bevaret arkitektonisk integritet.

Kulturhistorisk fortælling 1: Den unikke ø-placering i deltalandskabet viser godsets tilknytning til Smålandsfarvandet og kystlandskabet.

Vester Egesborg

Arkæologisk lokalitet med handelsplads
fra vikingetiden

KULTURMILJØETS POTENTIALER I SMÅLANDSFARVANDET

Godset kombinerer historisk arv med moderne rekreative tilbud og har potentiale som formidlingssted for godslandskaber og kulturhistorie. Den tydelige forbindelse til landskabet og kulturmiljøets placering i landskabsfredningen i det indre fjordkompleks omkring Karrebæk Fjord og Dybsø Fjord øger stedets attraktionsværdi.

Gavnø tilbyder idag en traditionel oplevelse det historiske gods og til nogle af de kulturhistorier, der knytter sig til stedet og til godser i det hele taget. Parken tilbyder oplevelsen af en fin slotspark. Gavnø henvender sig idag særligt til et voksent kulturhistorisk eller haveinteresseret besøgssegment. Med en trætop-bane henvender slottet sig endvidere til børnefamilier og til et adventure-publikum.

En yderligere formidling af godsets tilknytning til Smålandsfarvandet vil forudsætte bedre adgange til særligt vestkysten af Gavnø og tilsvarende oplevelser af det unikke landskab omkring øen.

SAMLET SCORE: 4

KULTURMILJØETS RELEVANS FOR DE KULTURHISTORISKE FORTÆLLINGER

Vester Egesborg var i jernalder og vikingetid (ca. 60–1000 e.Kr.) en betydningsfuld anløbs- og handelsplads ved Dybsø Fjord med værkstedsbygninger, grubehuse og håndværksaktiviteter. Arkæologiske fund viser et unikt aktivitetsmønster med håndværk, importvarer og midlertidig bosætning, der adskiller stedet fra almindelige bopladser. Pladsen blev kun brugt i korte perioder af året, men fungerede som hub for handel og udveksling i Østersøområdet. Selve landsbyen Vester Egesborg og dens kirke stammer primært fra efter 1800, og de arkæologiske spor er ikke synlige i terrænet. Området er fortsat under undersøgelse, og adgang til de arkæologiske fund er begrænset.

Vester Egesborg vurderes i forskningen til at kunne være en arkæologisk lokalitet med stor national og international betydning som en mindre udgave af Hedeby. Det arkæologiske område ved Vester Egesborg understøtter dermed væsentligt Smålandsfarvandets kernefortællinger med vigtige perspektiver i den nationale og internationale historie omkring Østersøen:

Kulturhistorisk fortælling 2: Vester Egesborg fungerede som en strategisk handels- og samlingsplads i Østersøen under jernalder og vikingetid

KULTURMILJØETS POTENTIALER I SMÅLANDSFARVANDET

Området har potentiale som nationalt og internationalt formidlingssted, men kræver yderligere forskning og udgravning for at kunne opleves fuldt ud. Den arkæologiske plads kan på længere sigt vise sig af national og international betydning og kan udgøre et supplerende besøgssted eller muligvis en egentlig portal til formidling og oplevelse af Smålandsfarvandets historie i oldtiden. Kulturmiljøet kan idag ikke opleves.

Kulturmiljøet formidles ikke og anvendes sekundært af et lokalt publikum på vejen mellem Næstved og Vordingborg.

Der vil skulle ske en yderligere udforskning af de arkæologiske fund, før stedets udviklingspotentialer og forudsætningerne for at udfolde dem kan bestemmes.

Vester Egesborg kan ses i sammenhæng med det nærliggende kulturmiljø Vildtbanegrøften, hvilket vil øge attraktionsværdien

Vildtbanegrøften*Landskabsspor fra middelalder og enevælde***SAMLET SCORE: 4****KULTURMILJØETS RELEVANS FOR DE KULTURHISTORISKE FORTÆLLINGER**

Vildtbanegrøften på tværs af Sydsjælland blev anlagt i middelalderen af Valdemarerne og senere udbygget af Christian IV som en del af en ca. 400 km² stor kongelig vildtbane. Anlægget bestod af grav, vold og hegn og markerede både kongemagten og landskabets nordgrænse. I dag er ca. 5 km af den oprindelige 12 km lange grøft bevaret, ofte sammenfaldende med vandløbet Kylløbækken, men anlægget er sårbart og delvist utilgængeligt. Kulturmiljøet fortæller om kongelige besiddelser, strategisk styring af landskabet og jagt- og fiskerimuligheder som vigtige indtægtskilder i middelalderen. Med målrettet formidling kan grøften styrke forståelsen af Smålandsfarvandets historiske betydning med et tidligt anlæg, som ikke findes tilsvarende andre steder i landet.

Vildtbanegrøften åbner et unikt perspektiv på Smålandsfarvandets kernefortællinger:

Kulturhistorisk fortælling 1: Vildtbanegrøften er et ganske særligt vidnesbyrd om jagt omkring Smålandsfarvandet med udnyttelsen af områdets særlige landskab.

Kulturhistorisk fortælling 2: Vildtbanegrøften vidner om kongernes magt og deres administration af Sydsjællands landskab og ressourcer gennem 400 år. Anlægget markerer en tydelig nordlig afgrænsning og symboliserer kongelig ejendomsret og landskabelig regulering.

KULTURMILJØETS POTENTIALER I SMÅLANDSFARVANDET

Vildtbanegrøften er idag primært en begrænset naturoplevelse af et delvist tilgroet vandløb. Oplevelsen kan udvides betydeligt gennem en passiv formidling. Grøften har potentiale som formidlingssted, der kobler natur og kulturhistorie og fremhæver Smålandsfarvandets strategiske betydning i middelalderen.

Vildtbanegrøften henvender sig idag ikke til et publikum. Stedet har dog potentialer for en formidling, der henvender sig til et bredt kulturhistorisk interesseret publikum.

Såfremt stedet skal udvikles med en målrettet formidling, vil stedet skulle gøres tilgængeligt gennem et stiforløb og etablering af et formidlingssted på privat jord.

Nærheden til kulturmiljøet Vester Egesborg øger kulturmiljøets attraktionsværdi.

Basnæs*Fiskermiljø og fiskerleje***SAMLET SCORE: 4****KULTURMILJØETS RELEVANS FOR DE KULTURHISTORISKE FORTÆLLINGER**

Fiskerlejet og landsbyen Basnæs er et af de få bevarede små fiskerlejer i Næstved Kommune og ligger smukt langs Dybsøvej med skov og mose i ryggen. Landsbyens oprindelige struktur er stort set intakt, og fiskerlejet vidner om århundreders småfiskeri, landbrug og skovbrug. Kulturmiljøet har spor tilbage til ældre stenalder og er bemærkelsesværdigt velbevaret, autentisk og intakt, uden omfattende moderne indgreb. Området er sårbart over for forfald, nedrivning og uhensigtsmæssig udvikling, men er tilgængeligt for offentligheden og rummer potentiale for formidling af Smålandsfarvandets kultur- og naturhistorie.

Basnæs er et meget fint eksempel på en lokalitet, der understøtter den meget lange kontinuitet i Smålandsfarvandets kernefortællinger:

Kulturhistorisk fortælling 1: Basnæs viser det autentiske samspil mellem Smålandsfarvandets natur og menneskers liv og erhverv gennem over 6.000 år. Landsbyen har bevaret sin oprindelige struktur og kystlinje uden påvirkning fra kongemagt, kirke eller byudvikling.

Fjordfiskeri ved Karrebæk

Mindre fiskermiljø

KULTURMILJØETS POTENTIALER I SMÅLANDSFARVANDET

Området tilbyder en uberørt oplevelse af kystnært landliv og rummer et vigtigt potentiale for formidling af nationalparkens kultur- og naturhistorie. Basnæs rummer centrale og velbevarede historier om Smålandsfarvandet, som kan udgøre en kerne i formidlingen af Nationalparken. Stedets volumen, adgangsforhold og sårbare bevaringsværdier rummer samtidig en stor sårbarhed. Det vurderes, at omfattende publikumsbesøg på stedet netop kan sætte stedets unikke værdier over styr. En udvikling bør derfor balanceres meget nøje.

Basnæs tilbyder idag en uberørt og autentisk oplevelse af det simple landliv ved kysterne i Smålandsfarvandet. Oplevelsen står for sig selv og forudsætter ikke omfattende formidling.

Stedet synes primært at blive anvendt af beboere og lokale med et egentligt ærinde på stedet. Stedet vil kunne appellere til et langt bredere kultur- og naturinteresseret publikum.

Forudsætningerne for stedets værdi er en sikring og bevaring af stedets kulturspor, herunder en beskyttelse mod overturisme, som kan true det sårbare og autentiske miljø. Den videre udvikling af Basnæs indenfor rammerne af Nationalpark Smålandsfarvandet skal tage hensyn til stedets sårbarhed.

SAMLET SCORE: 4

KULTURMILJØETS RELEVANS FOR DE KULTURHISTORISKE FORTÆLLINGER

Fiskerlejet ved Karrebæk ligger strategisk ved naturlige fjordrender og vidner om et liv tæt knyttet til Smålandsfarvandets kyst og natur gennem over 6.000 år. Området rummer spor fra småfiskeri, landbrug og bopladser fra yngre stenalder, men har siden 1960'erne udviklet sig til et primært rekreativt boligområde. Kulturmiljøet er delvist bevaret med enkelte oprindelige redskabshuse og havnebassiner, men har mistet noget af sin autenticitet på grund af moderne byggeri og lystbåde. Området er offentligt tilgængeligt og rummer potentiale for formidling af det kystnære fiskeri og lokalhistorie.

Fiskerlejet understøtter meget fint dele af Smålandsfarvandets kernefortællinger:

Kulturhistorisk fortælling 1: Karrebæk fiskerleje viser det historiske samspil mellem Smålandsfarvandets naturgrundlag og lokalsamfundets fiskeri og smålandbrug. Fiskerlejet har bevaret spor af småfiskeri og bopladser fra yngre stenalder, men er delvist påvirket af moderne udvikling og vejudbygning.

KULTURMILJØETS POTENTIALER I SMÅLANDSFARVANDET

Området har potentiale som rekreativt og formidlingsmæssigt besøgssted med fokus på kystnært fiskeri og lokal kulturhistorie. Kulturmiljøets attraktionsværdi øges betragteligt, hvis det ses i sammenhæng med de naboliggende kulturmiljøer Karrebæk Kirke og Karrebæksminde

Kulturmiljøet giver idag en god og uformidlet oplevelse af det kystnære miljø og fiskeriet. Stedet og infrastrukturen indbyder dog til en mere engageret formidling med aktiviteter og udstillinger.

Stedet ses idag fra vejen af alle de forbipasserende på Karrebækvej, herunder de mange cykelturister, der anvender de rekreative områder og ferieboliger i nærheden. Der vurderes at være et meget bredt potentielt publikum til stedet.

Udvikling af formidlingen på stedet kræver dels en beskyttelse af værdierne og en operatør bag en aktiv formidling samt etablering af publikumsfaciliteter.

Bisserup Landsby og Havn*Landsby, udskibningshavn og fiskerleje***SAMLET SCORE: 4****KULTURMILJØETS RELEVANS FOR DE KULTURHISTORISKE FORTÆLLINGER**

Bisserup omtales første gang omkring 1370 som Bisethorp og udviklede sig som agerbrugslandsby og havneby med tæt tilknytning til godset Holsteinsborg. Havnen fungerede som ladeplads i middelalderen og blev fra begyndelsen af 1800-tallet udbygget med skibsbro, fabrikker og kornmagasiner; mens landsbyen voksede langs Holsteinborgvej og Bisserup Byvej. Kulturmiljøet rummer velbevarede gårde, mindre gadehuse og bygninger fra 1800-tallet, og havnen er fortsat aktiv som fritids- og lystbådehavn med spor af tidligere fiskeri og godshavneaktiviteter. Området bærer også præg af historiske skanser fra Kanonbådskrigen og rummer dermed en central historie i et nationalt perspektiv.

Bisserup Havn understøtter med fine kulturspor Smålandsfarvandets kernefortællinger og områdets særlige rolle i Danmarks magt i Østersøen:

Kulturhistorisk fortælling 1 og 3: Bisserup havn er et velbevaret eksempel på en godshavn og fiskerihavn med historisk betydning for udskibning af korn og forbindelse til Holsteinsborg. Landsbyen illustrerer den historiske bydannelse, der understøttede både godset og havnen, med karakteristiske gade- og gårdstrukturer.

Kulturhistorisk fortælling 2: Havnemiljøet og de delvist bevarede skanser vidner om områdets strategiske betydning under Englandskrigene og stedets relation til det kystnære naturgrundlag.

KULTURMILJØETS POTENTIALER I SMÅLANDSFARVANDET

Kulturmiljøet besøges idag primært af lokale, selvom sommerhusgæster fra området også synes at anvende stedet. Kulturmiljøet lægger op til såvel brede rekreative anvendelser som mere specialiserede natur- og historieoplevelser. Kulturmiljøets forbindelse til det overlappende kulturmiljø Holsteinborg øger attraktionsværdien.

Stedet kan henvende sig til et bredt publikum natur- og historieinteresseret publikum, som selv kan forestå transport i bil eller på cykel. Den offentlige infrastruktur er begrænset.

En udbygning af stedet som bredt rette besøgssted vil kræve et yderligere lokalt engagement med udbygning af kommercielle og offentligt faciliteter.

Omø Kirkehavn og by*Ømiljø med landsby og havn***SAMLET SCORE: 4****KULTURMILJØETS RELEVANS FOR DE KULTURHISTORISKE FORTÆLLINGER**

Omø nævnes første gang i 1231 og har historisk været krongods, senere under Borreby, med relation til jagt og agerbrug. Øen har velbevarede byer, Kirkehavn og Omø by, med næsten intakt bebyggelsesstruktur, flerlængede gårde og et spinkelt vejnet. Kirkehavn fungerede som havneby med stenmole og Omø Fyr; mens Omø by er en landbrugslandsby med gadekær og åbne grønne områder. Omø har spor efter bosættelse fra oldtiden, fiskeri, agerbrug og strategisk placering, herunder fortidsminder og skanser fra Englandskrigene. Øen har siden 1950'erne også haft fritidsbrug med sommerhuse og fungerer i dag som udflugtsmål med gode færgeforbindelser.

Omø har et meget fint og velbevaret miljø med væsentlige fortællinger, der er karakteristisk for danske småøer, og som kun findes bevaret andre steder. Omø understøtter meget fint Smålandsfarvandets kernefortællinger med perspektiver omkring:

Kulturhistorisk fortælling 3: Omø er et velbevaret eksempel på livet på mindre øer med landbrug, fiskeri og relation til godser som Borreby.

Kulturhistorisk fortælling 1: Øens bebyggelser og kulturspor afspejler dens tættere relation til naturgrundlaget og de særlige ø-faciliteter i Smålandsfarvandet.

Kulturhistorisk fortælling 2: Omøs skanser er et fint vidnesbyrd om Smålandsfarvandets strategiske rolle under Svenkrigen i 1600-tallet og Englandskrigene i 1800-tallet.

Borreby Gods*Herregårdsmiljø med herregård og dyrkningsarealer ved kysten***KULTURMILJØETS POTENTIALER I SMÅLANDSFARVANDET**

Omø anvendes idag primært af faste sommerhusturister og af lokale og regionale éndagsturister, som ønsker at opleve ø-kulturen. Dette forventes yderligere at kunne udbredes til at omfatte naturoplevelser samt oplevelsen af øen som del af Smålandsfarvandet. Omø vurderes samtidig at kunne udgøre en base for oplevelser af Smålandsfarvandet fra søsiden.

Øen vil fortsat primært kunne tiltrække éndagsturister fra et bredt segment, der søger freden, den særlige kultur og natur. Sommerhusturismen bør ikke udvides.

Omø og dens særegne kvaliteter skal kommunikeres og formidles bredere. Samtidig kan lokale kræfter og økonomiske interesser understøttes i at skabe bedre besøgsfaciliteter for éndagsturister.

SAMLET SCORE: 4**KULTURMILJØETS RELEVANS FOR DE KULTURHISTORISKE FORTÆLLINGER**

Borreby har gennem tiden udviklet sig med avlsbygninger, park i fransk stil og inddæmning af Nysø, og fremstår i dag som én af Danmarks bedst bevarede renæssanceborge. Kulturmiljøet omfatter både bygningsværker, parkanlæg og tilgrænsende landskaber og rummer spor af landbrugs- og herregårdshistorie samt nyere fritidsanvendelse som teater.

Borreby er som kulturmiljø af national betydning og er et meget fint og velbevaret vidnesbyrd om Smålandsfarvandets strategiske betydning for Danmark og om borgenes omdannelse til godser. Dermed understøtter Borreby med væsentlige aspekter til Smålandsfarvandets kernefortællinger:

Kulturhistorisk fortælling 2 og 3: Borreby illustrerer udviklingen fra middelalderlig fæstning til renæssanceherregård med tilhørende avl og landskabshåndtering.

Kulturhistorisk fortælling 1: Herregårdslandskabet afspejler samspillet mellem naturgrundlag, landbrugsudvikling og inddæmning af sø- og moseområder i

1800-tallet.

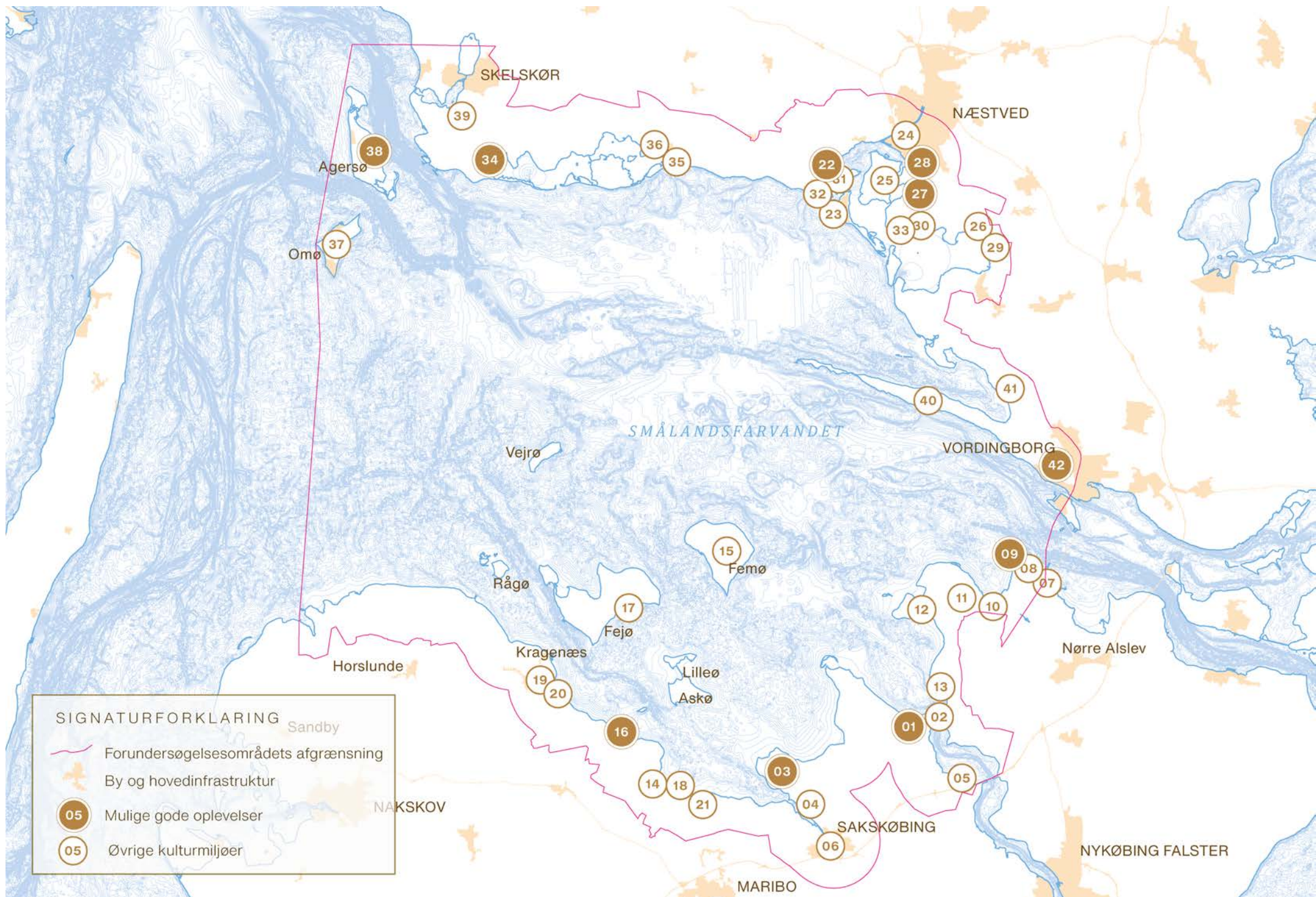
KULTURMILJØETS POTENTIALER I SMÅLANDSFARVANDET

Borreby fungerer i dag som kultur- og oplevelsessted, hvor bygninger, park og teater viser kontinuitet mellem historisk betydning og nutidig anvendelse. Det er ekspertgruppens vurdering, at Borreby kan fremover styrke en Nationalpark Smålandsfarvandets fortælling om menneskets samspil med øer, fjorde og kystlandskaber. Med formidling af herregårdens historie og landskabets relation til Nysø og Skælskør Fjord kan stedet tilbyde oplevelser, der kombinerer kulturarv og natur og tiltrækker både kultur- og naturinteresserede besøgende.

Borreby er i dag en kulturoplevelse med fokus på bygningsværket og teateret. Oplevelserne af landskabet og den særlige natur omkring Nysø kan udvikles til nye typer af oplevelser.

Borreby henvender sig idag primært til et voksent og kulturinteresseret publikum. Borreby har dog potentialer til i højere grad at imødekomme et naturinteresseret friluftssegment med kulturlandskabet som ramme.

Forudsætningerne for en udvikling af Borrebys potentialer er dels en aktiv formidling i samarbejde med eksterne aktører af relationen til Smålandsfarvandets kernefortællinger samt etablering af adgange til vandet.

3. SMÅLANDSFARVANDETS VIGTIGE KULTURSPOR

Mulige gode oplevelser

...

LOKALITETER

01. Guldborg Storskov

Skovområde med rødder i oldtid og middelalder

03. Orebygård

Herregårdsmiljø med udskibningshavn

09. Orenæs

Skovområde og skovgods langs kysten

16. Blans Havn

Mindre havnemiljø for herregård

22. Karrebæk Mølle og Kirke

Landsbymiljø af søfarts- og fiskerby

27. Vejlø

Landsbymiljø og forstad til Næstved

28. Appenæs Bygade

Landsby med fiskermiljø og forstad til Næstved

34. Basnæs Gods og godslandskab

Herregårdsmiljø inkl. dyrkningsarealer langs kysten

38. Agersø

Ømiljø med landsby og havn

42. Rosenfeldt Gods

Herregårdsmiljø med herregård og dyrkningsarealer ved kysten

I forbindelse med den endelige screening og vurdering af værdifulde kulturmiljøer og andre kulturhistoriske lokaliteter, der kan understøtte en mulig Nationalpark Smålandsfarvandet, har ekspertgruppen peget på i alt ti lokaliteter, som besidder fine kvaliteter, som gør dem oplagte som gode besøgssteder for et bredt dansk og internationalt publikum i en samlet oplevelse af en Nationalpark Smålandsfarvandet.

Der er ved vurderingen på den ene side lagt vægt på lokaliteternes kulturhistoriske og bevaringsmæssige værdier i relation til de kernefortællinger, der er karakteristiske for Smålandsfarvandet.

Lokaliteterne er meget forskellige og har deres særegne karakter. Det er et gennemgående træk ved de 18 lokaliteter, at de rummer meget velbevarede og karakteristiske kulturspor og repræsenterer Smålandsfarvandets kernefortællinger som fine og særegne lokaliteter i Smålandsfarvandet. Flere af lokaliteternes besidder samtidig væsentlige kulturhistoriske fortællinger, der er særlige eller karakteristiske i såvel et lokalt som i et regionalt perspektiv og for de fleste vedkommende også i et nationalt og til dels internationalt perspektiv. Der er tale om lokaliteter og fortællinger, der er fine vidnesbyrd om såvel lokale historier som forståelsen af Danmarks historie i en bredere kontekst.

Samtidig har ekspertgruppen på grundlag af dens erfaringer med formidling af kulturhistorien på historiske lokaliteter i sine vurderinger af lokaliteterne lagt vægt på de enkelte steders potentialer som formidlingssteder. Herunder har ekspertgruppens set på stedernes aflæselighed; om

stedernes historier og kulturspor kan ses og genkendes af et bredt dansk og udenlandsk publikum med begrænset forhåndskendskab til Smålandsfarvandet. Samtidig har ekspertgruppen vurderet på lokaliteternes potentialer i forhold til at understøtte publikums adgang til stederne, stedernes faciliteter og hvilke oplevelsestyper og besøgssegmenter, det enkelte sted kan understøtte.

Ekspertgruppens reviderede vurdering af de ti lokaliteter, der i vurderingerne har opnået en samlet score på 3 eller 3+, vurderes egnede som steder, der er et godt supplement og en omvej værd for en oplevelse formidling af kernefortællingerne og de særegne landskaber i en mulig Nationalpark Smålandsfarvandet. Nedenfor er ekspertgruppens vurderinger af hver af disse ti lokaliteter gengivet med en sammenfatning af, hvilke af Smålandsfarvandets kernehistorier stedet repræsenterer samt stedets potentialer for udvikling og som sted at inddrage i et besøg i en Nationalpark Smålandsfarvandet.

Den fulde gennemgang af ekspertgruppens vurderingskriterier og vurderinger af de enkelte steder er gengivet sidst i den foreliggende rapport.

Guldborg Storskov*Skovområde med rødder i oldtid og middelalder***SAMLET SCORE: 3+****KULTURMILJØETS RELEVANS FOR DE KULTURHISTORISKE FORTÆLLINGER**

Skovområdet i Guldborgland har rødder tilbage til middelalderen som produktionsskov under godserne og afspejler dermed den lange historie om herregårdslandskaber og skovklædte kyster i Smålandsfarvandet.

Som kulturmiljø bidrager Guldborgland til Smålandsfarvandets kernefortællinger med:

Kulturhistorisk fortælling 1: Skoven som grundlag for liv og erhverv ved kysten.

Kulturhistorisk fortælling 2: Krigshistoriske spor, der giver området en ekstra historisk dimension.

Kulturhistorisk fortælling 3: Godsernes vigtige rolle og landskabernes kontinuitet gennem århundreder.

KULTURMILJØETS POTENTIALER I SMÅLANDSFARVANDET

I dag er området stadig en produktionsskov med få synlige levn og begrænset formidling, men rummer et stort potentiale for at styrke forståelsen af Smålandsfarvandets kulturhistorie.

Kulturmiljøet har fastholdt sit agrare udtryk og er meget begrænset tilgængeligt med få veje. Området har heller ikke udviklet nævneværdige rekreative kvaliteter og faciliteter. Oplevelsen er dermed primært en naturoplevelse. Nærmeste publikumsfaciliteter ligger i Guldborgsund.

Området henvender sig idag ikke til et særskilt publikum men anvendes særligt af lokale. Det store sammenhængende skovareal kan med fordel åbnes yderligere for rekreative anvendelser for et regionalt publikum.

Orebygård*Herregårdsmiljø med udskibningshavn***SAMLET SCORE: 3+****KULTURMILJØETS RELEVANS FOR DE KULTURHISTORISKE FORTÆLLINGER**

Orebygård er et af Smålandsfarvandets mest helstøbte herregårdsmiljøer med rødder tilbage til middelalderen. Hovedgården er anlagt på et stort befæstet voldsted, der sandsynligvis har fungeret som kongsborg eller stormandssæde, og dens strategiske placering ved indsejlingen til Sakskøbing Fjord understreger områdets historiske betydning. Gennem århundreder har Orebygård udviklet sig som et godslandskab med skove, inddigede marker, avlsgård, boliger og udskibningshavn med pakhus og kro. Dermed rummer stedet fortællinger om både oldtidens bosættelser, middelalderens magtcentre og 1700-1800-tallets godsdrift og landbrug, som stadig præger landskabet i dag.

Som kulturmiljø bidrager Orebygård til Smålandsfarvandets kernefortællinger om:

Kulturhistorisk fortælling 3: Herregårdenes rolle som økonomiske og kulturelle kraftcentre i Smålandsfarvandet og samspillet mellem landbrug, skovbrug og de kystnære udskibningshavne.

Kulturhistorisk fortælling 1: Kontinuitet fra oldtidens bosættelser til nutidens godslandskaber.

Orenæs*Skovområde og skovgods langs kysten***KULTURMILJØETS POTENTIALER I SMÅLANDSFARVANDET**

Orebygård er et stort og velbevaret kulturmiljø med høj autenticitet, men med begrænset tilgængelighed. Det rummer et betydeligt potentiale for formidling af Smålandsfarvandets gods- og landbohistorier.

Kulturmiljøet tilbyder idag fine naturoplevelser i skovene langs kysten og i et vist omfang gode stemningsskabende oplevelser af godslandskabet. Oplevelserne kan være svære at udvikle på grund af den begrænsede infrastruktur.

Kulturmiljøet henvender sig idag primært til et lokalt og til dels regionalt naturinteresseret publikum på vandre- eller cykelture. Oplevelsen kan foldes ud til et lidt bredere kulturhistorisk interesseret publikum og blive en fint stemningsskabende oplevelse for alle, der passerer området.

Et bredere publikum vil forudsætte en bedre tilgængelighed samt en aktiv formidling af områdets kulturspor.

SAMLET SCORE: 3+**KULTURMILJØETS RELEVANS FOR DE KULTURHISTORISKE FORTÆLLINGER**

Orenæs er et velbevaret skovgods og kulturlandskab, der har været skov siden oldtiden og siden middelalderen fungeret som produktionsskov, jagtområde og kilde til tømmer til skibsbyggeri. Området rummer både landskabelige strukturer, bevaringsværdige bygninger og 17 fredede fortidsminder, som vidner om bosættelse, skovbrug og kystnær udnyttelse gennem århundreder. Skoven drives i dag som privat produktionsskov, og landskabet fremstår stort set uændret.

Orenæs Skovgods understøtter Smålandsfarvandets tre kernefortællinger med fortællinger, der er af national betydning:

Kulturhistorisk fortælling 1: Orenæs illustrerer meget fint samspillet mellem natur og menneskelig udnyttelse gennem skovbrug, jagt og fiskeri, med spor tilbage til oldtiden. Denne fortælling rummer betydelige potentialer i et nationalt perspektiv.

Kulturhistorisk fortælling 2: Skovgodset har historisk været strategisk vigtigt som kilde til skibstømmer, der blev udskibet fra Orehoved til værfter i Smålandsfarvandet og København. Denne fortælling rummer betydelige potentialer i et nationalt og internationalt perspektiv.

Kulturhistorisk fortælling 3: Landskabets struktur med kystnære løvskove, fortidsminder og karakteristiske bygninger vidner om et kulturlandskab, der har bevaret både natur- og kulturhistoriske værdier gennem århundreder.

KULTURMILJØETS POTENTIALER I SMÅLANDSFARVANDET

Kulturmiljøet tilbyder idag primært en naturoplevelse for gæsterne med vægt på den særlige kystskov med dens mange fortidsminder. Denne oplevelse kan med fordel fremmes som del af formidling og oplevelse af Smålandsfarvandet, dets landskaber og kernefortællinger.

Skoven anvendes idag primært af lokale rekreative brugere og naturinteresserede. Stedet kan eventuelt åbnes for bredere grupper af besøgende med fokus på uforstyrrede udendørs kultur- og naturoplevelser.

En udvikling af stedet til formidling vil forudsætte ændringer i infrastrukturen samt udvikling af begrænsede publikumsfaciliteter i dialog med skovens private ejer.

Blans Havn*Mindre havnemiljø for herregård***SAMLET SCORE: 3****KULTURMILJØETS RELEVANS FOR DE KULTURHISTORISKE FORTÆLLINGER**

Blans Havn blev anlagt i 1869 som arbejdshavn i forbindelse med inddæmningen af Keldervig for at skabe landbrugsjord til Knuthenborg Gods. Den nuværende havn med moler og lystbådefaciliteter stammer fra 1918 og blev udbygget i 1970'erne, bl.a. som rekreativt sejladsområde. Havnen afspejler områdets kystudvikling, digebyggerier og de mange hovedgårdes historiske dominans, og er i dag et attraktivt sted for lystbåde, fiskeri og friluftsliv.

Blans Havns primære fortællinger er typiske for havne i de indre danske farvande og bidrager godt til Smålandsfarvandets kernefortællinger:

Kulturhistorisk fortælling 3: Blans Havn vidner om omfattende kystregulering og inddæmning af Keldervig som led i landbrugsudviklingen på Knuthenborg Gods.

Kulturhistorisk fortælling 2: Havnen illustrerer den stigende rekreative brug af Smålandsfarvandet siden 1970'erne, især lystbådesejlads som et nyere perspektiv på Smålandsfarvandets maritime traditioner.

KULTURMILJØETS POTENTIALER I SMÅLANDSFARVANDET

Blans Havn fungerer i dag som et populært rekreativt område for bådejere, lystfiskere og ornitologer, med potentiale for formidling af områdets kyst- og digehistorie. Kulturmiljøet opleves idag som en lystbådehavn. Oplevelsen kan i et vist omfang udvikles gennem passive eller aktive formidlingstiltag til forståelse af inddæmningen af Keldervig.

Blans Havn henvender sig idag fremfor alt til bådture, lystfiskere og ornitologer samt i begrænset omfang til cykelturister. Disse målgrupper vil typisk også fremover være de relevante.

En udvidelse af formidlingen på stedet vil forudsætte aftaler med operatører og ejere om etablering og drift.

Karrebæk Mølle og Kirke*Landsbymiljø af søfarts- og fiskerby***SAMLET SCORE: 3****KULTURMILJØETS RELEVANS FOR DE KULTURHISTORISKE FORTÆLLINGER**

Karrebæk kirke og mølle ligger markant på Humlebjerg og danner et historisk landskabstræk synligt fra vejen mellem Næstved og Karrebæksminde. Landsbyen har historisk været præget af fiskeri og skibstrafik, da al søvejsfart til Næstved tidligere måtte passere Karrebæk, hvilket gav området strategisk betydning i middelalderen. Den hollandske vindmølle fra 1858 og kirkens omgivelser udgør et bevaringsværdigt område, selvom nyere bebyggelse og kystvej har ændret landskabet. Karrebæk fremstår i dag som en attraktiv forstad til Næstved, men rummer spor af landsbyens oprindelige struktur og historiske funktioner.

Området ved Karrebæk Mølle og kirke understøtter Smålandsfarvandets kernefortællinger:

Kulturhistorisk fortælling 1: Karrebæk illustrerer en kystnær landsbys udvikling fra middelalderlig fisker- og handelsby til moderne forstad. Kirken og den fredede mølle viser landsbyens bevaringsværdige bygningsmiljø og nyere historie.

Kulturhistorisk fortælling 1 og 2: Kulturmiljøet afspejler sammenhængen mellem lokal landskabsstruktur, søfart og fiskeri i Smålandsfarvandet.

KULTURMILJØETS POTENTIALER I SMÅLANDSFARVANDET

Karrebæk understøtter i dag primært en oplevelse af en forstad til Næstved med ældre huse og med udsigt over fjorden. Møllen og kirken opleves 1:1 som bevaringsværdige bygninger uden en egentlig kontekst. Kulturmiljøets attraktionsværdi øges betragteligt, hvis det ses i sammenhæng med de naboliggende kulturmiljøer Fjordfiskeri ved Karrebæk og Karrebæksminde.

Karrebæk henvender sig idag primært til beboerne og i et vist omfang til gæster til møllen og kirken. Området kan dog udgøre et supplerende besøgssted for brede målgrupper i oplevelsen af de historiske miljøer og naturområder langs kysten.

Bredere målgrupper vil forudsætte en mere aktiv formidling af, hvordan området historisk har fungeret samt eventuelt mulighed for at se stedet fra fjorden.

SAMLET SCORE: 3

KULTURMILJØETS RELEVANS FOR DE KULTURHISTORISKE FORTÆLLINGER

Vejlø er en kirkelandsby beliggende på kanten af den inddæmmede Nylandsrose med fine overgange til det åbne landskab. Landsbyen kan spores tilbage til før middelalderen, men dens nuværende form stammer fra midten af 1800-tallet i forbindelse med afdræning og udskiftning af mosen. Vejlø har velbevarede gulkalkede længehuse, gårde, præstegård, kirke og skole, der sammen med bystævnepladsen danner en karakterfuld landsbystruktur. Siden 1970'erne har Vejlø udviklet sig som forstad til Næstved, mens landsbyens oprindelige struktur og arkitektur stadig er godt bevaret og synlig fra offentlig vej.

Vejlø understøtter i et vist omfang Smålandsfarvandets kernefortællinger:

urhistorisk fortælling 3: Vejlø illustrerer landsbyomdannelse efter udskiftning og afdræning af Nylands Mose i midten af 1800-tallet. Udviklingen til forstad til Næstved afspejler moderne udflytning og ændringer i landsbyens funktion og bebyggelse.

urhistorisk fortælling 1: Landsbyen viser samspillet mellem landsby og naturgrundlag, især ved landindvinding og diger, som skabte ny landbrugsjord.

KULTURMILJØETS POTENTIALER I SMÅLANDSFARVANDET

Kulturmiljøets udviklingspotentiale knytter sig primært til landsbyens fine struktur som en attraktiv udflytterby for Næstved. Kulturmiljøet har et begrænset potentiale i forhold til formidling af Smålandsfarvandets særegne historie og natur, men kan være et væsentligt stemningskabende element i den generelle oplevelse af de kystnære områder.

Den fint bevarede landsby er primært stemningsskabende i forhold til Smålandsfarvandets særegne historier og natur.

Vejlø henvender sig ikke målrettet til publikum, og oplevelsen af landsbyen forudsætter et forhåndkendskab til området, da man ikke naturligt passerer gennem landsbyen.

Forudsætningen for kulturmiljøets stemningsskabende oplevelse er en bevaring af den fint bevarede struktur og bebyggelse

Appenæs Bygade

Landsby med fiskermiljø og forstad til Næstved

SAMLET SCORE: 3

KULTURMILJØETS RELEVANS FOR DE KULTURHISTORISKE FORTÆLLINGER

Appenæs ligger beskyttet inderst i Karrebæk Fjord ved Susåens udløb og har navn efter sin beliggenhed på et næs. Landsbyen nævnes første gang i begyndelsen af 1200-tallet som ejendom under Skovkloster og har historisk været præget af fiskeri og landbrug. Den oprindelige landsbygade er stadig velbevaret med lænehuse, bindingsværksbygninger og stråtage, mens små veje fører til velbevarede fiskerpladser ved åen. Siden midten af 1900-tallet er Appenæs blevet opslugt af Næstved og fungerer nu som forstad, hvor nyere villabyggeri og renoveringer har ændret landsbyens oprindelige udtryk. Kulturmiljøet kan opleves fra offentlig vej og stier langs åen.

Appenæs understøtter i et vist omfang Smålandsfarvandets kernefortællinger:

Kulturhistorisk fortælling 1: Appenæs vidner om det historiske kystnære fiskeri og smålandbrug langs Susåen, der har præget bosætning og erhverv siden middelalderen.

Kulturhistorisk fortælling 3: Bygaden viser landsbyens oprindelige struktur med lænehuse og bindingsværksbyggeri, men er delvist sløret af nyere byudvikling. Appenæs udvikling som forstad til Næstved illustrerer bynære landsbyers transformation, hvor rekreative og herlighedsværdier har overtaget de oprindelige funktioner.

KULTURMILJØETS POTENTIALER I SMÅLANDSFARVANDET

Appenæs Bygade opleves primært som en forstad med boliger af beboere og forbipasserende. Sporene efter fiskeri opleves knap, idet indtrykket af moderne lystsejlad præger oplevelsen.

Stedet henvender sig primært til beboerne og til rekreative anvendelser langs åen. Disse målgrupper kan udvides til et bredere publikum.

Sporene efter fiskeri langs åen skal styrkes gennem en klar regulering, der adskiller de historiske spor fra moderne udvikling.

Basnæs Gods og godslandskab

Herregårdsmiljø inkl. dyrkningsarealer langs kysten

SAMLET SCORE: 3

KULTURMILJØETS RELEVANS FOR DE KULTURHISTORISKE FORTÆLLINGER

Basnæs Gods udviklede sig fra to middelalderlandsbyer til et samlet herresæde i 1400-tallet. Hovedgården er bygget med voldgrav og omgivet af avlsbygninger og spredte godsejendomme, med arkitektur fra 1600-tallet til nygotisk stil omkring 1800-tallet. Landskabet består af store markflader, skov og alléer, og området rummer desuden et industrielt anlæg fra 1933. Kulturmiljøet illustrerer typisk godsdrift og herregårdsskabelon i Smålandsfarvandet, men er ikke offentligt tilgængeligt og har begrænset formidlingspotentiale.

Basnæs Gods understøtter Smålandsfarvandets kernefortællinger gennem:

Kulturhistorisk fortælling 3: Basnæs Gods viser udviklingen fra middelalderlandsbyer til et samlet herresæde med voldgrav og markante avlsbygninger.

Kulturhistorisk fortælling 1: Godslandskabet reflekterer godsets afhængighed af jord og ressourcer i det omkringliggende landskab, med stor vægt på landbrug frem for havtransport eller fritidsanvendelse.

KULTURMILJØETS POTENTIALER I SMÅLANDSFARVANDET

Kulturmiljøet illustrerer typiske kystnære godser i Smålandsfarvandet og deres bevarede strukturer, men er primært opleveligt udefra.

Basnæs Gods understøtter primært en oplevelse udefra og af det kystnære godslandskab. Ligger som del af en margurite-rute.

Kulturmiljøet henvender sig ikke aktuelt til offentligheden. Kan eventuelt i et vist omfang gøres tilgængeligt for kørende og cyklende gæster. Der kan eventuelt udvikles naturoplevelser af tangen Feddet, der omkranser Basnæs Nor.

Der vil skulle indledes en dialog med ejerne af godset i forhold til at få det åbnet for offentligheden.

SAMLET SCORE: 3**KULTURMILJØETS RELEVANS FOR DE KULTURHISTORISKE FORTÆLLINGER**

Agersø har bevaret en traditionel landsbystruktur med Agersø by og havnen som centrale kulturmiljøer, herunder kirke, præstegård, skole, butik, kro og et stadig aktivt bådeværft. Landsbyens bebyggelse præges af store flerlængede gårde og mindre gadehuse, mens Hellesholm og Egholm repræsenterer karakteristiske græsnings- og kystlandskaber. Øen har historisk haft landbrug som hovederhverv, men udviklede sig fra 1950'erne også som fritidslandskab med sommerhuse og campingfaciliteter.

Agersø understøtter Smålandsfarvandets kernefortællinger med en række gode eksempler og fine kulturspor:

Kulturhistorisk fortælling 2: Agersø er et eksempel på et traditionelt ø-samfund med landbrugslandsby og havnefunktioner, hvor landsby og havn fysisk og funktionelt hænger sammen. Agersø har bevaret aktive kulturspor som bådeværft, kro og sommerhusområde, der viser kontinuitet mellem historisk og nutidig ø-livsstil.

Kulturhistorisk fortælling 1: Øens kulturmiljø afspejler det særlige samspil mellem øer og naturgrundlag i Smålandsfarvandet, med holme og kystlandskaber som Hellesholm og Egholm.

KULTURMILJØETS POTENTIALER I SMÅLANDSFARVANDET

Agersø kan indgå som et oplevelsesmæssigt og kulturhistorisk supplement i nationalparken, hvor øens landsby, havn, aktive værksteder og tilhørende holme understøtter både kortere og længerevarende besøg og giver indsigt i smålandsfarvandenens økultur og natursammenhæng.

Øens tilgængelighed og faciliteter med campingplads, sommerhuse og kro understøtter allerede nu længerevarende besøg for et bredt publikum.

Agersø tiltrækker idag primært et alment, bredt og hovedsageligt lokalt og regionalt publikum med fokus på øens generelle rekreative faciliteter. Hertil kommer et betydeligt antal danske og internationale sejlturister.

Agersø og dens gode kvaliteter skal kommunikeres og formidles bredere. Samtidig kan lokale kræfter og økonomiske interesser understøttes i at fastholde besøgsfaciliteter, der kan fremme overnattende turister. Hellesholm bør gøres bedre tilgængelig for offentligheden.

Rosenfeldt Gods

*Herregårdsmiljø med herregård og
dyrkningsarealer ved kysten*

SAMLET SCORE: 3+

KULTURMILJØETS RELEVANS FOR DE KULTURHISTORISKE FORTÆLLINGER

Rosenfeldt og Iselingen godser repræsenterer udviklingen af kystnære godser med avlsbygninger, hovedbygninger og karakteristiske landskaber i Smålandsfarvandet. Godserne har historisk sammenhæng med Vordingborg, ryttergodset og Valdemarskanalen, hvilket understreger forbindelsen mellem landbrug, borg og kyst.

Kulturhistorisk fortælling 3: Rosenfeldt Gods er ét af Smålandsfarvandets karakteristiske kystgodser med et karakteristisk og velbevaret kulturspor.

KULTURMILJØETS POTENTIALER I SMÅLANDSFARVANDET

Området opleves i dag primært på afstand og understøtter forståelsen af Smålandsfarvandets kultur- og landskabshistorie, men har begrænset offentlig tilgængelighed og formidling.

Rosenfeldt Gods opleves idag primært på afstand som et stort gods med fine hoved-og avlsbygningerm i et karakteristisk godslandskab. Oplevelsen kan knyttes yderligere sammen med de natur- og kulturhistoriske værdier på Knudshoved Odde.

Kulturmiljøet opleves primært af gæster i bil eller på cykel, der passerer gennem området på vej til Knudshoved.

En yderligere udbredelse af målgrupperne kan forudsætte udbygning af infrastrukturen, herunder eventuelt anlæg af et landingssted for sejlene samt styrkelse af overnatningsmuligheder. Området er privat ejet. I konkret og fysisk forstand kan godset fungere som en støtteattraktion, i forbindelse med Knudshoved Odde. Besøgende fordeles på den vis i lokalområdet og lægger ikke unødigt pres på en enkel attraktion.

3. SMÅLANDSFARVANDETS VIGTIGE KULTURSPOR

Andre værdifulde kulturmiljøer

...

LOKALITETER

04. Orebygård Husmandskoloni

Husrække og mindre fiskerleje

05. Noret

Inddæmningsområde med dige

08. Orehoved

Overfartssted og havn

11. Vålse Landsby

Landsby med stort landbrugsområde

12. Valnæsgård

Herregårdsmiljø med skov ved kysten

13. Alstrup Strand

Husmandsudstyknings og fiskerhuse

33. Nylands Mose

Afdrænet landskabsmiljø i tidligere mose

41. Næs-Skaverup sommerhusområde

Større sommerhusområde

I forbindelse med den endelige screening og vurdering af værdifulde kulturmiljøer og andre kulturhistoriske lokaliteter, der kan understøtte en mulig Nationalpark Smålandsfarvandet, har ekspertgruppen peget på i alt otte lokaliteter, som vurderes ikke at have særlige potentialer i en samlet oplevelse af en Nationalpark Smålandsfarvandet, og som derfor ikke bør videre udvikles i denne kontekst.

Der er ved vurderingen på den ene side lagt vægt på lokaliteternes kulturhistoriske og bevaringsmæssige værdier i relation til de kernefortællinger, der er karakteristiske for Smålandsfarvandet.

Lokaliteterne er meget forskellige og har deres særegne karakter. Det er et gennemgående træk ved de otte lokaliteter, at de rummer meget karakteristiske kulturspor, der er af lokal værdi, men som ikke repræsenterer Smålandsfarvandets kernefortællinger gennem bevarede, tilgængelige eller aflæselige kulturspor.

Herunder har ekspertgruppen på grundlag af dens erfaringer med formidling af kulturhistorien på historiske lokaliteter i sine vurderinger af lokaliteterne lagt vægt på de enkelte steders potentialer som formidlingssteder. Herunder har ekspertgruppens set på stedernes aflæselighed; om stedernes historier og kulturspor kan ses og genkendes af et bredt dansk og udenlandsk publikum med begrænset forhåndskendskab til Smålandsfarvandet. Samtidig har ekspertgruppen vurderet på lokaliteternes potentialer i forhold til at understøtte publikums adgang til stederne, stedernes faciliteter og hvilke oplevelsestyper og besøgssegmenter, det enkelte sted kan understøtte.

Ekspertgruppens reviderede vurdering af de otte lokaliteter, der i vurderingerne har opnået en samlet score på 1 eller 2, vurderes ikke aktuelt at være egnede som besøgssteder i en mulig Nationalpark Smålandsfarvandet. Nedenfor er ekspertgruppens vurderinger af hver af disse otte lokaliteter gengivet med en sammenfatning af ekspertgruppens vurderinger.

Den fulde gennemgang af ekspertgruppens vurderingskriterier og vurderinger af de enkelte steder er gengivet sidst i den foreliggende rapport.

OREBYGÅRD HUSMANDSKOLONI

Samlet score: 2

Begrundelse for begrænset relevans for oplevelse og formidling af Smålandsfarvandet

I dag er de fleste huse stærkt ombyggede eller erstattet, og miljøet fungerer primært som attraktivt boligområde. Kulturmiljøets rolle ligger derfor især i at understøtte fortællingen om Orebygård og områdets historiske udvikling.

NORET

Samlet score: 1

Begrundelse for begrænset relevans for oplevelse og formidling af Smålandsfarvandet

Da kulturmiljøet er svært at aflæse direkte, er potentialet, trods stor naturværdi, begrænset.

OREHOVED

Samlet score: 1

Begrundelse for begrænset relevans for oplevelse og formidling af Smålandsfarvandet

Da selve kulturmiljøudpegningen fremstår noget usammenhængende og er utilgængelig for offentligheden, vil det kræve en stor indsats at formidle ovenstående fortællinger.

VÅLSE LANDSBY

Samlet score: 2

Begrundelse for begrænset relevans for oplevelse og formidling af Smålandsfarvandet

Udpegningens udstrækning i areal gør sammenhængen til Smålandsfarvandet svært begribelig, og dermed ikke egnet til formidling i en større sammenhæng.

VALNÆSGÅRD

Samlet score: 2

Begrundelse for begrænset relevans for oplevelse og formidling af Smålandsfarvandet

Kulturmiljøet er ikke formidlet, svært tilgængeligt og uden publikumsfaciliteter. Det bidrager derfor primært med en stemningsskabende oplevelse af landbrugslandskabet.

ALSTRUP STRAND

Samlet score: 2

Begrundelse for begrænset relevans for oplevelse og formidling af Smålandsfarvandet

Kulturmiljøet er ikke formidlet, svært tilgængeligt og uden publikumsfaciliteter. Området giver oplevelser af Smålandsfarvandets kystnatur og udsigt til omkringliggende øer, med primær værdi for lokale brugere.

NYLANDSMOSE

Samlet score: 2

Begrundelse for begrænset relevans for oplevelse og formidling af Smålandsfarvandet

Området er primært et lokalt kulturspor, hvor de historiske strukturer stadig kan aflæses i terræn, diger og møllens rester.

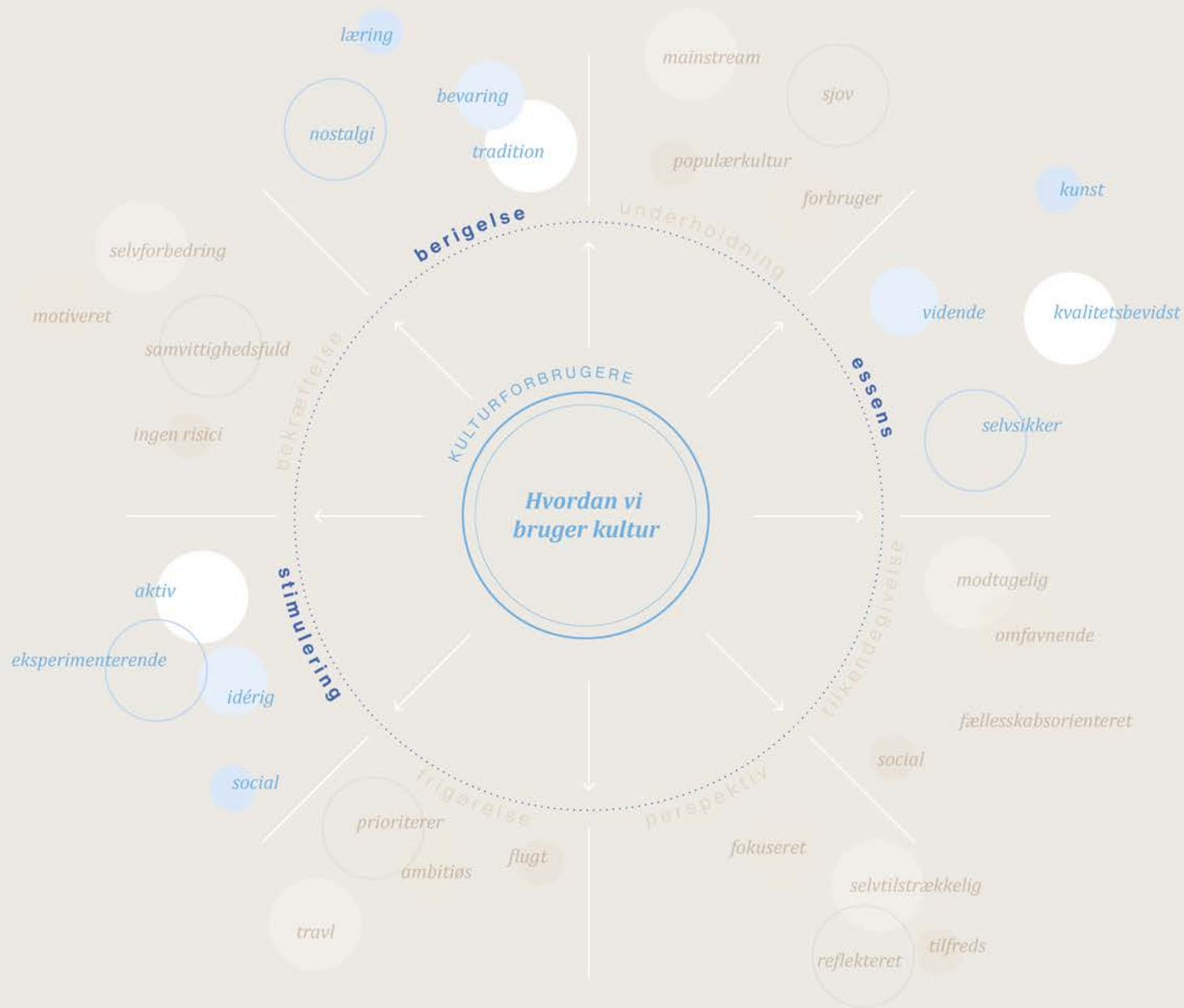
NÆS-SKAVERUP SOMMERHUSOMRÅDE

Samlet score: 2

Begrundelse for begrænset relevans for oplevelse og formidling af Smålandsfarvandet

Området er udpeget som værdifuldt kulturmiljø, men bebyggelse og struktur er ikke sikret og kun i begrænset omfang reguleret gennem planlægningen. Området besidder aktuelt primært en bevaringsværdi for ejerne af sommerhusene.

I en konkret praktisk sammenhæng er sommerhusområdet en del af den samlede turismeinfrastruktur og udgør en del af den samlede overnatningskapacitet i Smålandsfarvandet. Da sommerhusområdet ligger nær Knudshoved Odde, der betragtes som et væsentligt kultur- og naturmiljø i Smålandsfarvandet er dette ikke uden betydning.

Kilde: Culture Segments, Morris Hargreaves McIntyre
Grafik: Schønher

4. SCENARIER

a. Lidt om kulturforbrugere

Segmentering

KULTURFORBRUGERE I SMÅLANDSFARVANDET

Nationalpark Smålandsfarvandet er et landskab, hvor kulturhistorie, natur og friluftsliv mødes. Her kan man fordybe sig i fortidens fortællinger, tage på opdagelse i det levende kystlandskab – eller blot finde ro og nærvær i naturen. Netop fordi gæsterne kommer med vidt forskellige interesser og motivationer, skal nationalparken tilbyde mange måder at opleve området på.

Nogle besøgende søger dybde og indsigt – de vil forstå, hvordan mennesker har levet med havet gennem årtusinder, fra stenalderens bopladser til sejlads og handel i nyere tid. Andre ønsker aktivitet og bevægelse – de vil ud at sejle, vandre, snorkle eller cykle gennem landskabet. Og så er der dem, der kommer for stemningen, udsigten og roen; for fællesskabet, maden og nærheden til naturen.

Disse forskelligheder afspejler, hvad man kunne kalde **kulturforbrugernes mangfoldighed**. Nogle drives af nysgerrighed og viden, andre af sanselighed og oplevelse, og andre igen af ønsket om at være sammen. For at favne dette spænd skal nationalparken skabe oplevelser, der både kan vække forundring, inspirere til handling og give plads til eftertanke.

Nationalparkens styrke bliver netop mødet mellem disse forskellige gæster. Den, der kommer for at snorkle i det lave vand ved Vejrø, kan blive nysgerrig på oldtidens bopladser under havet; den, der besøger et herregårdslandskab, får måske lyst til at udforske naturen omkring. De mange steder og aktiviteter skal derfor forbindes af en fælles fortælling – om **livet med havet**, om de mennesker, der har formet landskabet, og om de naturkræfter, der stadig former det.

EN NATIONALPARK I BEVÆGELSE

Smålandsfarvandet skal være et sted, man vender tilbage til. Ikke fordi alt ændrer sig, men fordi stedet hele tiden udvikler sig. Nye temaer, midlertidige udstillinger og samarbejder med lokale aktører kan løbende give nye perspektiver på de gamle fortællinger. Ét år kan handle om **øernes hverdagsliv**, et andet om **kystens forandring**, et tredje om **handel, tro og fællesskab**.

På den måde kan nationalparken både rumme den stille oplevelse og den sanselige energi – og skabe rammer for, at mennesker mødes på tværs af interesser, baggrund og motivation.

ET FÆLLES PROJEKT

Nationalpark Smålandsfarvandet skal ikke blot være et natur- og kulturtiltag, men en fælles platform for de mange lokale kræfter, der allerede arbejder med formidling, natur, turisme og fællesskab. Samarbejdet med lokale museer, foreninger, producenter, sejlkubber og overnatningssteder er afgørende.

Når parken bliver et sted, hvor både fastboende, fritidsfolk og gæster føler ejerskab, opstår den særlige energi, som gør området levende. Nationalparken bliver dermed ikke blot et beskyttet landskab – men en levende kulturarv, der spejler de mange måder, mennesker bruger, forstår og elsker Smålandsfarvandet på.

TRE SCENARIER

For at gøre nationalparkens formidling nærværende og målrettet er der arbejdet med tre fortællinger om forskellige typer besøgende. De bygger på den britiske model *Culture*

Segments, der beskriver, hvordan mennesker møder kultur og natur ud fra deres værdier og motivation – snarere end deres alder eller baggrund. Modellen er udviklet til British Museum for 15 år siden og benyttes af mange europæiske kulturinstitutioner, også i Danmark.

De tre typer, som danner udgangspunkt for udviklingen i Nationalpark Smålandsfarvandet, er **Essens** (søger ro, autenticitet og dybde), **Stimulering** (søger energi, aktivitet og sanselige oplevelser) og **Berigelse** (søger viden, indsigt og forståelse). Samlet set repræsenterer de en bred del af befolkningen og afspejler den mangfoldighed af interesser og livsformer, som parken skal kunne rumme.

Fortællingerne om de tre gæstetyper illustrerer både bredden i parkens tilbud og dens potentiale som oplevelses- og læringsrum. De viser, hvordan én besøgende måske søger stilhed og fordybelse i landskabet, mens en anden tiltrækkes af aktivitet, fællesskab eller indsigt. Samtidig peger de på, hvordan netop mødet mellem disse forskelligheder kan blive nationalparkens største kvalitet – et sted, hvor mange måder at være nysgerrig på kan eksistere side om side.

Dermed bliver arbejdet med de tre gæstetyper ikke blot en måde at planlægge formidling på, men en måde at forstå nationalparken som et levende rum – for læring, oplevelse og fællesskab på tværs af generationer, baggrunde og interesser.

4. SCENARIER

Fortidens landskaber

Vennegruppe med fokus på naturoplevelser

ESSENS

Fire venner fra København har pakket bilen med rygsække og vandrestøvler. Studierne får lov at hvile, for nu venter dage med hav, bål og telt. De har nøje planlagt turen hjemmefra — søgt inspiration på Nationalpark Smålandsfarvandets hjemmeside og valgt de steder, hvor natur og historie mødes.

Første stop er Knudshoved Odde. De parkerer ved formidlingshuset og følger den smalle tange syv kilometer ud mod spidsen. På begge sider ånder havet, og små skilte fortæller om oldtidens mennesker, der levede her, hvor land møder vand. De glemmer fiskestangen i bilen, men lader det fare — havet får lov at fiske selv i dag.

Senere får den historieinteresserede i gruppen overtalt de andre til et stop ved Masnedø Fort. Han fortæller levende om fortets tid som forsvarsværk, mens vinden suser i de gamle mure. Inde i kasematterne har nutidens kunstnere pustet liv i historien — en moderne refleksion over fortidens konflikter.

Ved aftenstid når de Kragenæs, hvor de slår teltene op på den lille campingplads ved vandet. Hos købmanden køber de lokale råvarer og en flaske vin, laver mad over bål og går en tur langs kysten, inden de kaster sig i det kolde hav. Natten falder, og de falder til ro under stjernerne.

Næste dag går turen gennem Ravnsby Bakker og Halsted Ådal. De følger kysten til Ravnsborgs ruiner, hvor får holder engene åbne. Fra voldstedets top ser de ud over vandet, mens skilte og QR-koder vækker historien til live — her hvor magt og handel engang blev forsvaret mod havet.

Et par dage senere vender de hjem mod København. På vejen spiser de frokost på Falstria, det modernistiske traktørsted, der er blomstret op efter en nænsom renovering. Over maden taler de om turen — om alt det liv, der engang blev levet i de landskaber, de har vandret gennem. De kom for at finde natur, men fandt også historien, som stadig lever i kystens lys og vind.

4. SCENARIER

Frugtweekend på Æbleøerne

Børnefamilie med hang til oplevelser

STIMULERING

Efteråret lægger sit gyldne tæppe over Smålandsfarvandets øer, da en lille familie sætter kursen mod Bandholm. Bilen parkeres, dørene smækkes blødt i, og snart stiger de ombord på den nye frugtbåd — et lille skib, der dufter af træ og hav, lastet med forventning og modne æbler.

Med båden glider de over det stille vand sammen med en håndfuld andre rejsende, mens vinden kærtegner kinderne, og kysterne glider forbi som gamle fortællinger. Ved Femø Havn lægger de til ved den gamle Frugtcentral, hvor historien om øernes frugtavl folder sig ud — fra generationers hænder, der har plukket, presset og passet, til nutidens ildsjæle, der bærer traditionen videre.

Børnene får lov at presse deres egen saft, gylden og duftende som sensommerens sidste solstråler. Flaskerne fyldes, og med frisklavet most i hænderne sejler de videre mod Fejø og den lille Dybvig Havn. Her venter cyklerne — og eventyret fortsætter på to hjul, gennem æblelunde og langs smalle veje, hvor vinden smager af salt og sødme.

Ved dagens ende finder de frem til en lille glampingplads, hvor teltene står som lyse lygter i skumringen. De pakker madkurven ud, deler måltidet under åben himmel og løfter glassene med den most, de selv har presset. Natten falder blødt, og de falder i søvn til lyden af havet, der ånder.

Næste dag vågner de til Æblets Dag — en fest af farver, dufte og latter. De smager, dufter, lytter og lærer, inden frugtbåden igen tager dem med tilbage mod Bandholm. Her venter hotellets varme og en rolig nat, før de søndag morgen fortsætter mod sommerhuset for at nyde resten af efterårsferien — med flasker af most i bagagerummet og minder, der smager af hav, frugt og fællesskab

4. SCENARIER

På opdagelse over havet

Seniorer med eventyrlyst og masser af tid
BERIGELSE

Et modent ægtepar fra Tyskland lægger til i Karrebæksminde Havn. De kender stedet — duften af røg fra røgeriet, lyden af master, der klirrer mod vinden, den stille puls af hav og havn. Men denne gang er der noget særligt over deres ankomst. De skal mødes med gamle venner, som deler deres kærlighed til havet, men som endnu ikke har sejlet i Smålandsfarvandets stille farvande. Karrebæksminde er blevet deres mødested, et udgangspunkt for nye øjeblikke, nye strømme.

De sætter sig på røgeriets lille terrasse, hvor røgen blander sig med duften af tang, og frokosten smager af hav og sommerminder. Senere tager de cyklerne — foldet ud fra dækket, klargjort til eventyr — og triller ud ad den lange vej mod Enø. Kysten åbner sig, lavt og vidt, med mågerne som hvide prikker mod himlen. For enden af vejen finder de stilheden, der kun brydes af bølgenes sagte slag mod sandet. På vejen tilbage cykler de langs rækker af små træhuse, malet i solens farver, som står skulder ved skulder i den smukke natur, og man fornemmer liv, der leves langsomt her — mellem sand, salt og tid.

Tilbage i Karrebæksminde går de ind i det lille bymuseum, hvor frivillige har vævet stedets historie sammen i ord, billeder og gamle redskaber. Her dufter der af tjære og tid. De hører fortællinger om fiskerne, der kendte hvert et skift i vejret, og får nye ideer til steder at lægge til i nationalparkens mange havne.

Efter en stille nat i båden sætter de kurs mod Bisserup. Her er havnen lille og venlig, næsten som en hemmelighed mellem land og hav. De går ad stierne gennem landsbyen, forbi hække og gamle stengærder, og drejer mod Holsteinborg, hvor parkens alléer åbner sig i symmetri og sol. De vandrer i godsets smukke have, hvor tiden synes at gå lidt langsommere, og hvor samtalerne flyder let som små bølger.

Ugerne i Smålandsfarvandet bliver en blanding af ro og rytme — dage på dækket med bøger, vin og kortspil, og dage med vandrestøvler, guidede ture i den smukke købstad og salt i håret. Da de endelig vender stævnen hjem mod Tyskland, bærer de minderne med sig som flasker af lys: af naturens ro, af samtaler under stjernerne, af den særlige stilhed, som kun vandet kender.

Og næste gang, de vender tilbage, skal båden hvile et par dage. De vil tjekke ind på det nyrenoverede Karrebæksminde Strandhotel, lade sig synke ned i spaens varme og lade luksussens blide skær glide ind over deres rejse. For selv for dem, der elsker havets enkelhed, er det tilladt at lade sig forkæle — bare en smule — når eventyret fortsætter.

